



EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS
COUR EUROPÉENNE DES DROITS DE L'HOMME

Посібник із судової практики
Європейської конвенції
з прав людини

Права ЛГБТІ

Оновлено 31 серпня 2024 року

Підготовлено Секретаріатом Суду. Не покладає зобов'язань на Суд.

Видавців або організацій, які бажають перекласти та/або відтворити цей Посібник повністю або частково у формі друкованої чи електронної публікації, просимо заповнити форму зворотного зв'язку: [запит на відтворення або повторну публікацію перекладу](#) для отримання інформації щодо процедури авторизації.

Якщо ви бажаєте дізнатися, які Посібники із судової практики знаходяться наразі на етапі перекладу, див. перелік [очікуваних перекладів](#).

Цей Посібник спочатку було укладено англійською мовою. Він регулярно оновлюється, дата останнього оновлення: 31 серпня 2024 року. До нього можуть бути внесені редакційні виправлення.

Посібники із судової практики можна завантажити за посиланням <https://ks.echr.coe.int>. Оновлення публікації відстежуйте на сторінці Суду у Твіттері за посиланням: https://twitter.com/ECHR_CEDH.

Цей переклад опубліковано за домовленістю з Радою Європи, Європейським судом з прав людини та Верховним Судом (Україна) і виконано бюро перекладів «Профпереклад».

© Рада Європи / Європейський суд з прав людини, 2025

Зміст

Зміст	3
Передмова	5
Вступ	6
I. Зобов’язання в контексті жорстокого поводження	7
A. Відповідний поріг.....	7
B. Загальний обов’язок захищати від жорстокого поводження і загальний обов’язок розслідувати і покарати винних.....	9
C. Особливий обов’язок запобігати насильству на ґрунті ненависті та розслідувати дискримінаційні мотиви.....	10
D. Обов’язки в контексті імміграції.....	14
1. Невислання.....	14
a. Ризик	15
b. Достовірність	16
c. Вирішені справи.....	17
d. Затримання.....	18
II. Особисті та сімейні справи	19
A. Загальні міркування.....	19
1. Поняття приватного і сімейного життя.....	19
2. Негативні та позитивні зобов’язання.....	20
3. Свобода розсуду і консенсус.....	22
B. Основні теми.....	24
1. Питання, пов’язані з трансгендерними особами	24
a. Хірургічне втручання.....	25
b. Визнання гендерної приналежності (тобто зміна маркеру статі в юридичних документах).....	26
c. Медичні витрати.....	29
2. Питання, пов’язані з інтерсекс-особами	30
3. Шлюб.....	31
4. Цивільні партнерства / союзи	33
5. Питання батьківства	34
6. Сурогатне материнство.....	36
III. Свобода вираження поглядів і свобода об’єднання	38
A. Свобода вираження поглядів	38
1. Посягання на приватне життя, імідж, честь і репутацію	38
2. Мова ворожнечі	40
3. Необхідність мовчати та правові заборони щодо гомосексуальності.....	41
B. Свобода зібрань та об’єднання.....	43
1. Реєстрації	43
2. Демонстрації.....	43
i. Негативні зобов’язання	43
ii. Позитивні зобов’язання.....	45

IV. Дискримінація	46
A. Загальні міркування.....	46
1. Порівнянні ситуації.....	47
2. Законні цілі та обґрунтування.....	48
3. Свобода розсуду.....	48
B. Приклади із судової практики.....	49
1. Інтимні стосунки.....	49
2. Цивільні партнерства і шлюб.....	49
3. Усиновлення.....	50
4. Опіка над дітьми, доступ до дітей та інші питання, пов'язані з дітьми.....	52
5. Соціальні права.....	53
6. Працевлаштування.....	54
7. Дозволи на проживання.....	55
8. Позитивні зобов'язання за статтею 14.....	55
9. Зібрання, об'єднання та вираження поглядів.....	58
Перелік цитованих справ	59

Передмова

Цей Посібник входить до низки Посібників із судової практики, опублікованих Європейським судом з прав людини (надалі — «Суд», «Європейський суд» або «Страсбурзький суд»), для інформування практикуючих юристів про основоположні рішення та ухвали, постановлені Страсбурзьким судом.

У цьому конкретному Посібнику аналізується та узагальнюється судова практика щодо різних статей Європейської конвенції з прав людини (надалі — «Конвенція» або «Європейська конвенція»), що стосуються прав ЛГБТІ. Його слід читати разом з посібниками із судової практики за статтею, на яку він містить систематичні посилання.

Цитована судова практика була відібрана серед провідних, найбільш важливих і/або недавніх рішень та ухвал.*

Рішення та ухвали Суду слугують не лише для того, щоб вирішувати справи, передані на розгляд Суду, але й загалом для роз'яснення, захисту та розвитку норм, встановлених Конвенцією, сприяючи тим самим дотриманню Державами зобов'язань, взятих ними як Договірними Сторонами (*«Ірландія проти Сполученого Королівства» (Ireland v. the United Kingdom)*, 18 січня 1978 року, § 154, серія А № 25, і нещодавно — *«Єронович проти Латвії» (Jeronovičs v. Latvia)* [ВП], № 44898/10, § 109, 05 липня 2016 року).

Відповідно, місія створеної Конвенцією системи полягає в тому, щоб визначити, в інтересах суспільства, питання державної політики, тим самим підвищуючи стандарти захисту прав людини та поширюючи судову практику у сфері прав людини серед усього співтовариства Держав-учасниць Конвенції (*«Константін Маркін проти Росії» (Konstantin Markin v. Russia)* [ВП], № 30078/06, § 89, ЄСПЛ 2012). Дійсно, Суд підкреслив роль Конвенції як «конституційного інструмента європейського громадського порядку» у сфері прав людини (*«Босфорус Гава Йолларі Турізм ве Тікарет Анонім Шіркети проти Ірландії» (Bosphorus Hava Yolları Turizm ve Ticaret Anonim Şirketi v. Ireland)* [ВП], № 45036/98, § 156, ЄСПЛ 2005-VI, а нещодавно — у справі *«Н.Д. та Н.Т. проти Іспанії» (N.D. and N.T. v. Spain)* [ВП], №№ 8675/15 та 8697/15, § 110, 13 лютого 2020 року).

Протокол № 15 до Конвенції нещодавно включив принцип субсидіарності до Преамбули Конвенції. Цей принцип «покладає спільну відповідальність на Держави-учасниці та Суд» щодо захисту прав людини, і національні органи влади та суди повинні тлумачити й застосовувати національне законодавство таким чином, щоб забезпечити повну реалізацію прав і свобод, визначених у Конвенції та Протоколах до неї (*«Гженда проти Польщі» (Grzęda v. Poland)* [ВП], § 324).

* Цитована судова практика може бути викладена однією або обома офіційними мовами (англійською або французькою) Суду та Європейської комісії з прав людини. Якщо не вказано інше, усі посилання стосуються рішення по суті справи, що було винесене Палатою Суду. Скорочення «(ухв.)» вказує на те, що наводиться цитата з ухвали Суду, а абревіатура «[ВП]» — на те, що справа розглядалася Великою Палатою. Рішення Палати, які не були остаточними на момент публікації цього оновлення, позначені зірочкою (*).

Вступ

1. Конвенція є живим інструментом, що повинен тлумачитися з огляду на умови сьогодення («*Е.Б. проти Франції*» (*E.B. v. France*) [ВП], 2008, § 92; «*Крістін Гудвін проти Сполученого Королівства*» (*Christine Goodwin v. the United Kingdom*) [ВП], 2002, §§ 74-75). Це твердження має особливе значення в контексті позовів, поданих лесбійками, геями, бісексуалами, трансгендерами та інтерсекс-людьми (ЛГБТІ), де практика Суду продовжує розвиватися протягом багатьох років. Представники спільноти ЛГБТІ зверталися до Суду зі скаргами за різними статтями Конвенції та надали Суду можливість розробити значний масив прецедентного права, що визначає характер та обсяг їхніх прав за Конвенцією та обов'язки національних органів влади щодо них.
2. У цьому Посібнику пропонується огляд практики Суду, пов'язаної зі справами ЛГБТІ. Його структура відображає різні права, на які в основному посилаються в Суді, з посиланням на принципи й теми, що найбільше стосуються контексту ЛГБТІ.
3. Як і у випадку з судовою практикою, термінологія також розвивається. Беручи до уваги соціальні та мовні зміни у сфері прав людини, що стосуються сексуальної орієнтації, гендерної ідентичності або самовираження та статевої ознаки, термінологія, що використовується Судом у деяких його рішеннях, може не відповідати сучасним формам вираження. Однак у цьому Посібнику використовується та сама термінологія, що й у рішеннях чи ухвалах, на які містяться посилання в Посібнику.

I. Зобов'язання в контексті жорстокого поводження

Стаття 3 Конвенції

«Нікого не може бути піддано катуванню або нелюдському чи такому, що принижує гідність, поводженню або покаранню».

Стаття 5 Конвенції

«1. Кожен має право на свободу та особисту недоторканність. Нікого не може бути позбавлено свободи, крім таких випадків і відповідно до процедури, встановленої законом:

- (a) законне ув'язнення особи після засудження її компетентним судом;
- (b) законний арешт або затримання особи за невиконання законного припису суду або для забезпечення виконання будь-якого обов'язку, встановленого законом;
- (c) законний арешт або затримання особи, здійснене з метою допровадження її до компетентного судового органу за наявності обґрунтованої підозри у вчиненні нею правопорушення, або якщо обґрунтовано вважається необхідним запобігти вчиненню нею правопорушення чи її втечі після його вчинення;
- (d) затримання неповнолітнього на підставі законного рішення з метою застосування наглядових заходів виховного характеру або законне затримання неповнолітнього з метою допровадження його до компетентного органу;
- (e) законне затримання осіб для запобігання поширенню інфекційних захворювань, законне затримання психічнохворих, алкоголіків або наркоманів чи бродяг;
- (f) законний арешт або затримання особи з метою запобігання її недозволеному в'їзду в країну чи особи, щодо якої провадиться процедура депортації або екстрадиції.

2. Кожен, кого заарештовано, має бути негайно поінформований зрозумілою для нього мовою про підстави його арешту і про будь-яке обвинувачення, висунуте проти нього.

3. Кожен, кого заарештовано або затримано згідно з положеннями підпункту (c) пункту 1 цієї статті, має негайно постати перед суддею чи іншою посадовою особою, якій закон надає право здійснювати судову владу, і йому має бути забезпечено розгляд справи судом упродовж розумного строку або звільнення під час провадження. Таке звільнення може бути обумовлене гарантіями з'явитися на судове засідання.

4. Кожен, кого позбавлено свободи внаслідок арешту або тримання під вартою, має право ініціювати провадження, в ході якого суд без зволікання встановлює законність затримання і приймає рішення про звільнення, якщо затримання є незаконним.

5. Кожен, хто є потерпілим від арешту або затримання, здійсненого всупереч положенням цієї статті, має забезпечене правовою санкцією право на відшкодування.

Стаття 14 Конвенції

«Користування правами та свободами, визнаними в цій Конвенції, має бути забезпечене без дискримінації за будь-якою ознакою — статі, раси, кольору шкіри, мови, релігії, політичних чи інших переконань, національного чи соціального походження, належності до національних меншин, майнового стану, народження, або за іншою ознакою».

A. Відповідний поріг

4. Згідно з практикою Суду, жорстоке поводження має досягати мінімального рівня суворості, щоб підпадати під дію статті 3 і спричиняти відповідні зобов'язання. Оцінка такого мінімального рівня є відносною: вона залежить від усіх обставин справи, таких як характер і контекст

поводження, його тривалість, фізичні та психологічні наслідки, а в деяких випадках від статі, віку і стану здоров'я потерпілого («*Стасі проти Франції*» (*Stasi v. France*), 2011, § 75), при цьому слід зазначити, що будь-яке застосування фізичної сили представником Держави, яке не було суворо необхідним у зв'язку з поведінкою особи, однаково підпадає під дію статті 3 Конвенції (і порушує її) («*Буїд проти Бельгії*» (*Bouyid v. Belgium*) [ВП], 2015, § 101). Крім того, стаття 3 не може обмежуватися актами фізичного жорстокого поводження; вона також охоплює заповідання психологічних страждань. Отже, поведження може бути класифіковане як таке, що принижує гідність, якщо воно викликає у потерпілих почуття страху, страждання та неповноцінності, здатних принизити й образити їх («*Агдгомелашвілі та Джапарідзе проти Грузії*» (*Aghdgomelashvili and Japaridze v. Georgia*), 2020, § 42; «*Лапунов проти Росії*» (*Lapunov v. Russia*), 2023, § 108).

5. Суд не виключає, що певне поведження, яке ґрунтується на упередженому ставленні гетеросексуальної більшості до гомосексуальної меншини, може, в принципі, підпадати під дію статті 3 («*Сміт і Грейді проти Сполученого Королівства*» (*Smith and Grady v. the United Kingdom*), 1999, § 121). Однак, у справі «*Сміт і Грейді проти Сполученого Королівства*» (*Smith and Grady v. the United Kingdom*), 1999, §§ 122-123, Суд постановив, що розслідування і подальше звільнення заявників зі служби в армії внаслідок політики Міністерства оборони щодо гомосексуалів у збройних силах не досягло мінімального рівня суворості, який би дозволив справі підпадати під дію статті 3 Конвенції. Відповідно, не було порушення статті 3 Конвенції, взятої окремо або в поєднанні зі статтею 14. Аналогічні висновки були зроблені у справі «*Асоціація «ЕКСЕПТ» та інші проти Румунії*» (*Association ACCEPT and Others v. Romania*), 2021, § 56, в контексті показу фільму, що зображує одностатеву сім'ю, в кінотеатрі, де контрдемонстранти чисельно переважали й оточили заявників, але жодних актів фізичної агресії не відбулося. Суд постановив, що словесні образи, хоча і носили відверто дискримінаційний характер і здійснювалися в контексті дій, які свідчили про систематичне насильство і нетерпимість щодо сексуальної меншини, не були настільки серйозними, щоб викликати страх, страждання або почуття неповноцінності, які є необхідними для застосування статті 3. Суд встановив, що таке поведження досягло рівня серйозності, необхідного для застосування статті 8 (там само, § 68).

6. З іншого боку, у справі «*Ідентоба та інші проти Грузії*» (*Identoba and Others v. Georgia*), 2015, §§ 70-71, Суд зазначив, що заявники стали об'єктом мови ненависті та агресивної поведінки, коли на них напали під час маршу з нагоди Міжнародного дня боротьби з гомофобією в Тбілісі. Заявники були оточені розлюченим натовпом, який переважав їх за чисельністю, погрожував вбивством і безладно вдавався до фізичних нападів, що свідчить про реальність погроз, а також про те, що чітко виражене гомофобне упередження відіграло роль обтяжувального фактору в ситуації, яка і без того була пов'язана із сильним страхом і тривогою. Суд вважав, що метою цих словесних, а іноді й фізичних образ було, очевидно, залякати заявників, щоб вони утрималися від публічного вираження підтримки ЛГБТ-спільноти. Таким чином, Суд встановив, що поведження із заявниками викликало у них почуття страху, болю та незахищеності, несумісні з повагою до їхньої людської гідності, та які досягли порогу жорстокості у розумінні статті 3 у поєднанні зі статтею 14 Конвенції, які в кінцевому підсумку були визнані порушеними, (див. інші приклади «*Агдгомелашвілі та Джапарідзе проти Грузії*» (*Aghdgomelashvili and Japaridze v. Georgia*), 2020, § 49; «*М.К. та А.К. проти Румунії*» (*M.C. and A.C. v. Romania*), 2016, § 119, «*Група підтримки жіночих ініціатив та інші проти Грузії*» (*Women's Initiatives Supporting Group and Others v. Georgia*), 2021, §§ 60-61, «*Оганезова проти Вірменії*» (*Oganezova v. Armenia*), 2022, § 97, що згадується нижче; «*Романов та інші проти Росії*» (*Romanov and others v. Russia*), 2023, § 68).

7. Суд залишив відкритим питання про те, чи підпадають під дію статті 3 медичні дії, спрямовані на пристосування до певної статі, такі як, *inter alia*, двостороння кастрація та дії, спрямовані на

збільшення та розширення піхви, здійснені без згоди самої дитини (див. *«М. проти Франції» (M. v. France)*, (ухв.), 2022, § 63).

В. Загальний обов'язок захищати від жорстокого поводження і загальний обов'язок розслідувати і покарати винних

8. Після досягнення відповідного порогу вступає в дію низка обов'язків. Зобов'язання Високих Договірних Сторін згідно зі статтею 1 Конвенції гарантувати кожному, хто перебуває під їхньою юрисдикцією, права та свободи, визначені в Конвенції, у поєднанні зі статтею 3, вимагає від Держав вживати заходів, спрямованих на те, щоб особи, які перебувають під їхньою юрисдикцією, не піддавалися жорстокому поводженню, включаючи жорстоке поводження з боку приватних осіб (*«М.К. та А.К. проти Румунії» (M.C. and A.C. v. Romania)*, 2016, § 109). Обов'язки включають в себе зобов'язання, *inter alia*, запровадити ефективні кримінально-правові положення для стримування вчинення злочинів проти особистої недоторканності, підкріплені правоохоронними механізмами для запобігання, припинення та покарання порушень таких положень (*«Стасі проти Франції» (Stasi v. France)*, 2011, § 80).

9. Також передбачається зобов'язання захищати особу від жорстокого поводження. Наприклад, у контексті скарг ув'язнених Суд повинен встановити, чи органи влади знали або повинні були знати, за обставин конкретної справи, що заявник страждав від жорстокого поводження або ризикував зазнати його з боку своїх співкамерників, і якщо так, то чи вжила адміністрація місця позбавлення волі, в межах своїх офіційних повноважень, розумних заходів для усунення цих ризиків і захисту заявника від такого жорстокого поводження (*«Премініні проти Росії» (Premininy v. Russia)*, 2011, § 84). Справа *«Стасі проти Франції» (Stasi v. France)*, 2011, §§ 89 і 101, стосувалася ув'язненого гомосексуала, який зазнав жорстокого поводження з боку інших ув'язнених. Суд встановив, що чинні кримінальні положення забезпечували заявнику ефективний і достатній захист від фізичної шкоди і що, з огляду на інформацію, яку було доведено до відома органів влади, останні вжили всіх розумних заходів для захисту заявника (наприклад, перевели його в іншу камеру, дозволили приймати душ наодинці та забезпечували систематичний супровід наглядача). І навпаки у справі *«Оганезова проти Вірменії» (Oganezova v. Armenia)*, 2022, Суд розкритикував реакцію органів влади та їхні подальші дії у зв'язку зі скаргами заявниці щодо нападів та мови ворожнечі. Після підпалу її клубу, клуб в цілому та заявниця особисто стали об'єктом постійної агресії з боку низки осіб. Через кілька днів після її звернень поліція вжила заходи захисту, що були припинені через п'ять днів з незрозумілих підстав. Таким чином, Суд постановив, що органи влади не забезпечили належного захисту заявниці від упереджено мотивованих нападів з боку приватних осіб (§§ 112-114). Аналогічно, попри те, що заявниця стала об'єктом образливих висловлювань у соціальних мережах, жодних подальших дій не було вжито, і, хоча ненависницькі коментарі містили неприховані заклики до насильства, які вимагають захисту кримінальним законодавством, жодних заходів вжито не було. Таким чином, Суд встановив, що органи влади не відреагували належним чином на гомофобну мову ненависті, безпосередньою мішенню якої стала заявниця через свою сексуальну орієнтацію (§§ 117-122).

9. Будь-які заходи для захисту заявника, який перебуває в зоні ризику, повинні бути обґрунтованими. Наприклад, утримання ув'язненого гомосексуала в повній ізоляції та в неналежних умовах протягом більше восьми місяців для захисту від інших ув'язнених становило порушення статті 3 як окремо, так і в поєднанні зі статтею 14 (*«Х проти Туреччини» (X v. Turkey)*, 2012, §§ 42-57). Суд постановив, що навіть якщо побоювання фізичного насильства зумовили необхідність вжити певних заходів безпеки для захисту заявника, таких побоювань було недостатньо для виправдання заходів, які повністю ізолювали заявника від інших ув'язнених. Суд також не був переконаний, що необхідність вжити заходів безпеки для захисту фізичного

добробуту заявника була першочерговою причиною його повного виключення з тюремного життя: головною причиною такого заходу була його гомосексуальність.

10. Окрім обов'язку захищати, стаття 3 також стосується процесуальних зобов'язань. Хоча обсяг цих позитивних зобов'язань може відрізнятися у випадках, коли жорстоке поводження, що суперечить Конвенції, було вчинене за участю представників Держави, та у випадках, коли насильство було вчинене приватними особами, процесуальні вимоги схожі: вони стосуються насамперед обов'язку органів влади розпочати й провести розслідування, здатне привести до встановлення фактів, виявлення та, за необхідності, покарання винних (*«Сабаліч проти Хорватії» (Sabalić v. Croatia)*, 2021, § 96, і *«Оганезова проти Вірменії» (Oganezova v. Armenia)*, 2022, §§ 84-85).

С. Особливий обов'язок запобігати насильству на ґрунті ненависті та розслідувати дискримінаційні мотиви

11. Органи влади мають особливий обов'язок запобігати насильству на ґрунті ненависті. Зокрема, коли національні органи влади стикаються з *prima facie* ознаками насильства, мотивованого сексуальною орієнтацією потерпілого або принаймні під її впливом, такі ситуації вимагають ефективного застосування національних кримінально-правових механізмів, здатних з'ясувати можливий мотив ненависті з гомофобним підтекстом, що стоїть за насильницьким інцидентом, а також виявити та, за необхідності, адекватно покарати винних (*«Сабаліч проти Хорватії» (Sabalić v. Croatia)*, 2021, § 105; *«Гановс проти Латвії» (Hanovs v. Latvia)**, 2024, § 48).

12. Обов'язок органів влади запобігати насильству на ґрунті ненависті, а також розслідувати наявність можливого зв'язку між дискримінаційним мотивом та актом насильства може підпадати під процесуальний аспект статті 3 Конвенції, але також може розглядатися як частина позитивних обов'язків органів влади за статтею 14 Конвенції щодо забезпечення основоположної цінності, закріпленої в статті 3, без дискримінації (там само, § 91; *«Ідентоба та інші проти Грузії» (Identoba and Others v. Georgia)*, 2015, §§ 63-64; *«М.К. та А.К. проти Румунії» (M.C. and A.C. v. Romania)* 2016, § 106; *«Агдгомелашвілі та Джапарідзе проти Грузії» (Aghdgomelashvili and Japaridze v. Georgia)*, 2020, § 36, *«Гендердок-М та М.Д. проти Республіки Молдова» (Genderdoc-M and M.D. v. the Republic of Moldova)*, 2021, § 34; див. також *«Група підтримки жіночих ініціатив та інші проти Грузії» (Women's Initiatives Supporting Group and Others v. Georgia)*, 2021, § 57, і *«Картер проти України» (Karter v. Ukraine)*, 2024, § 77, де Суд вдався до одночасного розгляду скарги за статтею 3 у поєднанні зі статтею 14 Конвенції¹). Окрім того, Суд нещодавно підтвердив, що цей обов'язок може також проявлятися як позитивне зобов'язання забезпечити здійснення прав, закріплених у статті 8 (*«Гановс проти Латвії» (Hanovs v. Latvia)**, 2024, § 38, що обговорюється нижче, де Суд провів одночасний розгляд скарги за статтями 3 і 8 у поєднанні зі статтею 14 Конвенції).

13. Суд постановив, що без суворого підходу з боку правоохоронних органів злочини на ґрунті упереджень неминуче будуть розглядатися нарівні зі звичайними справами без такого підтексту, а байдужість, що виникає внаслідок цього, буде рівнозначною офіційній мовчазній згоді або навіть потуранню злочинам на ґрунті ненависті (*«Ідентоба та інші проти Грузії» (Identoba and Others v. Georgia)*, 2015, § 77, з подальшими посиланнями, а також *«Оганезова проти Вірменії» (Oganezova v. Armenia)*, 2022, § 106 і *«Гановс проти Латвії» (Hanovs v. Latvia)**, 2024, § 46). Тож, на думку Суду, розглядати насильство та жорстокість, що виникають внаслідок дискримінаційного ставлення, нарівні з насильством, що відбувається у випадках, які не мають такого підтексту, означало б проігнорувати специфічний характер дій, що мають особливо руйнівний вплив на основоположні права. Ба більше, неспроможність провести розмежування між способами розв'язання ситуацій, що суттєво відрізняються одна від одної, може становити

¹ Див. також [Посібник зі статті 14 та статті 1 Протоколу № 12 — Заборона дискримінації](#).

неправомірне поводження, несумісне зі статтею 14 Конвенції (*«Агдгомелашвілі та Джапарідзе проти Грузії» (Aghdgomelashvili and Japaridze v. Georgia)*, 2020, § 44, *«Картер проти України» (Karter v. Ukraine)*, 2024, § 76).

14. Зобов'язання Держави-відповідача розслідувати можливі дискримінаційні мотиви насильницького акту — це зобов'язання докласти для цього максимальних зусиль, але це не абсолютне зобов'язання. Органи влади повинні зробити все, що є розумним за даних обставин, для збору та збереження доказів, вивчення всіх практичних засобів встановлення істини та винесення повністю обґрунтованих, неупереджених та об'єктивних рішень, не оминаючи увагою підозрілі факти, які можуть свідчити про насильство, спричинене, наприклад, дискримінацією за ознакою сексуальної орієнтації (*«Ідентоба та інші проти Грузії» (Identoba and Others v. Georgia)*, 2015, § 67; *«М.К. та А.К. проти Румунії» (M.C. and A.C. v. Romania)* 2016, § 113; *«Агдгомелашвілі та Джапарідзе проти Грузії» (Aghdgomelashvili and Japaridze v. Georgia)*, 2020, § 38, *«Гендердок-М та М.Д. проти Республіки Молдова» (Genderdoc-M and M.D. v. the Republic of Moldova)*, 2021, § 37, *«Група підтримки жіночих ініціатив та інші проти Грузії» (Women's Initiatives Supporting Group and Others v. Georgia)*, 2021, § 63, *«Картер проти України» (Karter v. Ukraine)*, 2024, § 76).

15. Відповідно, якщо існує підозра, що до насильницьких дій призвело дискримінаційне ставлення, особливо важливо, щоб офіційне розслідування проводилося ретельно й неупереджено, зважаючи на необхідність постійно підтверджувати засудження суспільством таких дій та підтримувати впевненість груп меншин у здатності органів влади захистити їх від дискримінаційного вмотивованого насильства. Дотримання позитивних зобов'язань Держави вимагає, щоб національна правова система продемонструвала свою здатність застосовувати кримінальне законодавство проти осіб, які вчинили такі насильницькі дії (*«Сабаліч проти Хорватії» (Sabalić v. Croatia)*, 2021, § 95 і *«Оганезова проти Вірменії» (Oganezova v. Armenia)*, 2022, § 85). Крім того, якщо офіційне розслідування призвело до порушення провадження в національних судах, провадження загалом, включно зі стадією судового розгляду, має відповідати вимогам статті 3 Конвенції (*«М.К. та А.К. проти Румунії» (M.C. and A.C. v. Romania)*, 2016, § 112). Хоча немає абсолютного зобов'язання, щоб усі судові переслідування закінчувалися засудженням або винесенням конкретного вироку, національні суди за жодних обставин не повинні бути готовими до того, щоб грубі напади на фізичну та психічну недоторканість залишалися безкарними, або щоб серйозні правопорушення каралися надмірно легкими покараннями (*«Сабаліч проти Хорватії» (Sabalić v. Croatia)*, 2021, § 97).

16. У справі *«Ідентоба та інші проти Грузії» (Identoba and Others v. Georgia)*, 2015, де, як пояснювалося вище, було досягнуто відповідного порогу за статтею 3, органи влади були поінформовані про проведення маршу з нагоди Міжнародного дня боротьби з гомофобією, і заявники звернулися до поліції з проханням забезпечити захист від передбачуваних протестів з боку людей з гомофобними та трансфобними поглядами. Суд зазначив, що в Грузії існувала історія ворожості суспільства до ЛГБТ-спільноти, тому влада знала або повинна була знати про ризики, пов'язані з будь-якими публічними заходами, що стосуються цієї вразливої спільноти, і, отже, була зобов'язана забезпечити посилений державний захист. Однак Суд встановив, що влада цього не зробила. Ба більше, замість зосередитися на стримуванні найбільш агресивних контрдемонстрантів з метою дозволити мирній ході продовжитися, запізніле втручання поліції призвело до арешту та евакуації деяких заявників, тих самих потерпілих, яких поліція була покликана захищати (*там само*, §§ 73-74). Хоча закон передбачає такі дії, національні органи влади також не провели ефективного розслідування цієї справи з метою викриття можливих гомофобних мотивів (*там само*, §§ 77-78). За відсутності такого змістовного розслідування Суд вважав, що Державі-відповідачу буде важко впроваджувати заходи, спрямовані на поліпшення охорони правопорядку під час подібних мирних демонстрацій у майбутньому, що підірве довіру громадськості до антидискримінаційної політики держави (*там само*, § 80). Таким чином, мало

місце порушення позитивних зобов'язань Держави-відповідача за статтею 3 (захистити заявників і розслідувати інцидент) у поєднанні зі статтею 14 Конвенції.

17. У справі *«М.К. та А.К. проти Румунії» (M.C. and A.C. v. Romania)*, 2016, виходячи з аналогічних міркувань, Суд постановив, що відповідний поріг також був досягнутий, коли заявники зазнали нападу по дорозі додому з гей-маршу. Суд встановив, що розслідування тривало занадто довго, характеризувалося серйозними недоліками і не враховувало можливих дискримінаційних мотивів. На думку Суду, проведення повноцінного розслідування щодо можливості дискримінаційних мотивів нападу було необхідним з огляду на ворожість до ЛГБТІ-спільноти в Державі-відповідачі. Таким чином, мало місце порушення статті 3 (процесуальний аспект) Конвенції у поєднанні зі статтею 14 Конвенції.

18. У справі *«Агдгомелашвілі та Джапарідзе проти Грузії» (Aghdgomelashvili and Japaridze v. Georgia)*, 2020, де жорстоке поводження було застосовано поліцією під час обшуку в офісі неурядової організації ЛГБТ (НУО), Суд постановив, що поріг статті 3 також був досягнутий і що гомофобна та/або трансфобна ненависть спричинили оскаржувану поведінку співробітників поліції. Останні навмисно принижували та ображали заявників, а також їхніх колег, вдаючись до мови ворожнечі, вимовляючи образи, погрожуючи розголосити їхню дійсну та/або уявну сексуальну орієнтацію перед громадськістю або погрожуючи застосувати фізичне насильство. Вони також піддали заявників обшукам з повним роздяганням, які не мали жодної слідчої цінності. Тим не менш, не було проведено жодної слідчої дії, тому Суд встановив порушення як матеріального, так і процесуального аспекту статті 3 у зв'язку зі статтею 14² Конвенції.

19. У справі *«Сабаліч проти Хорватії» (Sabalić v. Croatia)* (2021) чоловік побив заявницю після того, як вона розповіла йому про свою сексуальну орієнтацію. Поліція відкрила провадження про порушення громадського порядку, в результаті якого порушника було оштрафовано на незначну суму в 40 євро, а жодного відношення до злочину на ґрунті ненависті встановлено не було. Суд встановив, що, порушивши неефективне провадження у справі про дрібні правопорушення і, як наслідок, помилково заклавши кримінальне провадження на формальних підставах (*ne bis in idem*), національні органи влади не виконали належним чином й ефективно своє процесуальне зобов'язання за Конвенцією щодо насильницького нападу на заявницю, мотивованого її сексуальною орієнтацією. Така поведінка органів влади суперечила їхньому обов'язку боротися з безкарністю за злочини на ґрунті ненависті, які є особливо руйнівними для основоположних прав. Тож було визнано порушення статті 3 (процесуальний аспект) у поєднанні зі статтею 14 Конвенції.

20. У справі *«Гендердок-М та М.Д. проти Республіки Молдова» (Genderdoc-M and M.D. v. the Republic of Moldova)*, 2021, Суд встановив, що неспровокований напад, який включав десять ударів по різних частинах тіла другого заявника, становив поводження, що принижує гідність, навіть за відсутності гомофобного підтексту, наявність якого органи влади були зобов'язані розслідувати. Хоча в день подання скарги до органів влади (в той самий день, коли стався напад, і коли в другого заявника діагностували струс мозку) другий заявник конкретно не згадував про дискримінацію, пізніше він стверджував, що агресор, який впізнав його з інтернет-відео, що чітко ідентифікувало заявника як гомосексуала, назвав його «гомиком» і «педофілом». Однак, влада ніколи серйозно не розглядала можливість того, що жорстоке поводження з другим заявником було злочином на ґрунті ненависті, оскільки прокурор покладався лише на заяви двох сторін конфлікту і висновок судово-медичної експертизи. Неспроможність встановити й заслухати потенційних свідків, провести огляд місця злочину або офіційно долучити до матеріалів справи фотографії отриманих тілесних ушкоджень підтверджує таку позицію. Ба більше, враховуючи незначні тілесні ушкодження, яких зазнав заявник, і національне законодавство, відсутність або

² На противагу порівняйте зі справою *«Ламбдаїстанбул ЛГБТІ — Асоціація Солідарності проти Туреччини» (Lambdaistanbul LGBTI - Association de solidarité c. Turquie)* (ухвала Комітету), 2021, де Суд визнав явно необґрунтованою скаргу за статтями 3 та 14 щодо обшуку та виїмки в офісі НУО ЛГБТІ.

наявність дискримінаційного мотиву передбачала різницю між призначенням дуже м'яких адміністративних санкцій та кримінальних покарань. Таким чином Суд постановив, що органи влади не виконали свого процесуального обов'язку розслідувати напад.

21. У справі *«Група підтримки жіночих ініціатив та інші проти Грузії» (Women's Initiatives Supporting Group and Others v. Georgia)*, 2021, відповідні заявники (у зв'язку з цією скаргою 27 громадян Грузії, які були або співробітниками заявників НУО, або членами та прихильниками ЛГБТ-спільноти), які мали взяти участь у мітингу з нагоди Міжнародного дня боротьби з гомофобією 17 травня 2013 року, де вони мали намір провести мовчазний 20-хвилинний флешмоб, були поставлені учасниками контрдемонстрації в ситуацію сильного занепокоєння та емоційного стресу. Вони були оточені натовпом, який переважав за чисельністю, і піддалися фізичним і словесним нападам, в яких ключову роль, очевидно, відіграла гомофобія. Суд встановив, що національні органи влади не провели належного розслідування жорстокого поведіння з 27 заявниками на ґрунті ненависті, що є порушенням статті 3 (процесуальний аспект) у поєднанні зі статтею 14 Конвенції. Це ставить під сумнів їх незалежність та неупередженість, і навіть якщо було відкрито дві окремі кримінальні справи, у жодній з них не було досягнуто відчутних результатів. Таке зволікання викрило тривалу неспроможність влади розслідувати випадки насильства на ґрунті гомофобії та/або трансфобії. Суд також встановив порушення матеріального аспекту цих положень, оскільки влада не вжила належних заходів для захисту ЛГБТ-демонстрантів від натовпу і не зробила висновків з неналежної організації минулорічного ЛГБТ-мітингу. Попри зобов'язання забезпечити посилений державний захист, єдиними запровадженими заходами стали оточення натовпу невеликою кількістю неозброєних співробітників поліції і попередній план розгону, який на практиці виявився хаотичним. Таке невжиття ефективних заходів було ускладнене доказами потурання з боку офіційних осіб і навіть активної участі в окремих актах упередженого ставлення. Крім того, Суд встановив, що співробітники поліції принизили одного із заявників, вдавшись до образливих зауважень під час процесу гоління бороди (як вони стверджували, це було необхідно, щоб гарантувати його безпеку), який був знятий на мобільний телефон, що явно виражало упереджене ставлення до останнього на підставі його зв'язку з ЛГБТ-спільнотою.

22. У справі *«Оганезова проти Вірменії» (Oganezova v. Armenia)*, 2022, заявниця є відомою представницею ЛГБТ-спільноти, і її клуб, місце, де члени ЛГБТ-спільноти спілкувалися, став об'єктом підпалу, а вона сама — об'єктом кампанії на ґрунті ненависті. Хоча поліція провела швидке і досить оперативне розслідування підпалу, вона не допитала свідків і не провела жодних слідчих дій. Попри це, мотив ненависті був очевидним із самого початку, ще до того, як поліція почала розслідування. Однак, незважаючи на те, що в розпорядженні правоохоронців були беззаперечні та прямі докази того, що підпал був мотивований сексуальною орієнтацією заявниці та упередженим ставленням до ЛГБТ-спільноти в цілому, звинувачення, висунуті проти злочинців, не відображали таких мотивів, оскільки національне кримінальне законодавство не передбачало, що дискримінація за ознакою сексуальної орієнтації та гендерної ідентичності має розглядатися як мотив упередженості та обставина, що обтяжує покарання, при скоєнні злочину. Закон, що криміналізує розпалювання ненависті, також не згадує про сексуальну орієнтацію та гендерну ідентичність. Відповідно, Суд постановив, що органи влади не виконали свого позитивного зобов'язання ефективно розслідувати, чи був підпал клубу, мотивований сексуальною орієнтацією заявниці, злочиним, вчиненим з гомофобних мотивів, що є порушенням статті 3 у поєднанні зі статтею 14 Конвенції (див. пункт **Error! Reference source not found.** вище щодо подальших аспектів цього порушення).

23. У справі *«Лапунов проти Росії» (Lapunov v. Russia)*, 2023, детальні та послідовні заяви заявника про те, що він був викрадений та підданий жорстокому поведінню з боку чеченської влади через свою сексуальну орієнтацію, були підтверджені інформацією, зібраною пресою та державними органами про так звану «антигейську зачистку» 2017 року, а також загальним контекстом прав людини та прав ЛГБТІ-осіб у Чечні. Уряд не надав переконливих пояснень,

здатних спростувати ці звинувачення, і, таким чином, не виконав свій обов'язок довести протилежне. Жорстоке поводження, якого зазнав заявник від представників Держави, становило катування і призвело до порушення матеріального аспекту статті 3 Конвенції (§ 110). Крім того, у Чечні систематично не проводилося розслідування необґрунтованих затримань і зникнень у зв'язку зі скаргами за статтями 2 і 3 Конвенції, що призвело до порушення процесуального аспекту статті 3 Конвенції (§ 118). Крім того, заявник зазнав цілеспрямованого насильства виключно через свою сексуальну орієнтацію, що є обтяжувальною обставиною і кваліфікується як злочин на ґрунті ненависті у відповідних міжнародних матеріалах. Таким чином, порушення за статтею 3 було мотивоване гомофобним ставленням, зважаючи на рівень нетерпимості до ЛГБТІ в Чечні, що призвело до висновку про порушення статті 14 у поєднанні зі статтею 3 Конвенції (§§ 119-121). Крім того, свавільне затримання заявника не мало законних підстав і не було офіційно визнано, що порушує статтю 5 Конвенції (§§ 127-129).

24. Аналогічно у справі *«Романов та інші проти Росії» (Romanov and Others v. Russia)*, 2023, заявники зазнали гомофобних актів насильства з боку приватних осіб, були затримані та незаконно утримувалися під вартою під час мирних демонстрацій на підтримку прав ЛГБТІ. Влада повинна була передбачити ризики, пов'язані з масовими заходами, що стосуються соціально чутливої теми підтримки ЛГБТІ-спільноти, враховуючи вороже ставлення частини російського суспільства до цього питання. Крім того, напередодні демонстрації лунали серйозні погрози. Таким чином, мало місце порушення статті 3 (матеріальне і процесуальне) у світлі статті 14 Конвенції, оскільки органи влади не захистили заявника від насильства (§ 72) і не провели ефективного розслідування (§ 79).

26. У справі *«Гановс проти Латвії» (Hanovs v. Latvia)**, 2024, заявник та його партнер зазнали словесного та фізичного нападу з боку приватних осіб у громадському місці, що було зумовлено бажанням залякати заявника і його партнера від публічного вираження їхніх почуттів. Суд постановив, що такий напад, спровокований вираженням почуттів, становив образу людської гідності, оскільки був спрямований проти універсальних проявів любові та дружби (§ 42). Такі напади, мотивовані проявами почуттів, глибоко впливають на приватне життя осіб, ставлячи під загрозу їхню здатність жити автентично і змушуючи їх приховувати суттєві аспекти свого приватного життя, щоб уникнути шкоди (§ 43). Навіть якщо дискримінаційний мотив нападу не викликав сумнівів, національні органи влади обмежилися відкриттям провадження у справі про адміністративне правопорушення, а злочинцю не було висунуто обвинувачень і його не було притягнуто до кримінальної відповідальності (§ 51). Отже, національні органи влади не відреагували належним чином на напад, мотивований сексуальною орієнтацією заявника, що посилює відчуття безкарності за злочини на ґрунті ненависті замість того, щоб зайняти чітку і безкомпромісну позицію проти таких дій (§ 52). Таке невтручання може нормалізувати ворожість до представників ЛГБТІ-спільноти, закріпити культуру нетерпимості та дискримінації і сприяти подальшим діям подібного характеру (§ 53). Таким чином, Суд дійшов висновку, що Держава не забезпечила належного захисту гідності та приватного життя заявника шляхом притягнення до кримінальної відповідальності осіб, відповідальних за напад на нього, що є порушенням статей 3 та 8 Конвенції у поєднанні зі статтею 14.

D. Обов'язки в контексті імміграції²

1. Невислання

27. Кілька положень Конвенції та Протоколів до неї прямо стосуються «іноземців», і вони не містять права на притулок. За загальним правилом Держави, згідно з усталеними нормами міжнародного права та зобов'язаннями за міжнародними договорами, мають право регулювати

² Див. [Посібник із судової практики Європейської конвенції з прав людини – Імміграція](#).

питання в'їзду, проживання і вислання іноземців. У справі *«Сьорінг проти Сполученого Королівства» (Soering v. the United Kingdom)*, 1989, Суд вперше постановив, що екстрадиція заявника може спричинити відповідальність Держави, яка його екстрадує, за статтею 3 Конвенції. Відтоді Суд послідовно дотримується думки, що вислання іноземця Договірною Державою може призвести до порушення питання за статтями 2 і 3, а отже, передбачати відповідальність Держави за Конвенцією, якщо буде доведено наявність суттєвих підстав вважати, що у випадку депортації в країні призначення відповідна особа зіткнеться з реальним ризиком піддатися поведженню, яке суперечить статтям 2 і 3.

28. Хоча більшість справ про вислання, що розглядаються Судом за статтями 2 або 3, стосуються вислання до країни, з якої заявник втік, такі справи можуть також виникати у зв'язку з висланням заявника до третьої країни.

29. Суд витлумачив вищезгадані зобов'язання як такі, що вимагають, щоб ЛГБТІ-особи, які ризикують зазнати переслідувань (що прирівнюється до поведження, яке суперечить статтям 2 або 3 Конвенції) за ознакою сексуальної орієнтації або гендерної ідентичності, не могли бути вислані назад до країни походження. Суд постановив, що сексуальна орієнтація людини є фундаментальною частиною її ідентичності і що ніхто не може бути зобов'язаний приховувати свою сексуальну орієнтацію, щоб уникнути переслідування (*«І.К. проти Швейцарії» (I.K. v. Switzerland)* (ухв.), 2017, § 24).

30. Особливої актуальності набуває справа *«Б і К проти Швейцарії» (B and C v. Switzerland)*, 2020, в якій чоловік-гей (в одностатевих стосунках) оскаржував свою депортацію до країни (Гамбії), де він наражався на ризик жорстокого поведження через свою сексуальну орієнтацію. Підтверджуючи позицію, викладену в рішенні у справі *«І.К. проти Швейцарії» (I.K. v. Switzerland)* (ухв.), 2017, § 24, і відповідно до практики Суду справедливості Європейського Союзу (СЕС), а також позиції Управління Верховного комісара ООН у справах біженців (УВКБ ООН), Суд постановив, що сексуальна орієнтація першого заявника, правдивість якої ніхто не заперечував, може бути виявлена згодом у Гамбії, якщо він буде туди висланий. Суд вперше постановив, що повернення заявників до неєвропейської держави, де їм загрожувало б жорстоке поведження на підставі їхньої сексуальної орієнтації, становило порушення статті 3 Конвенції. Зокрема, він дійшов висновку, що національні суди, які вважали малоімовірним той факт, що сексуальна орієнтація першого заявника стане відомою владі Гамбії або іншим особам, не провели оцінку наявності державного захисту від шкоди, яку можуть спричинити недержавні суб'єкти, і не оцінили в достатній мірі ризику жорстокого поведження для першого заявника як гомосексуала в Гамбії.

31. Загальні принципи, що стосуються невислання, узагальнені Судом у рішеннях у справах *«Дж.К. та інші проти Швеції» (J.K. and Others v. Sweden)* [ВП], 2016, §§ 77-105 і *«Ф.Г. проти Швеції» (F.G. v. Sweden)* [ВП], 2016, § 127. Однак деякі особливо важливі моменти в контексті ЛГБТІ розглядаються нижче.

а. Ризик

32. За статтею 3 Конвенції ризик жорстокого поведження в країні призначення, який можуть створювати державні або недержавні суб'єкти (включаючи членів сім'ї), повинен бути «реальним». Оцінка наявності реального ризику повинна бути зосереджена на передбачуваних наслідках вислання заявника до країни призначення з огляду на загальну ситуацію в цій країні та на його особисті обставини. Наприклад, у справі *«Б і К проти Швейцарії» (B and C v. Switzerland)*, 2020, §§ 60-62, Суд визнав, що ризик, який створювали недержавні суб'єкти (крім членів сім'ї заявника), міг бути реальним, а отже, міг потребувати захисту, але це не стосується ризику жорстокого поведження з боку членів його сім'ї.

33. У контексті жорстокого поведження з боку державних органів через законодавство, що криміналізує та карає гомосексуальні дії, для того, щоб ризик вважався реальним, таке

законодавство має фактично активно застосовуватися. Часто цього не відбувається (*«Б і К проти Швейцарії» (B and C v. Switzerland)*, 2020, § 59; *«А.Н. проти Франції» (A.N. v. France)* (ухв.), 2016, стосовно повернення в Сенегал; *«Ф. проти Сполученого Королівства» (F. v. the United Kingdom)* (ухв.), 2004; *«І.І.Н. проти Нідерландів» (I.I.N. v. the Netherlands)* (ухв.), 2004, стосовно повернення до Ірану).

34. Суд також вимагатиме від мігранта-заявника вказати конкретні обставини, які роблять його особисто вразливим до жорстокого поводження. Ці конкретні обставини можуть бути продемонстровані інформацією про попереднє жорстоке поводження в країні призначення (в ідеалі підкріпленою медичними доказами), попередніми наданнями статусу біженця іноземними Державами або оцінками УВКБ ООН, а також доказами поточного систематичного переслідування осіб, які перебувають в аналогічному становищі. Якщо особа стверджує, що вона є членом групи, яка систематично піддається практиці жорстокого поводження, захист за статтею 3 вступає в дію, коли особа доводить, що існують серйозні підстави вважати, що така практика існує і що вона є членом відповідної групи. Суд не наполягатиме на тому, щоб особа продемонструвала наявність інших особливих відмінних ознак, якщо це зробить захист, передбачений статтею 3, ілюзорним. Це визначається у контексті розповіді заявника та інформації про ситуацію в країні призначення щодо відповідної групи (*«Дж.К. та інші проти Швеції» (J.K. and Others v. Sweden)* [ВП], 2016, §§ 103-105). Наприклад, у справі *«І.К. проти Швейцарії» (I.K. v. Switzerland)* (ухв.), 2017, хоча в Сьєрра-Леоне закон криміналізував гомосексуальність з покаранням від десяти років до довічного позбавлення волі, на практиці закон не застосовувався, а заявник не довів, що проти нього був виданий ордер на арешт: таким чином, не існувало ні загального, ні особистого ризику.

35. Як зазначалося вище, переслідування може також здійснюватися недержавними суб'єктами, що не обмежується членами сім'ї. Щодо розподілу тягаря доведення у справах про видворення за статтею 3, коли існує ризик жорстокого поводження з боку недержавних суб'єктів: тягар доведення особистих обставин заявника (в контексті цього Посібника — сексуальної орієнтації або гендерної ідентичності) лежить на заявнику, тоді як органи влади зобов'язані встановити «за особистою ініціативою» (*proprio motu*) загальну ситуацію в країні походження, в тому числі наявність державного захисту від жорстокого поводження з боку недержавних суб'єктів (див., наприклад, *«Б і К проти Швейцарії» (B and C v. Switzerland)*, 2020, §§ 61-62).

в. Достовірність

36. Через особливу ситуацію, в якій часто опиняються шукачі притулку, при оцінці достовірності їхніх заяв і документів, поданих на їхнє підтвердження, часто доводиться надавати їм презумпцію невинуватості. Проте, коли надається інформація, яка дає вагомі підстави сумніватися в правдивості поданих шукачем притулку документів, він повинен надати задовільне пояснення стверджуваних неточностей у цих документах. Навіть якщо розповідь заявника про деякі деталі може здатися дещо неправдоподібною, Суд, наприклад, у справі *«Дж.К. та інші проти Швеції» (J.K. and Others v. Sweden)* [ВП], 2016, § 93 (яка не стосувалася ЛГБТІ-особи), вважав, що це не обов'язково применшує загальну достовірність тверджень заявника.

37. Суд усвідомлює, що при поданні заяви про надання притулку на підставі сексуальної орієнтації може бути важко встановити точні факти, і, відповідно до керівних принципів УВКБ ООН, оцінка достовірності національними органами влади повинна здійснюватися стосовно кожної окремої особи з врахуванням її делікатних обставин. Наприклад, у справі *«І.К. проти Швейцарії» (I.K. v. Switzerland)* (ухв.), 2017, Суд взяв до уваги той факт, що заявнику, враховуючи його твердження про свою сексуальну орієнтацію, було надано можливість провести інтерв'ю зі співрозмовниками-чоловіками.

38. Якщо оцінку достовірності було проведено ретельно і відповідно до належних процедур, Суд, як правило, дотримується висновків національних органів влади, які мають більше можливостей для оцінки достовірності тверджень заявника, оскільки саме вони мали можливість бачити, чути й оцінити поведінку відповідної особи, якщо тільки заявник не надав достатніх письмових доказів, які б переконали Суд у протилежному. Наприклад, у справі *«А.Н. проти Франції» (A.N. v. France)* (ухв.), 2016, заявник (сенегалець) стверджував, що він був гомосексуалом з шістнадцяти років, але тримав це в таємниці від своєї сім'ї та друзів, побоюючись їхньої реакції та репресій з боку влади. Заявник став моделлю і почав жити в довготривалих таємних стосунках з іншим чоловіком, але його викрила третя особа, яка почала шантажувати їх, вимагаючи гроші в обмін на його мовчання. Після того, як партнер заявника захворів і не зміг продовжувати працювати, а пара більше не могла платити, заявник почав сам займатися проституцією, щоб зібрати гроші. За словами заявника, третя особа врешті-решт повідомила про це його родині, яка, у свою чергу, побила заявника. Після виписки з лікарні, почувши, що його сім'я вб'є його, і побоюючись дій влади, він втік до Франції. Лише після того, як його затримала поліція і видала наказ про вислання, заявник подав заяву про надання притулку, яку було відхилено національними органами влади на підставі того, що його виклад подій був неточним і стереотипним, що він не був знайомий з ситуацією, у якій перебувають гомосексуали в Дакарі, що його заяви були неточними, а подані документи мали низьку доказову цінність. Як і національні органи влади, Суд вважав, що твердження заявника були недостовірними.

39. Таким чином, при оцінці достовірності слід також враховувати те, що заяви подані вчасно: Наприклад, у справі *«М.К.Н. проти Швеції» (M.K.N. v. Sweden)*, 2013, заявник спочатку скаржився на те, що йому довелося покинути Мосул (Ірак), оскільки він зазнав переслідувань через свої християнські переконання. Пізніше він стверджував, що йому загрожує переслідування за гомосексуальні стосунки, оскільки моджахеди вбили його партнера. Суд не встановив порушення статті 3, *inter alia*, він вважав, що заява заявника про гомосексуальні стосунки, зроблена на більш пізньому етапі, не є достовірною, оскільки не було надано жодного правдоподібного пояснення затримки з поданням такої заяви як на національному рівні, так і до Суду. Крім того, заявник висловив намір жити зі своєю дружиною та дітьми.

с. Вирішені справи

40. Слід зазначити, що кілька імміграційних справ, заснованих на побоюванні переслідувань через гомосексуальність, були вилучені з реєстру справ Суду, оскільки Уряди-відповідачі вирішили надати заявникам певну форму захисту⁴. У справі *«М.Е. проти Швеції» (M.E. v. Sweden)* [ВП], 2015 заявник стверджував, зокрема, що, якщо він буде змушений повернутися до Лівії, щоб подати звітти заяву на возз'єднання сім'ї, він буде підданий реальному ризику переслідування і жорстокого поводження, в першу чергу через свою гомосексуальність, а також через попередні проблеми з лівійською військовою владою після його арешту за контрабанду нелегальної зброї. У своєму рішенні про виключення Суд зазначив, що заявнику було надано дозвіл на проживання

⁴ *«А.С.Б. проти Нідерландів» (A.S.B. v. the Netherlands)* (ухвала Комітету), 2012, де заявнику було надано притулок; *«А.Е. проти Фінляндії» (A.E. v. Finland)* (ухвала Комітету), 2015, де заявник отримав безперервний і поновлюваний дозвіл на проживання; *«А.Т. проти Швеції» (A.T. v. Sweden)* (ухвала Комітету), 2017, де наказ про вислання до Ірану втратив чинність і більше не підлягав виконанню, і заявник подав нову заяву про надання притулку. Новий розгляд передбачав повний розгляд по суті підстав для надання притулку, наданих заявником, включаючи його твердження про те, що він буде піддаватися ризику переслідування в Ірані через свою сексуальну орієнтацію; *«Е.С. проти Іспанії» (E.S. v. Spain)* (ухвала Комітету), 2017, (частково вилучена з реєстру і частково неприйнятна), де скарги заявника щодо його повернення до Сенегалу на підставі його гомосексуальності розглядалися судом в рамках звичайного провадження, яке мало зупиняючу дію; і *«Нурматов (Алі Феруз) проти Росії» (Nurmatov (Ali Feruz) v. Russia)* (ухвала Комітету), 2018, (частково вилучена з реєстру і частково неприйнятна), де заявник погодився добровільно покинути Росію й отримав статус біженця в Німеччині.

Міграційною службою, що фактично скасувало наказ про його вислання. Таким чином, потенційне порушення статті 3 було усунуто, і справу було вирішено на національному рівні. Суд не погодився продовжувати розгляд його справи на підставі того, що вона піднімала серйозні питання фундаментальної важливості, пов'язані з правами гомосексуалів і тим, як оцінювати ці права у справах про надання притулку в усій Європі³.

d. Затримання

41. Інша стаття Конвенції, яка стосується ЛГБТІ-шукачів притулку, — стаття 5, яка дозволяє затримання за обмеженої кількості обставин⁴, та/або в поєднанні зі статтею 3 Конвенції, яка вимагає, щоб місце та умови затримання були належними. На практиці це, як правило, стосується затримання ЛГБТІ-особи в очікуванні розгляду її заяви про надання притулку, або, якщо заяву було відхилено, в очікуванні її вислання / депортації (підпункт (f) пункту 1 статті 5). Це також може стосуватися випадку виконання зобов'язань, встановлених законом (підпункт (b) пункту 1 статті 5), в контексті імміграційного провадження. Наприклад, у справі *«О.М. проти Угорщини» (O.M. v. Hungary)*, 2016, §§ 53-54, розглянутій за підпунктом (b) пункту 1 статті 5, органи влади не провели індивідуальну оцінку або не врахували вразливість заявника в слідчому ізоляторі, коли винесли рішення про його тримання під вартою, не розглянувши, якою мірою вразливі особи — наприклад, члени ЛГБТ-спільноти, як заявник, — перебували в безпеці або небезпеці під час утримання під вартою серед інших затриманих осіб. Таким чином, рішення національних органів влади, які не містили адекватного відображення індивідуальних обставин заявника, члена вразливої групи через приналежність до сексуальної меншини в Ірані, сприяли висновку Суду про те, що затримання заявника у цій справі межувало зі свавіллям і було порушенням статті 5 Конвенції.

³ Див. також *«С.А.К. проти Сполученого Королівства» (S.A.C. v. the United Kingdom)* (ухвала Комітету), 2019, де заявник скаржився за статтею 3 Конвенції на відмову в задоволенні його заяви про надання притулку у Сполученому Королівстві. Зокрема, заявник стверджував, що зіткнувся з реальним ризиком серйозної та незворотної шкоди після повернення до Бангладешу як гей / бісексуал. Заяву було вилучено з реєстру після того, як заявник побажав відкликати заяву за умови укладення угоди з Урядом на умовах, що включали перегляд його заяви про надання притулку та захист прав людини.

⁴ Див. *Посібник зі статті 5 — Право на свободу та особисту недоторканність*.

II. Особисті та сімейні справи⁵

Стаття 6 Конвенції

«Кожен має право на справедливий... розгляд... трибуналом... під час визначення його громадянських прав і обов'язків».

Стаття 8 Конвенції

«1. Кожен має право на повагу до свого приватного та сімейного життя, до свого житла та кореспонденції.

2. Органи державної влади не можуть втручатись у здійснення цього права, за винятком випадків, коли втручання здійснюється згідно із законом і є необхідним у демократичному суспільстві в інтересах національної та громадської безпеки чи економічного добробуту країни, для запобігання заворушенням чи злочинам, для захисту здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб».

Стаття 12 Конвенції

«Чоловік і жінка, що досягли шлюбного віку, мають право на шлюб і створення сім'ї згідно з національними законами, які регулюють здійснення цього права».

A. Загальні міркування

1. Поняття приватного і сімейного життя

42. Більшість скарг, поданих членами ЛГБТІ-спільноти до Суду, стосувалися скарг за статтею 8 Конвенції щодо їхнього приватного або сімейного життя, або і того, і іншого.

43. Суд постановив, що поняття «приватне життя» — широкий термін, який не підлягає вичерпному визначенню. Воно охоплює фізичну та психологічну недоторканність особи, включаючи її сексуальне життя (*«X та Y проти Нідерландів» (X and Y v. the Netherlands)*, 1985, § 22). Іноді воно може охоплювати аспекти фізичної та соціальної ідентичності особи (*«Й.Й. проти Туреччини» (Y.Y v. Turkey)*, 2015, § 56). Такі елементи, як, наприклад, гендерна ідентифікація, ім'я, сексуальна орієнтація та сексуальне життя, належать до особистої сфери, захищеної статтею 8 (*«Даджеон проти Сполученого Королівства» (Dudgeon v. the United Kingdom)*, 1981, § 41; *«Б. проти Франції» (B. v. France)*, 1992, § 63; *«Сміт і Грейді проти Сполученого Королівства» (Smith and Grady v. the United Kingdom)*, 1999, § 71; *«Соуза Гуча проти Португалії» (Sousa Goucha v. Portugal)*, 2016, § 27; *«Бейзарас і Левіцкас проти Литви» (Beizaras and Levickas v. Lithuania)*, 2020, § 109; *«А.К. проти Росії» (A.K. v. Russia)*, 2024, § 30; *«В.В. проти Польщі» (W.W. v. Poland)*, 2024, § 82). Стаття 8 також захищає право на особистий розвиток і право встановлювати й розвивати відносини з іншими людьми та зовнішнім світом (*«Шлумпф проти Швейцарії» (Schlumpf v. Switzerland)*, 2009, § 77).

44. Поняття сімейного життя — автономне. Отже, наявність чи відсутність «сімейного життя» по суті є питанням факту, що залежить від реального існування на практиці тісних особистих зв'язків. Тому Суд розглядає сімейні зв'язки *de facto*. Наприклад, Суд встановив наявність сімейного життя в контексті транссексуала, який змінив стать з жіночої на чоловічу, пройшовши операцію зі зміни статі, і жив з жінкою, яка народила дитину за допомогою штучного запліднення від донора — процедури, на яку пара подала спільну заяву. За цих обставин Суд

⁵ Детальні загальні принципи та їх застосування див. у [Посібнику зі статті 8 — Право на повагу до приватного і сімейного життя, житла і кореспонденції](#).

вирішив, що трьох заявників пов'язували сімейні зв'язки *de facto* («*X, Y та Z проти Сполученого Королівства*» (*X, Y and Z v. the United Kingdom*), 1997, § 37). Стосунки між двома жінками, які проживали разом і зареєстрували цивільне партнерство, з дитиною, зачатою однією з них за допомогою допоміжних репродуктивних технологій, але яку виховували обидві, також становили «сімейне життя» у розумінні статті 8 Конвенції («*Гас та Дюбуа проти Франції*» (*Gas and Dubois v. France*) (ухв.), 2010). Те ж саме стосувалося і відносин з дитиною одного з партнерів, яку партнери виховували разом («*X та інші проти Австрії*» (*X and Others v. Austria*) [ВП], 2013, § 96; «*Бьокель і Гесснер-Бьокель проти Німеччини*» (*Boeckel and Gessner-Boeckel v. Germany*) (ухв.), 2013, § 27; «*С.В. та інші проти Австрії*» (*S.W. and Others v. Austria*) (ухв.), 2022, § 43). У цьому контексті Суд також вважав, що зв'язок між небіологічним «батьком чи матір'ю» (або «братом чи сестрою») і дитиною зберігається навіть після розриву стосунків між парою і продовжує становити сімейне життя («*Гоннер проти Франції*» (*Honner v. France*), 2020, § 51; «*К.Е. та інші проти Франції*» (*C.E. and Others v. France*), 2022, §§ 49-52). Зовсім недавно Суд також встановив, що двоє заявників, одностатева пара, яка проживає в Ісландії, які були юридичними батьками третього заявника, дитини, народженої шляхом гестаційного сурогатного материнства в США і яка не мала біологічного зв'язку з жодним із них, становили сімейне життя, оскільки вони проживали разом більше чотирьох років (все життя третього заявника), зокрема в рамках рішення про утворення прийомної сім'ї, і вважали одне одного батьками і дитиною («*Вальдіс Фьольнісдоттір та інші проти Ісландії*» (*Valdís Fjölnisdóttir and Others v. Iceland*), 2021, §§ 58-62, див. також «*Д.Б. та інші проти Швейцарії*» (*D.B. and Others v. Switzerland*), 2022). Нарешті, Суд постановив, що відносини між заявником (трансгендерним чоловіком) і двома прийомними дітьми, які перебували під його опікою протягом багатьох місяців, становили сімейне життя, незважаючи на відсутність біологічного зв'язку між ними, з огляду на тісний емоційний зв'язок, що склався («*Савіновських та інші проти Росії*» (*Savinovskikh and Others v. Russia*)*, 2024, § 68).

45. Певні ситуації можуть підпадати як під поняття «приватне життя», так і під поняття «сімейне життя». Наприклад, відносини між стабільними одностатевими парами, що перебувають у партнерстві *de facto*, незалежно від того, проживають вони разом чи ні, підпадають під поняття «приватне життя» та «сімейне життя», так само як і відносини між різностатевими парами («*Шальк і Копф проти Австрії*» (*Schalk and Kopf v. Austria*), 2010, § 95; «*Валліанатос та інші проти Греції*» (*Vallianatos and Others v. Greece*) [ВП], 2013, § 73; «*Оліарі та інші проти Італії*» (*Oliari and Others v. Italy*), 2015, § 103). Відносини дитини з колишнім партнером або партнеркою біологічного батька або матері також підпадають під поняття сімейного життя і під поняття приватного життя як дорослого, так і дитини, між якими існують емоційні зв'язки («*К.Е. та інші проти Франції*» (*C.E. and Others v. France*), 2022, §§ 53-55). Аналогічно, ситуація двох братів-близнюків, народжених за допомогою сурогатного материнства в США, але які проживали в Ізраїлі зі своїми юридичними батьками (одностатевою парою), яким було відмовлено (в Польщі) у визнанні їхніх відносин з польським біологічним батьком і в подальшому набутті польського громадянства за походженням, могла б підпадати як під поняття приватного життя, так і під поняття сімейного життя. Однак за конкретних обставин цієї справи Суд постановив, що стаття 8 не може бути застосована, оскільки негативний вплив, який оскаржувани рішення мали на приватне життя заявників, не перетнув поріг серйозності, необхідний для порушення питання за статтею 8 Конвенції, і, враховуючи, що заявники не проживали в Польщі, Суд постановив, що не було втручання в право на повагу до їхнього сімейного життя («*С.-Г. проти Польщі*» (*S.-H. v. Poland*) (ухв.), 2021, § 66-76).

2. Негативні та позитивні зобов'язання

46. Суд розглядав різні випадки втручання (негативні зобов'язання) у приватне та/або сімейне життя ЛГБТІ-заявників за статтею 8. Наприклад, він постановив, що законодавство, яке забороняє гомосексуальні акти, що здійснюються наодинці між чоловіками за їхньою згодою,

становить постійне втручання у право заявника на повагу до його приватного життя (яке включає його сексуальне життя — найбільш інтимний аспект приватного життя) (*«Даджеон проти Сполученого Королівства» (Dudgeon v. the United Kingdom)*, 1981, § 41; *«Норріс проти Ірландії» (Norris v. Ireland)*, 1998, § 38; *«Модінос проти Кіпру» (Modinos v. Cyprus)*, 1993, § 24). Аналогічно, існування законодавства, що забороняє добровільні статеві акти між більш ніж двома чоловіками наодинці, і, як наслідок, засудження за грубу непристойність також є втручанням у право на повагу до приватного життя (*«А.Д.Т. проти Сполученого Королівства» (A.D.T. v. the United Kingdom)*, 2000, § 26). Нещодавно Суд постановив, що відмова дозволити трансгендерній особі продовжувати призначену гормональну терапію після її переведення до нової в'язниці становила втручання у право заявниці на повагу до її приватного життя (*«В.В. проти Польщі» (W.W. v. Poland)**, 2024, § 87). Рішення про припинення опіки та розірвання договору про влаштування дітей в прийомну сім'ю на підставі зміни трансгендерною особою її гендерної ідентичності також було визнано втручанням у право на повагу до сімейного життя (*«Савіновських та інші проти Росії» (Savinovskikh and Others v. Russia)**, 2024, § 69).

47. Після встановлення факту втручання в приватне або сімейне життя заявника Суд, оцінюючи негативні зобов'язання Держави, розглядає, чи було це втручання «відповідно до закону» і чи було воно «необхідним у демократичному суспільстві» з огляду на переслідувану законну мету. Наприклад, у справах *«Даджеон проти Сполученого Королівства» (Dudgeon v. the United Kingdom)*, 1981; *«Норріс проти Ірландії» (Norris v. Ireland)*, 1998; та *«Модінос проти Кіпру» (Modinos v. Cyprus)*, 1993, Суд визнав порушення статті 8 Конвенції, оскільки не всі ці вимоги були дотримані. Конкретне втручання може стосуватися як членів ЛГБТІ-спільноти (справи, наведені вище), так і тих, кого сприймають як членів ЛГБТІ-спільноти. Наприклад, справа *«Дрелон проти Франції» (Drelon v. France)*, 2022, стосувалася збору та зберігання Французькою службою донорства крові персональних даних, що свідчили про передбачувану сексуальну орієнтацію заявника. Йому повідомили про протипоказання до здачі крові (специфічні для чоловіків, які мали статеві стосунки з іншими чоловіками), і зареєстрували їх в системі, оскільки заявник відмовився відповідати на питання про своє статеве життя під час медичного обстеження перед донацією. Застосувавши вищезгаданий підхід, Суд встановив порушення статті 8 (приватне життя).

48. Хоча основна мета статті 8 — захист осіб від свавільного втручання органів державної влади, вона також може накладати на Державу певні позитивні зобов'язання щодо забезпечення ефективного дотримання прав, захищених статтею 8 (*«Гемелейнен проти Фінляндії» (Hämäläinen v. Finland)* [ВП], 2014, § 62). Ці зобов'язання можуть включати вжиття заходів, спрямованих на забезпечення поваги до приватного або сімейного життя навіть у сфері стосунків осіб між собою (*«Оліари та інші проти Італії» (Oliari and Others v. Italy)*, 2015, § 159).

49. Хоча межі між позитивними та негативними зобов'язаннями Держави за статтею 8 не піддаються точному визначенню, застосовні принципи все ж схожі. При визначенні того, чи існує таке зобов'язання, необхідно враховувати справедливий баланс, який повинен бути досягнутий між загальними інтересами та інтересами особи: в обох контекстах Держава користується певною свободою розсуду (*«Б. проти Франції» (B. v. France)*, 1992, § 44; *«Гемелейнен проти Фінляндії» (Hämäläinen v. Finland)* [ВП], 2014, § 67; *«О.Г. та Г.Г. проти Німеччини» (O.H. and G.H. v. Germany)*, 2023, §§ 109-111).

50. У контексті позовів, поданих ЛГБТІ-особами, Суд встановив, наприклад, що існує позитивне зобов'язання забезпечити право післяопераційної транссексуалки на повагу до її приватного життя, зокрема шляхом юридичного визнання зміни статі (*«Крістін Гудвін проти Сполученого Королівства» (Christine Goodwin v. the United Kingdom)* [ВП], 2002, §§ 71-93; *«Грант проти Сполученого Королівства» (Grant v. the United Kingdom)*, 2006, §§ 39-44; відступаючи від попередньої судової практики, такої як у справі *«Різ проти Сполученого Королівства» (Rees v. the United Kingdom)*, 1986; *«Коссі проти Сполученого Королівства» (Cossey v. the United Kingdom)*, 1990; *«Шеффілд та Хоршем проти Сполученого Королівства» (Sheffield and Horsham*

v. the United Kingdom), 1998). І навпаки, не існує позитивного зобов'язання забезпечити ефективну та доступну процедуру, яка б дозволила заявниці отримати юридичне визнання її нової статі, залишаючись у шлюбі («Гемелейнен проти Фінляндії» (*Hämäläinen v. Finland*) [ВП], 2014, § 88). Оцінюючи ситуацію в Італії, Суд постановив, що існує позитивне зобов'язання забезпечити заявникам, одностатевим парам, які перебувають у стабільному шлюбі, або одностатевим парам, одруженим в іноземній Державі, доступ до конкретної правової бази, що передбачає визнання та захист їхніх одностатевих союзів («Оліарі та інші проти Італії» (*Oliari and Others v. Italy*), 2015, § 185; «Орланді та інші проти Італії» (*Orlandi and Others v. Italy*), 2017, § 210). Однак, якщо така можливість існує, не існує позитивного зобов'язання реєструвати шлюб, укладений за кордоном, як шлюб, якщо законодавство Договірних Держав не дозволяє одностатеві шлюби (там само, §§ 205-211).

3. Свобода розсуду і консенсус

51. Межі свободи розсуду, що надається Державам, будуть змінюватись залежно від обставин, предмета справи та її передумов («Гемелейнен проти Фінляндії» (*Hämäläinen v. Finland*) [ВП], 2014, § 109).

52. Коли діяльність була дійсно «приватною», підхід Суду полягав у застосуванні такої ж обмеженої свободи розсуду, яку він вважав застосовною в інших справах, що стосуються інтимних аспектів приватного життя (як, наприклад, у справах «Даджеон проти Сполученого Королівства» (*Dudgeon v. the United Kingdom*), 1981, § 52; «А.Д.Т. проти Сполученого Королівства» (*A.D.T. v. the United Kingdom*), 2000, § 37). Таким чином, Суд вважає, що коли справа стосується особливо важливого аспекту існування або ідентичності особи, надана Державі свобода розсуду буде обмежуватися («Крістін Гудвін проти Сполученого Королівства» (*Christine Goodwin v. the United Kingdom*) [ВП], 2002, § 90; «Орланді та інші проти Італії» (*Orlandi and Others v. Italy*), 2017, § 203).

53. Однак, якщо серед Держав-членів Ради Європи немає консенсусу щодо відносної важливості інтересу, що знаходиться під загрозою, або щодо найкращих засобів його захисту, особливо якщо справа стосується делікатних моральних чи етичних питань, свобода розсуду буде ширшою («Х, Y та Z проти Сполученого Королівства» (*X, Y and Z v. the United Kingdom*), 1997, § 44; «Фретте проти Франції» (*Fretté v. France*), 2002, § 41; «Крістін Гудвін проти Сполученого Королівства» (*Christine Goodwin v. the United Kingdom*) [ВП], 2002, § 85). Також зазвичай існує широка свобода розсуду, якщо від Держави вимагається забезпечити баланс між конкуруючими приватними та публічними інтересами або правами, передбаченими Конвенцією («Фретте проти Франції» (*Fretté v. France*), 2002, § 42; «О.Г. та Г.Г. проти Німеччини» (*O.H. and G.H. v. Germany*), 2023, § 112 та наведені там посилання). Див. також, хоча і в контексті статті 9, але цікаву для теми цього Посібника, справу «Евейда та інші проти Сполученого Королівства» (*Eweida and Others v. the United Kingdom*), 2013, § 102-110). У справі «Евейда та інші проти Сполученого Королівства» (*Eweida and Others v. the United Kingdom*), дисциплінарні заходи проти заявників (працівників) за їхню відмову виконувати функції, які суперечили їхнім релігійним переконанням (наприклад, консультування одностатевих пар або проведення церемоній цивільного партнерства щодо одностатевих пар) були визнані такими, що не порушують їхнє право на сповідання релігії за статтею 9 окремо або у поєднанні зі статтею 14, враховуючи широку свободу розсуду органів влади при встановленні балансу між двома правами, передбаченими Конвенцією.

54. Існує багато судової практики, що відображає багаторічний європейський консенсус з таких питань, як:

- скасування кримінальної відповідальності за гомосексуальні стосунки між повнолітніми («Даджеон проти Сполученого Королівства» (*Dudgeon v. the United*

Kingdom), 1981; «*Norris проти Ірландії*» (*Norris v. Ireland*), 1998; «*Модінос проти Кіпру*» (*Modinos v. Cyprus*), 1993);

- доступ гомосексуалів до служби в збройних силах («*Лустіг-Прін і Беккетт проти Сполученого Королівства*» (*Lustig-Prean and Beckett v. the United Kingdom*), 1999, § 97; «*Сміт і Грейді проти Сполученого Королівства*» (*Smith and Grady v. the United Kingdom*), 1999, § 104);
- однаковий вік згоди відповідно до кримінального законодавства для гетеросексуальних і гомосексуальних дій («*Л. та в. проти Австрії*» (*L. and v. v. Austria*), 2003, § 50); та
- вимога отримання попереднього психіатричного діагнозу до юридичного визнання трансгендерної ідентичності («*А.П., Гарсон і Ніко проти Франції*» (*A.P., Garçon and Nicot v. France*), 2017, §§ 72 і 139).

55. Суд також розглянув новий консенсус / тенденцію / рух, наприклад, визнання для цілей імміграційних прав одностатевих відносин «сімейним життям» («*Таддеуччі та Макколл проти Італії*» (*Taddeucci and McCall v. Italy*), 2016, § 97) і визнання одностатевих союзів («*Оліарі та інші проти Італії*» (*Oliari and Others v. Italy*), 2015, § 178).

56. Водночас залишаються питання, щодо яких на даний момент не існує європейського консенсусу, як-от:

- право одностатевих пар на шлюб, або як вирішувати питання визнання гендеру у випадку вже існуючого шлюбу («*Гемелейнен проти Фінляндії*» (*Hämäläinen v. Finland*) [ВП], 2014, §§ 74-75); і
- реєстрація одностатевих шлюбів, укладених за кордоном («*Орланді та інші проти Італії*» (*Orlandi and Others v. Italy*), 2017, § 205);
- зазначення в записах актів цивільного стану, що стосуються дитини, того факту, що одна з осіб, які мають батьківський статус, — трансгендер («*О.Г. та Г.Г. проти Німеччини*» (*O.H. and G.H. v. Germany*), 2023, § 114).

57. Конвенція є живим інструментом, що повинен тлумачитися з огляду на умови сьогодення («*Е.Б. проти Франції*» (*E.B. v. France*) [ВП], 2008, § 92; «*Крістін Гудвін проти Сполученого Королівства*» (*Christine Goodwin v. the United Kingdom*) [ВП], 2002, §§ 74-75) а тому, особливо в контексті питань, що стосуються ЛГБТІ-спільноти, практика Суду часто розвивалася з огляду на консенсус, що піддавався змінам. Наприклад:

- Вже під час розгляду справи «*Шеффілд та Хоршем проти Сполученого Королівства*» (*Sheffield and Horsham v. the United Kingdom*), 1998, § 50, серед Держав-учасниць Ради Європи почав формуватися консенсус щодо надання правового визнання після зміни статі. Однак цього було недостатньо для того, щоб Суд змінив свої висновки, зроблені у попередніх рішеннях у справах «*Різ проти Сполученого Королівства*» (*Rees v. the United Kingdom*), 1986, і «*Коссі проти Сполученого Королівства*» (*Cossey v. the United Kingdom*), 1990, зазначивши, що не існує єдиного європейського підходу до вирішення правових і практичних проблем, що виникають у зв'язку з цим питанням. Однак Суд вважав, що ця сфера повинна залишатися під наглядом Держав-учасниць. Пізніше, у справі «*Крістін Гудвін проти Сполученого Королівства*» (*Christine Goodwin v. the United Kingdom*) [ВП], 2002, § 85, Суд, спираючись на чіткі та беззаперечні докази тривалої міжнародної тенденції до правового визнання, дійшов висновку, що невизнання осіб, які перенесли операцію, більше не підпадає під межі свободи розсуду Держави.
- У справі «*Оліарі та інші проти Італії*» (*Oliari and Others v. Italy*), 2015, § 178, важливе значення для розгляду справи Судом мав рух до визнання правового статусу одностатевих пар, який продовжував стрімко розвиватися в Європі після рішення Суду

у справі *«Шальк і Копф проти Австрії» (Schalk and Kopf v. Austria)*, 2010. У цій справі Суд постановив, що хоча австрійський законодавець і не був серед новаторів, йому не можна дорікати за те, що він не запровадив правове визнання одностатевих стосунків заявників (шляхом прийняття Закону про зареєстроване партнерство) раніше, ніж це було зроблено, а саме в 2010 році. Однак через п'ять років, під час розгляду справи *«Оліарі та інші проти Італії» (Oliari and Others v. Italy)*, 2015, незначна більшість Держав Ради Європи (двадцять чотири з сорока семи) вже ухвалила законодавство на користь такого визнання та відповідного захисту. Аналогічний стрімкий розвиток спостерігався і в усьому світі, особливо в країнах Північної та Південної Америки та Австралазії. Це, серед інших міркувань, привело Суд до висновку, що італійська Держава вийшла за межі своєї свободи розсуду і не виконала свого позитивного зобов'язання забезпечити заявників конкретною нормативно-правовою базою, що передбачає визнання і захист їхніх одностатевих союзів. Суд вважає, що якби у 2015 році він вирішив інакше, то це означало б, що він не бажає брати до уваги умови, що змінилися в Італії, і не бажає застосовувати Конвенцію на практиці та ефективно (**там само**, § 186). Тенденція, що спостерігалася у вищезгаданих справах, підтвердилася у 2022 році, оскільки тридцять Держав-учасниць передбачили можливість правового визнання одностатевих пар, що дозволило Суду підтвердити існування позитивного зобов'язання Держав-членів забезпечити нормативно-правову базу, що дозволяє одностатевим парам отримати належне визнання і захист їхніх стосунків (*«Федотова та інші проти Росії» (Fedotova and Others v. Russia)* [ВП], 2023, § 178).

- Стосовно вимоги хірургічного втручання/ стерилізації до визнання гендерної ідентичності, то, хоча вона і не має вирішального значення для встановлення порушення, в останніх справах з цього питання Суд, однак, взяв до уваги тенденції, що розвиваються. У справі *«А.П., Гарсон і Ніко проти Франції» (A.P., Garçon and Nicot v. France)*, 2017, § 124, Суд зазначив, що, попри відсутність консенсусу з цього питання, за сім років, що передували винесенню рішення, одинадцять Держав-членів вилучили таку вимогу зі своїх законів, що свідчить про тенденцію до відмови від такої вимоги. Чотири роки по тому, у справі *«Х та Y проти Румунії» (X and Y v. Romania)*, 2021, Суд також вказав на подальший розвиток у цьому питанні, зазначивши, що кількість Держав-членів, які зберігають таку вимогу, продовжує зменшуватися (у 2020 році двадцять шість Держав-членів вилучили цю вимогу).

В. Основні теми

1. Питання, пов'язані з трансгендерними особами

58. Поняття особистої автономії — важливий принцип, що лежить в основі тлумачення гарантій статті 8 Конвенції. Це призвело до визнання Судом, у контексті застосування цього положення до трансгендерних осіб, що воно включає право на самовизначення (*«Ван Кюк проти Німеччини» (Van Kück v. Germany)*, 2003, § 69; *«Шлумпф проти Швейцарії» (Schlumpf v. Switzerland)*, 2009, § 100), одним з основних елементів якого є свобода визначати свою гендерну ідентичність (*«Ван Кюк проти Німеччини» (Van Kück v. Germany)*, 2003, § 73; *«Й.Й. проти Туреччини» (Y.Y v. Turkey)*, 2015, § 102, *«В.В. проти Польщі» (W.W. v. Poland)**, 2024, § 83). Таким чином, право трансгендерних осіб на особистий розвиток, фізичну та моральну безпеку гарантується статтею 8 (*«Ван Кюк проти Німеччини» (Van Kück v. Germany)*, 2003, § 69; *«Шлумпф проти Швейцарії» (Schlumpf v. Switzerland)*, 2009, § 100; *«Й.Й. проти Туреччини» (Y.Y v. Turkey)*, 2015, § 58). Право на повагу до приватного життя, передбачене статтею 8 Конвенції, повністю поширюється на гендерну ідентичність як складову особистої ідентичності (*«В.В. проти Польщі» (W.W. v. Poland)**, 2024, § 82). Це стосується всіх осіб, незалежно від того, чи пройшла

особа операцію зі зміни статі (*«А.П., Гарсон і Ніко проти Франції» (A.P., Garçon and Nicot v. France)*, 2017, §§ 94-95, *«С.В. проти Італії» (S.V. v. Italy)*, 2018, §§ 56-58).

а. Хірургічне втручання

59. Хоча статтю 8 Конвенції не можна тлумачити як таку, що гарантує безумовне право на операцію зі зміни статі, трансгендерність визнана на міжнародному рівні як медичний стан, що вимагає лікування для надання допомоги відповідним особам (*«Крістін Гудвін проти Сполученого Королівства» (Christine Goodwin v. the United Kingdom)* [ВП], 2002, § 81; *«Й.Й. проти Туреччини» (Y.Y. v. Turkey)*, 2015, § 65). Системи охорони здоров'я більшості Договірних Держав визнають цей стан і надають або дозволяють лікування, включаючи незворотні операції зі зміни статі (*там само*).

60. Враховуючи численні та болісні втручання, пов'язані з операцією зі зміни статі, а також прагнення та переконаність, необхідні для досягнення зміни соціальної гендерної ролі, не можна припустити, що рішення, прийняте особою щодо зміни статі, є свавільним або легковажним (*«І. проти Сполученого Королівства» (I. v. the United Kingdom)* [ВП], 2002, § 61; *«Крістін Гудвін проти Сполученого Королівства» (Christine Goodwin v. the United Kingdom)* [ВП], 2002, § 81; *«Ван Кюк проти Німеччини» (Van Kück v. Germany)*, 2003, § 59; *«Й.Й. проти Туреччини» (Y.Y. v. Turkey)*, 2015, § 115).

61. Відмова національних судів у задоволенні запиту на доступ до операції зі зміни статі має наслідки для права на гендерну ідентичність та особистісний розвиток, а отже, є втручанням у право на повагу до приватного життя у розумінні пункту 1 статті 8 Конвенції. Водночас операції зі зміни статі можуть підлягати державному регулюванню та нагляду з міркувань охорони здоров'я, і Держави мають широку свободу розсуду щодо правових вимог, що регулюють доступ до медичних або хірургічних процедур для трансгендерних осіб, які бажають пройти фізичні зміни, пов'язані зі зміною статі. Однак посилення в законодавстві на постійну нездатність до дітонародження як попередню вимогу для отримання дозволу на операцію зі зміни статі було визнано Судом необов'язковим у демократичному суспільстві, і відмова заявнику протягом багатьох років у можливості пройти операцію зі зміни статі на цій підставі призвела до порушення статті 8 (*«Й.Й. проти Туреччини» (Y.Y. v. Turkey)*, 2015, §§ 66-122).

62. Прогалина в законодавстві щодо операції зі зміни статі, яка залишає заявника в ситуації обтяжливої невизначеності стосовно його приватного життя і визнання його справжньої ідентичності, може порушити питання за статтею 8, якщо вона існує протягом певного часу. Так відбулося у справі *«Л. проти Литви» (L. v. Lithuania)*, 2008: хоча законодавство визнавало право на зміну статі та цивільного стану, не існувало закону, що регулював би повну операцію зі зміни статі, за відсутності якого жодні відповідні медичні заклади не виявилися розумно доступними або наявними для заявника. Незважаючи на те, що бюджетні обмеження у сфері охорони здоров'я могли б виправдати деякі початкові затримки в реалізації прав, передбачених Цивільним кодексом, минуло більше чотирьох років з моменту набрання чинності відповідними положеннями, а необхідне законодавство, хоча і було розроблено, все ще не було прийнято. Отже, відбулося порушення статті 8 (*там само*, § 59-60). Однак ці обставини не були настільки серйозними, щоб підпадати під дію статті 3 Конвенції (*там само*, § 47). Вирішуючи питання про задоволення вимоги заявника про відшкодування матеріальної шкоди, Суд вважав, що ця вимога підлягає задоволенню в тому випадку, якщо Держава прийме необхідне законодавство протягом трьох місяців після набуття цим рішенням статусу остаточного, а якщо це неможливо, то Держава повинна виплатити заявникові 40 000 євро для проведення заключних етапів необхідної операції за кордоном (*там само*, § 74 і пункти 5 і 6 резолютивної частини).

б. Визнання гендерної приналежності (тобто зміна маркеру статі в юридичних документах)

63. Суд розглянув кілька справ, що стосуються проблем, з якими стикаються трансгендерні особи в умовах сьогодення, відзначивши та схваливши вдосконалення державних заходів щодо забезпечення їх визнання та захисту відповідно до статті 8 Конвенції («Крістін Гудвін проти Сполученого Королівства» (*Christine Goodwin v. the United Kingdom*) [ВП], 2002; «Ван Кюк проти Німеччини» (*Van Kück v. Germany*), 2003; «Грант проти Сполученого Королівства» (*Grant v. the United Kingdom*), 2006; «Л. проти Литви» (*L. v. Lithuania*), 2008).

64. У кількох випадках Суд постановив, що заявник, який є трансгендерною особою, після операції може стверджувати, що він або вона є жертвою порушення його або її права на повагу до приватного життя всупереч статті 8 через відсутність правового визнання зміни статі («Гемелейнен проти Фінляндії» (*Hämäläinen v. Finland*) [ВП], 2014, § 59; «Грант проти Сполученого Королівства» (*Grant v. the United Kingdom*), 2006, § 40). Надаючи Державам певну свободу розсуду в цій сфері, Суд постановив, що Держави зобов'язані (позитивне зобов'язання за статтею 8) визнавати зміну статі післяопераційних трансгендерних осіб шляхом, *inter alia*, внесення змін до даних про їхній цивільний стан з усіма наслідками, що випливають з цього («Крістін Гудвін проти Сполученого Королівства» (*Christine Goodwin v. the United Kingdom*) [ВП], 2002, §§ 71-93; «Грант проти Сполученого Королівства» (*Grant v. the United Kingdom*), 2006, §§ 39-44; відступаючи від попередньої судової практики, такої як «Різ проти Сполученого Королівства» (*Rees v. the United Kingdom*), 1986; «Коссі проти Сполученого Королівства» (*Cossey v. the United Kingdom*), 1990; і «Шеффілд та Хоршем проти Сполученого Королівства» (*Sheffield and Horsham v. the United Kingdom*), 1998). Пізніше це позитивне зобов'язання було поширене на трансгендерних осіб, незалежно від їхнього післяопераційного статусу, як більш детально пояснюється нижче «А.П., Гарсон і Ніко проти Франції» (*A.P., Garçon and Nicot v. France*), 2017; «Х та Y проти Румунії» (*X and Y v. Romania*), 2021).

65. Однак захист принципу невідчужуваності цивільного стану, забезпечення надійності й узгодженості записів актів цивільного стану та, в цілому, забезпечення правової визначеності є цілями, що відповідають загальним інтересам («А.П., Гарсон і Ніко проти Франції» (*A.P., Garçon and Nicot v. France*), 2017, § 132; «А.Д. та інші проти Грузії» (*A.D. and Others v. Georgia*), 2022, § 74) і виправдовують запровадження суворих процедур, спрямованих, зокрема, на перевірку основної мотивації подання клопотання про зміну правового статусу («С.В. проти Італії» (*S.V. v. Italy*), 2018, § 69; «Й.Т. проти Болгарії» (*Y.T. v. Bulgaria*), 2020, § 70; «Х та Y проти Румунії» (*X and Y v. Romania*), 2021, § 158). Крім того, Суд враховує історичний характер системи реєстрації народжень і те, що посилання на статтю, визначену при народженні, в певних ситуаціях може бути необхідним для доведення певних фактів, що передували зміні статі, навіть якщо це може спричинити певний дискомфорт для відповідної особи («Y проти Польщі» (*Y v. Poland*), 2022, § 79).

66. Прогалини в законодавстві та серйозні недоліки, які залишили заявника в ситуації обтяжливої невизначеності щодо його приватного життя та визнання його ідентичності, призвели до того, що Суд визнав порушення статті 8. Це сталося через відсутність нормативно-правової бази, яка б забезпечувала право на повагу до приватного життя заявника, а саме такої, яка б передбачала «швидкі, прозорі та доступні процедури» зміни у свідоцтві про народження зареєстрованої статі трансгендерних осіб («X проти колишньої Югославської Республіки Македонія» (*X v. the former Yugoslav Republic of Macedonia*), 2019, § 70-71) а не такої, що ґрунтується на незрозумілих і непередбачуваних законах («Х та Y проти Румунії» (*X and Y v. Romania*), 2021, § 157) або законах, які не є достатньо детальними та чіткими («А.Д. та інші проти Грузії» (*A.D. and Others v. Georgia*), 2022, §§ 75-76). У справі «Грант проти Сполученого Королівства» (*Grant v. the United Kingdom*), 2006, §§ 40-44, час, необхідний для виконання рішення у справі «Крістін Гудвін проти Сполученого Королівства» (*Christine Goodwin v. the*

United Kingdom) [ВП], 2002, призвів до порушення прав заявниці за статтею 8 як через тривале невизнання її зміненої статі, так і у зв'язку з подальшою відмовою надати їй право на пенсію, що надавалось біологічним жінкам, з моменту винесення зазначеного рішення.

67. Згідно з практикою Суду, встановлення залежності визнання гендерної ідентичності трансгендерних осіб від стерилізаційної операції або лікування — або операції чи лікування, що з великою ймовірністю можуть призвести до стерилізації, — які вони не бажають проходити, є рівнозначним встановленню залежності повного здійснення їхнього права на повагу до приватного життя, передбаченого статтею 8 Конвенції, від їхньої відмови від повного здійснення права на повагу до їхньої фізичної недоторканності, захищеного цією статтею, а також статтею 3 Конвенції («*А.П., Гарсон і Ніко проти Франції*» (*A.P., Garçon and Nicot v. France*), 2017, § 131; «*X та Y проти Румунії*» (*X and Y v. Romania*), 2021, § 165). Так, Суд постановив, що законодавство, яке ставить визнання гендерної ідентичності трансгендерних осіб в залежність від операції зі стерилізації або від лікування, яке, з огляду на його характер та інтенсивність, тягне за собою дуже високу ймовірність безпліддя, становить невиконання Державою-відповідачем свого позитивного зобов'язання щодо забезпечення їхнього права на повагу до приватного життя («*А.П., Гарсон і Ніко проти Франції*» (*A.P., Garçon and Nicot v. France*), 2017, § 135, порівняйте з більш ранньою ухвалою у справі «*X проти Франції*» (*X v. France*) (ухв.), 2008).

68. Той самий висновок мав місце, коли таку вимогу не було чітко викладено в законі, але вона була основою аргументації національного суду, який відмовив у задоволенні запиту («*X та Y проти Румунії*» (*X and Y v. Romania*), 2021, § 165). Справа «*С.В. проти Італії*» (*S.V. v. Italy*), 2018, стосувалася неспроможності заявниці змінити прізвище протягом двох з половиною років на тій підставі, що процес гендерного переходу не був завершений шляхом проведення операції зі зміни статі. Зокрема, Суд зазначив, що відмова у задоволенні клопотання заявниці ґрунтувалася на суто формальних аргументах, які не враховували її конкретні обставини. Наприклад, органи влади не взяли до уваги той факт, що вона перебувала в процесі зміни статі протягом декількох років і що її зовнішність та соціальна ідентичність вже давно були жіночими (*там само*, § 70). Таким чином, окрім власне законодавства, важливу роль у цьому контексті також відіграють національні органи влади. Наприклад, відмова національних органів влади юридично визнати зміну статі заявника без надання відповідних і достатніх підстав, а також без пояснення того, чому визнати ідентичну зміну статі було можливим в інших випадках, було визнано не виправданим втручанням у право заявника на повагу до приватного життя, що становило порушення статті 8 у справі «*Й.Т. проти Болгарії*» (*Y.T. v. Bulgaria*), 2020, § 74. У справі «*Й.Т. проти Болгарії*» (*Y.T. v. Bulgaria*), 2020, § 72, і у справі «*X та Y проти Румунії*» (*X and Y v. Romania*), 2021, § 165, Суд постановив, що жорстке обґрунтування національними судами визнання гендерної ідентичності заявника поставило заявників, на нерозумний і тривалий період часу, у тривожне становище, у якому вони могли відчувати почуття уразливості, приниження і тривоги.

69. На відміну від стану стерильності (для визнання гендеру в юридичних документах), вимога отримання попереднього психіатричного діагнозу не вважається такою, що безпосередньо впливає на фізичну недоторканність особи. Так, у справі «*А.П., Гарсон і Ніко проти Франції*» (*A.P., Garçon and Nicot v. France*), 2017, §§ 139-144 *et sequi*, з огляду на широку свободу розсуду, якою користуються Держави (враховуючи майже однастайний підхід Договірних Сторін до цього питання), відмова заявнику в задоволенні його прохання про зміну статі у свідоцтві про народження на тій підставі, що він не довів, що насправді страждає від розладу гендерної ідентичності, шляхом надання психіатричного діагнозу, була визнана такою, що забезпечує справедливий баланс між відповідними конкуруючими інтересами і не порушує позитивних зобов'язань Держави («*А.П., Гарсон і Ніко проти Франції*» (*A.P., Garçon and Nicot v. France*), 2017, §§ 143-144). Аналогічно, відхилення прохання про зміну статі у свідоцтві про народження на підставі того, що заявник відмовився пройти медичну експертизу, призначену національним судом з метою перевірки того, чи незворотно змінилася його зовнішність після операції за

кордоном, встановило справедливий баланс між конкуруючими інтересами, тому Держава не порушила своїх позитивних зобов'язань («*А.П., Гарсон і Ніко проти Франції*» (*A.P., Garçon and Nicot v. France*), 2017, §§ 150-154).

70. У випадку, коли трансгендерній жінці після операції не видали новий ідентифікаційний номер, оскільки вона все ще перебувала у шлюбі зі своєю дружиною, у правовій системі, яка не дозволяла одностатеві шлюби, Суд не задовольнив її скаргу. Він встановив, що, хоча й прикро, що заявниця щодня стикалася з ситуаціями, в яких неправильний ідентифікаційний номер створював для неї незручності, вона мала реальну можливість змінити такий стан речей: її шлюб міг бути змінений в будь-який час, *ex lege*, на зареєстроване партнерство за згодою її дружини. Якщо такої згоди не було отримано, можливість розірвання шлюбу, як і в будь-якому іншому шлюбі, завжди залишалася для неї відкритою. На думку Суду, не було непропорційним вимагати, як передумову юридичного визнання набутої статі, щоб шлюб заявниці було змінено на зареєстроване партнерство, оскільки це був реальний варіант, який надавав одностатевим парам правовий захист, майже ідентичний правовому захисту шлюбу («*Гемелейнен проти Фінляндії*» (*Hämäläinen v. Finland*) [ВП], 2014, § 84). У той час як у Палаті питання розглядалося як втручання, Велика Палата розглянула скаргу з огляду на позитивні зобов'язання Держави і дійшла висновку, що незначні відмінності між двома правовими концепціями (шлюб і цивільне партнерство) не здатні зробити фінську систему недосконалою з точки зору позитивних зобов'язань Держави. Таким чином, Суд постановив, що необхідного справедливого балансу між конкуруючими інтересами було досягнуто, а отже, порушення статті 8 не було, і що немає необхідності розглядати питання за статтею 12 (див. також попередню практику у справах «*Перрі проти Сполученого Королівства*» (*Parry v. the United Kingdom*) (ухв.), 2006, і «*Р. і Ф. проти Сполученого Королівства*» (*R. and F. v. the United Kingdom*) (ухв.), 2006, де це питання розглядалося за статтею 12).

71. У справі «*Рана проти Угорщини*» (*Rana v. Hungary*), (рішення Комітету), 2020, існувала законодавча прогалина, яка позбавляла всіх законно поселених неугорських громадян доступу до процедур зміни статі та імені, незалежно від їхніх обставин. Як наслідок, органи влади відхилили заяву заявника на суто формальних підставах, не вивчивши його ситуацію. У зв'язку з цим Суд постановив, що в ситуації, коли заявнику (іранському трансгендерному біженцю, який не мав угорського свідоцтва про народження) не надали доступ до юридичної процедури визнання гендерної ідентичності, справедливого балансу між суспільним інтересом і правом заявника на повагу до його приватного життя не було досягнуто. Таким чином, мало місце порушення статті 8 Конвенції (див. також «*Р.К. проти Угорщини*» (*R.K. v. Hungary*), 2023, §§ 57-77).

72. У справі «*У проти Польщі*» (*U v. Poland*), 2022, питання, яке підлягало вирішенню, полягало в тому, чи тягне за собою повага до приватного та/або сімейного життя заявника позитивне зобов'язання Держави-відповідача забезпечити ефективну й доступну процедуру, яка б дозволила заявнику отримати свідоцтво про народження без будь-якого посилання на статтю, визначену при народженні. Беручи до уваги, що в короткому витягу зі свідоцтва про народження та нових документах, що посвідчують особу, зазначалася лише змінена стаття, і що ці документи можна було використовувати майже у всіх повсякденних ситуаціях, Суд вважав, що у повсякденному житті заявник не був зобов'язаний розкривати інтимні подробиці свого приватного життя, і він не довів, що оскаржувані незручності були достатньо серйозними. Дійсно, повні записи про народження не були загальнодоступними, і від самого заявника рідко вимагали б надати повну копію свідоцтва про народження. Враховуючи конкретні обставини, Суд постановив, що будь-який потенційний ризик негативних наслідків не може зробити польську систему недосконалою з точки зору позитивних зобов'язань Держави.

73. У справі «*О.Г. та Г.Г. проти Німеччини*» (*O.H. and G.H. v. Germany*), 2023, Суд розглянув юридичну неможливість зазначення поточної статі трансгендерного батька, відірваної від біологічної реальності, у свідоцтві про народження його дитини, зачатої після зміни статі (див.

також *«А.Г. та інші проти Німеччини» (A.H. and Others v. Germany)*, 2023, для схожого фактичного контексту та аргументації). Суд постановив, що Держава-відповідач користувалася широкою свободою розсуду, враховуючи відсутність європейського консенсусу з цього питання, а також той факт, що органи влади були покликані зважити низку приватних і суспільних інтересів проти кількох конкуруючих прав. Особливу увагу було приділено суспільному інтересу в узгодженості правової системи, а також точності та повноті записів актів цивільного стану, які мають особливу доказову цінність (§§ 114-116).

Суд вважав, що найкращі інтереси дитини повинні бути вичерпно вивчені в цьому контексті, беручи до уваги будь-який конфлікт інтересів між дитиною та її батьками-трансгендерами. Також необхідно враховувати можливі майбутні інтереси дитини та інтереси дітей, які перебувають у подібній ситуації і до яких також застосовуються законодавчі положення, що розглядаються. Суд підкреслив, що добробут дитини не могло бути розглянуто індивідуально через її малолітній вік на момент, коли необхідно було визначити, яку інформацію вносити до свідоцтва про народження. На думку Федерального Верховного Суду, інтереси дитини певною мірою збігалися із загальним інтересом у забезпеченні надійності та послідовності системи реєстрації актів цивільного стану, а також у забезпеченні правової визначеності. Крім того, Суд підтримав підхід національних судів, згідно з яким право на гендерну ідентичність батьків може бути обмежене правом дитини знати своє походження, виховуватися обома батьками і бути постійно з ними пов'язаною. Законна прив'язка дитини до батьків відповідно до їхніх репродуктивних функцій дозволяла дитині бути постійно й незмінно пов'язаною з її матір'ю та батьком, що завжди залишаються ними, навіть не тільки у теоретичному випадку, коли трансгендерні батьки подають заяву про скасування рішення про зміну статі (§§ 123-127). Крім того, існувала обмежена кількість ситуацій, які могли призвести до розкриття трансгендерної ідентичності батьків при пред'явленні свідоцтва про народження дитини. Зокрема, були вжиті запобіжні заходи для зменшення незручностей, на які можуть наражатися трансгендерні батьки (§§ 130-133). Нарешті, Суд взяв до уваги той факт, що відносини між трансгендерними батьками та їхніми дітьми, як стосунки батьків і дітей, не були порушені (§ 134). З огляду на ці чинники Суд не встановив порушення статті 8 Конвенції.

с. Медичні витрати

74. Справа *«Ван Кюк проти Німеччини» (Van Kück v. Germany)*, 2003, стосувалася відхилення національними судами вимоги заявниці про відшкодування медичних витрат, пов'язаних із заходами зі зміни статі (гормональне лікування та хірургічна операція зі зміни статі). Суд встановив, що тлумачення терміну «медична необхідність» та оцінка доказів національними судами в цьому питанні не були обґрунтованими. Ці суди вважали, що поліпшення соціального становища заявниці в рамках психологічного лікування не відповідало обов'язковій умові медичної необхідності, і вони не звернулися за роз'ясненнями або додатковими матеріалами, заснованими на спеціальних медичних знаннях і досвіді в цій галузі. Тому тягар, покладений на заявницю для доведення медичної необхідності лікування, в тому числі незворотного хірургічного втручання, виявився непропорційним (*там само*, §§ 55-56). Крім того, за відсутності будь-яких переконливих наукових висновків, підхід, застосований національним судом при розгляді питання про те, чи навмисно заявниця спричинила свій стан, видається неналежним. Таким чином, Суд дійшов висновку, що провадження, взяте в цілому, не відповідало вимогам справедливого судового розгляду, а отже, мало місце порушення статті 6. З тих же причин Суд дійшов висновку, що не було досягнуто справедливого балансу між інтересами приватної медичної страхової компанії, з одного боку, та інтересами особи, з іншого, а отже, мало місце порушення статті 8 (*там само*, §§ 84-86).

75. У справі *«Шлумпф проти Швейцарії» (Schlumpf v. Switzerland)*, 2009, Суд постановив, що, хоча Конвенція не гарантує права на відшкодування медичних витрат, понесених у зв'язку зі зміною статі, і ніхто не перешкоджав заявниці зробити хірургічну операцію, дворічне очікування,

застосоване страховою компанією всупереч чітким висновкам фахівців, могло вплинути на її рішення про проведення операції, особливо з огляду на відносно похилий вік заявниці. Таким чином, вона могла претендувати на статус потерпілої за статтею 8. Приймаючи рішення за позовом заявниці про відшкодування витрат на операцію зі зміни статі, національний суд покладався на дворічний критерій, який він встановив у своїй судовій практиці, не маючи на те жодних законодавчих підстав. Наполягаючи на дотриманні цього критерію, національний суд відмовився провести аналіз конкретних обставин справи заявниці або зважити різні конкуруючі інтереси, а також не взяв до уваги медичний прогрес, досягнутий у цій галузі. З огляду на особливу ситуацію заявниці — їй було більше 67 років — та обмежену свободу розсуду Держави-відповідача, Суд дійшов висновку, що не було досягнуто справедливого балансу між інтересами страхової компанії та інтересами заявниці. Отже, відбулося порушення статті 8. Суд також встановив, що, відмовивши заявниці в наданні експертних висновків на підставі абстрактного правила, національний суд підмінив власну думку думкою лікарів і психіатрів. Отже, заявниця не мала справедливого судового розгляду. Крім того, визначення необхідності операції зі зміни статі не є настільки технічним процесом, щоб виправдати виняток з права на публічний розгляд, отже, в цьому відношенні також мало місце порушення статті 6.

76. У справі *«В.В. проти Польщі» (W.W. v. Poland)**, 2024, Суд постановив, що рішення адміністрації в'язниці не дозволити заявниці продовжувати замісну гормональну терапію, пов'язану зі зміною статі, яку їй спочатку було дозволено проходити в установах, де вона раніше утримувалася під вартою, було пов'язане з втручанням у її право на повагу до приватного життя (§ 87). Це рішення вплинуло на свободу заявниці визначати свою гендерну ідентичність, що є однією з основних засад самовизначення. З огляду на численні та болісні втручання, пов'язані зі зміною статі, а також прагнення і переконаність, необхідні для досягнення зміни соціальної гендерної ролі, не можна припускати, що в рішенні, прийнятому особою щодо проходження такої процедури, було щось свавільне або примхливе (§ 91). Суд зазначив, що призначене гормональне лікування мало позитивний вплив на фізичне та психічне здоров'я заявниці і що воно було належним медичним лікуванням у її випадку (§ 93). Крім того, Суд зазначив, що надання дозволу заявниці на продовження терапії не викликало б жодних технічних або фінансових труднощів для адміністрації в'язниці, оскільки заявниця самостійно покривала витрати на ліки (§ 94). Беручи до уваги особливу вразливість заявниці як ув'язненої трансгендерної особи, яка проходила процедуру зміни статі і потребувала посиленого захисту, Суд дійшов висновку, що органи влади не забезпечили справедливого балансу між відповідними конкуруючими інтересами (§ 96).

2. Питання, пов'язані з інтерсекс-особами

77. Справа *«Y проти Франції» (Y v. France)⁶*, 2023, стосувалася скарги за статтею 8 щодо відмови національних органів влади внести зміни до свідоцтва про народження заявника, щоб вказати в ньому «інтерсекс» або «нейтральна» замість «чоловіча» стать («*masculin*» французькою). Суд розглянув справу з точки зору позитивних зобов'язань Держави, оскільки вона стосувалася прогалини у французькому законодавстві. Хоча справа стосувалася найінтимнішого аспекту приватного життя (що передбачає обмежену свободу розсуду), європейський консенсус з цього питання був відсутній, і з огляду на суспільний інтерес, Суд вирішив, що свобода розсуду Держави була ширшою. Щодо того, чи був досягнутий справедливий баланс між конкуруючими інтересами, Суд визнав глибокі страждання, спричинені дисонансом між біологічною ідентичністю заявника (інтерсекс-особа), яку він бажав визнати, та нав'язаною йому (чоловічою) юридичною ідентичністю (§§ 82-83). Суд дистанціювався від висновків національних судів, які надавали перевагу фізичному та соціальному вигляду над біологічною реальністю, враховуючи,

⁶ До цього часу Суд не мав можливості розглядати питання, пов'язані з юридичним визнанням інтерсекс-осіб, оскільки єдина справа з цього питання була визнана неприйнятною через невичерпання національних засобів правового захисту («П. проти України» (P. v. Ukraine), 2019).

що, як елемент приватного життя, ідентичність людини не може бути зведена до її зовнішності в очах інших людей. Однак важливими були інші елементи, на які спиралися національні суди, наприклад, загальний інтерес у захисті принципу невідчужуваності цивільного стану, забезпечення надійності та узгодженості записів актів цивільного стану й організації французької соціальної та правової системи. Визнання нейтральної статі в системі, побудованій на бінарних поняттях статі, матиме істотний вплив на останню і потягне за собою значні законодавчі зміни, а також потребу в узгодженні нормативно-правових норм. Така реформа вимагала б ретельного обговорення і належить до компетенції законодавця (§§ 88-89). Суд зазначив, що порушення у цій справі зобов'язує Державу (відповідно до статті 46 Конвенції) змінити своє національне законодавство, а в питаннях загальної політики, щодо яких думки в демократичному суспільстві можуть обґрунтовано сильно відрізнятись, особлива вага має надаватися ролі внутрішньодержавного органу, який визначає політику. Це було ще більш важливо, коли мова йшла про вибір суспільства. Таким чином, визнаючи складну ситуацію, в якій опинилися заявники, Суд дійшов висновку, що, за відсутності європейського консенсусу, слід залишити за Державою право визначати, коли і в якому обсязі вона повинна відповідати на запити, що стосуються цивільного статусу інтерсекс-осіб (§§ 90-91). Отже, Суд встановив відсутність порушення статті 8 Конвенції.

3. Шлюб⁷

78. Стаття 12 закріплює основоположне право чоловіка і жінки на шлюб і створення сім'ї (див. [Посібник зі статті 12 — Право на шлюб](#)). Однак другий аспект не є умовою першого, і нездатність будь-якої пари зачати або виховати дитину не може розглядатися як така, що сама по собі позбавляє їх права користуватися першою частиною цього положення («*Крістін Гудвін проти Сполученого Королівства*» (*Christine Goodwin v. the United Kingdom*) [ВП], 2002, § 98; «*Шальк і Копф проти Австрії*» (*Schalk and Kopf v. Austria*), 2010, § 56). Стаття 12 прямо передбачає регулювання шлюбу національним законодавством («*Гемелейнен проти Фінляндії*» (*Hämäläinen v. Finland*) [ВП], 2014, § 95), але запроваджені в такий спосіб обмеження не повинні забороняти або обмежувати право таким чином або такою мірою, що порушується сама суть цього права («*Крістін Гудвін проти Сполученого Королівства*» (*Christine Goodwin v. the United Kingdom*) [ВП], 2002, § 99).

79. Згідно з чинною практикою Суду, стаття 12 застосовується до трансгендерних осіб, які бажають укласти шлюб з особою протилежної статі (тобто протилежної до її або його нової статі), а також до одностатевих пар, які бажають укласти шлюб або вже перебувають у шлюбі. Однак лише повна заборона першого випадку є порушенням статті 12, а повна заборона другого випадку на сьогодні відповідає вимогам Конвенції.

80. Зокрема, у справі «*Крістін Гудвін проти Сполученого Королівства*» (*Christine Goodwin v. the United Kingdom*) [ВП], 2002, §§ 100-103), скасувавши свою попередню практику («*Різ проти Сполученого Королівства*» (*Rees v. the United Kingdom*), 1986; «*Коссі проти Сполученого Королівства*» (*Cossey v. the United Kingdom*), 1990; «*Шеффілд та Хоршем проти Сполученого Королівства*» (*Sheffield and Horsham v. the United Kingdom*), 1998), Суд постановив, що більше не можна вважати, що терміни «чоловік і жінка», про які йдеться у статті 12, обов'язково стосуються визначення статі за суто біологічними критеріями, оскільки в інституті шлюбу відбулися серйозні соціальні зміни, а також кардинальні зміни, зумовлені прогресом у галузі медицини і науки. Крім того, Суд постановив, що питання регулювання наслідків зміни статі в контексті шлюбу належить до сфери розсуду Договірної Держави. Однак, хоча саме Договірна Держава має визначати, *inter alia*, умови, за яких особа, яка претендує на юридичне визнання транссексуалом, доводить, що зміну статі було здійснено належним чином, або за яких минулі шлюби втрачають силу, а також формальності, що застосовуються до майбутніх шлюбів (включаючи, наприклад, інформацію,

⁷ Див. також розділ «Дискримінація» в контексті питання «Цивільні партнерства і шлюб».

яку необхідно надати майбутньому подружжю), Суд не знайшов жодних підстав для заборони транссексуалам користуватися правом на шлюб за будь-яких обставин.

81. І навпаки, у справі *«Шальк і Копф проти Австрії» (Schalk and Kopf v. Austria)*, 2010, §§ 61 і 63, Суд встановив, що, відповідно до статті 12, він більше не вважає, що право на шлюб за будь-яких обставин повинно обмежуватися шлюбом між двома особами протилежної статі, однак він вважає, що стаття 12 не накладає на Договірні Держави зобов'язання надавати одностатевим парам доступ до шлюбу. Стаття 8, яка має більш загальну мету і сферу дії, також не може тлумачитися як така, що накладає такий обов'язок (*«Шальк і Копф проти Австрії» (Schalk and Kopf v. Austria)*, 2010, § 101). Те ж саме можна сказати про статтю 14 у поєднанні зі статтею 12 (*«Оліарі та інші проти Італії» (Oliari and Others v. Italy)*, 2015, 193). У цьому контексті Суд визнав, що шлюб має глибоко вкорінені соціальні та культурні конотації, які можуть суттєво відрізнятися в різних суспільствах. Таким чином, Суд постановив, що він не повинен поспішати підмінити власне судження судженнями національних органів влади, які найкраще можуть оцінити і відреагувати на потреби суспільства (*«Шальк і Копф проти Австрії» (Schalk and Kopf v. Austria)*, 2010, § 62). Підтверджуючи свою попередню практику, у справі *«Шальк і Копф проти Австрії» (Schalk and Kopf v. Austria)*, 2010, § 58, Суд постановив, що, хоча деякі Держави-учасниці і надали можливість укласти шлюб одностатевим партнерам, це відображає їхнє власне бачення ролі шлюбу в їхніх суспільствах і не впливає з тлумачення основоположного права, викладеного Державами-учасницями в Конвенції 1950 року (*«Перрі проти Сполученого Королівства» (Parry v. the United Kingdom)* (ухв.), 2006; *«Р. і Ф. проти Сполученого Королівства» (R. and F. v. the United Kingdom)* (ухв.), 2006). Отже, за існуючого стану речей (на той час лише шість із сорока семи Держав-членів дозволяли одностатеві шлюби), питання про те, дозволяти чи ні одностатеві шлюби, залишалося на розсуд національного законодавства Держави-учасниці Конвенції. Цей же висновок був підтверджений у справі *«Гемелейнен проти Фінляндії» (Hämäläinen v. Finland)* [ВП], 2014 (§ 96). Аналогічно, у справі *«Оліарі та інші проти Італії» (Oliari and Others v. Italy)*, 2015, § 192, попри поступову еволюцію Держав у цьому питанні (одинадцять Держав-членів на той час визнали одностатеві шлюби), висновки, зроблені у вищезгаданих справах, були підтверджені, як і в більш пізньому рішенні у справі *«Шапін і Шарпентьє проти Франції» (Chapin and Charpentier v. France)*, 2016, §§ 37-38.

82. Що стосується реєстрації одностатевих шлюбів, укладених за кордоном, у справі *«Орланді та інші проти Італії» (Orlandi and Others v. Italy)*, 2017, § 210, Суд постановив, що італійська Держава не могла обґрунтовано ігнорувати ситуацію заявників (одностатева пара, яка уклала шлюб за законодавством іноземної держави), яка відповідає сімейному життю в розумінні статті 8 Конвенції, не запропонувавши заявникам засобів для захисту їхніх відносин. Оскільки до 2016 року італійська влада не визнавала цю ситуацію (тобто шлюб, укладений за кордоном) і не надавала жодного захисту союзу заявників, Держава не змогла досягти справедливого балансу між будь-якими конкуруючими інтересами. Зокрема, влада не забезпечила, щоб заявники мали доступ до конкретної нормативно-правової бази, яка б передбачала визнання і захист їхніх одностатевих союзів, що становило порушення статті 8 Конвенції. Однак, зобов'язання Держави не заходило так далеко, щоб вимагати реєстрації шлюбу, укладеного за кордоном, як шлюбу в Італії, за відсутності визнання одностатевих шлюбів в Італії. Аналогічно, у справі *«Койлова та Бабулкова проти Болгарії» (Koilova and Babulkova v. Bulgaria)*, 2023, Суд зазначив, що болгарська влада не вжила жодних заходів для забезпечення правового регулювання визнання одностатевих союзів, укладених за кордоном, і тому не виконала позитивного зобов'язання забезпечити заявникам конкретну нормативно-правову базу, що передбачає визнання і захист їхнього одностатєвого союзу (*там само*, §§ 63-65).

4. Цивільні партнерства / союзи⁸

83. Відповідно до судової практики, цивільне партнерство має внутрішню цінність для одностатевих пар, які перебувають у стабільних стосунках, незалежно від того, які правові наслідки, вузькі чи широкі, воно може спричинити (*«Федотова та інші проти Росії» (Fedotova and Others v. Russia)* [ВП], 2023, § 201). Поширення цивільних союзів на одностатеві пари дозволило б останнім регулювати питання, що стосуються майна, утримання та спадкування, не як приватним особам, які укладають договори відповідно до звичайного права, а на основі правових норм, що регулюють цивільні союзи, і таким чином, їхні стосунки були б офіційно визнані Державою (*«Валліанатос та інші проти Греції» (Vallianatos and Others v. Greece)* [ВП], 2013, § 81). За відсутності шлюбу одностатеві пари особливо зацікавлені в отриманні можливості укласти цивільний союз або зареєстроване партнерство, оскільки це було б найбільш прийнятним способом юридичного визнання їхніх стосунків і гарантувало б їм відповідний захист — у вигляді основних прав, що стосуються пари, яка перебуває у стабільних і відданих стосунках — без зайвих перешкод (*«Оліарі та інші проти Італії» (Oliari and Others v. Italy)*, 2015, § 174).

84. У справі *«Оліарі та інші проти Італії» (Oliari and Others v. Italy)*, 2015, Суд постановив, що правовий захист, доступний одностатевим парам на той час (2015) в Італії, не забезпечував основних потреб пари, яка перебуває у стабільних і відданих стосунках. Реєстрація одностатевих союзів в органах місцевої влади мала суто символічне значення і не надавала одностатевим парам жодних прав. Угоди про спільне проживання мали обмежену сферу дії та не забезпечували певні базові потреби, що є фундаментальними для регулювання стабільних стосунків між парою, такі як взаємна матеріальна підтримка, зобов'язання з утримання та права на спадщину. Крім того, вони вимагали, щоб відповідна пара проживала разом, тоді як Суд вже визнав, що спільне проживання не є обов'язковою умовою для існування стабільного союзу. Таким чином, існував конфлікт між соціальними реаліями заявників, які відкрито жили як пари, і їхньою нездатністю отримати офіційне визнання їхніх стосунків за законом. Суд не вважав особливо обтяжливим для Італії забезпечення визнання і захисту одностатевих союзів. Суд також відзначив міжнародний рух до юридичного визнання одностатевих пар. Конституційний Суд Італії також вказав на необхідність такого законодавства, що відображає настрої більшості італійського населення. Отже, оскільки італійський уряд не зміг вказати на будь-які суспільні інтереси, що виправдовують ситуацію, Суд визнав, що Італія не виконала свого зобов'язання забезпечити заявників конкретною нормативно-правовою базою, яка б передбачала визнання і захист їхнього союзу. Відповідно, мало місце порушення статті 8 Конвенції.

85. Справа *«Федотова та інші проти Росії» (Fedotova and Others v. Russia)* [ВП], 2023 стосувалася відсутності будь-якої форми правового визнання та захисту одностатевих пар у Росії. Суд підтвердив, що відповідно до статті 8 Держави-учасниці зобов'язані забезпечити правове визнання і захист одностатевих пар шляхом створення «конкретної нормативно-правової бази». Він вважає, що це позитивне зобов'язання Держав-учасниць відповідає відчутній та постійній еволюції внутрішнього законодавства Держав-учасниць і міжнародного права. Дійсно, в Державах-учасницях існує чітка сучасна тенденція до юридичного визнання одностатевих пар (через інститут шлюбу або інші форми партнерства), оскільки більшість з тридцяти Держав-учасниць ухвалила відповідне законодавство. Відповідно, враховуючи, що питання стосується особливо важливих аспектів особистої та соціальної ідентичності осіб однієї статі, Суд вважав, що свобода розсуду Держав-учасниць є значно обмеженою. Російська законодавча база не передбачала основних потреб у визнанні та захисті одностатевих пар, які перебувають у стабільних і відданих стосунках, і жодна з підстав суспільного інтересу, висунутих Урядом (традиційні сімейні цінності, почуття більшості російського населення і захист неповнолітніх від пропаганди гомосексуалізму), не переважала над інтересами заявників. Таким чином, Суд

⁸ Див. також розділ «Дискримінація» в контексті питання «Цивільні партнерства і шлюб».

дійшов висновку, що Держава-відповідач перевищила межі своєї свободи розсуду і не виконала свого позитивного зобов'язання щодо забезпечення права заявників на повагу до їхнього приватного і сімейного життя. Суд наголосив, що демократичне суспільство в розумінні Конвенції відкидає будь-яку стигматизацію за ознакою сексуальної орієнтації, будується на рівній гідності людей і підтримується різноманітністю, яку воно сприймає не як загрозу, а як джерело збагачення (див. також *«Бугучану та інші проти Румунії» (Buhuceanu and Others v. Romania)*, 2023, §§ 75-84, щодо першого застосування принципів, встановлених у справі *«Федотова та інші» (Fedotova and Others)* за статтею 8; *«Пжибижевська та інші проти Польщі» (Przybyszewska and others v. Poland)*, 2023, §§ 120-122, стосовно Польщі, та *«Маймулахін та Марків проти України» (Maymulakhin and Markiv v. Ukraine)*, 2023, §§ 72-79, щодо застосування цих принципів відповідно до статті 14 у поєднанні зі статтею 8 Конвенції).

86. Однак, Держави користуються певною свободою розсуду щодо точного статусу, який надається альтернативними способами визнання, а також прав та обов'язків, які надаються таким союзом або зареєстрованим партнерством (*«Шальк і Копф проти Австрії» (Schalk and Kopf v. Austria)*, 2010, §§ 108-09; *«Оліари та інші проти Італії» (Oliari and Others v. Italy)*, 2015, § 177; *«Гас та Дюбуа проти Франції» (Gas and Dubois v. France)*, 2012, § 66). Суд вже постановив щодо різних національних законодавств, що цивільні союзи надають можливість отримати правовий статус, рівний або подібний до шлюбу в багатьох аспектах (*«Шальк і Копф проти Австрії» (Schalk and Kopf v. Austria)*, 2010, § 109, стосовно Австрії, *«Гемелейнен проти Фінляндії» (Hämäläinen v. Finland)* [ВП], 2014, § 83, у зв'язку із фінською системою; *«Шапін і Шарпентьє проти Франції» (Chapin and Charpentier v. France)*, 2016, §§ 49 і 51, стосовно Франції; *«Орланді та інші проти Італії» (Orlandi and Others v. Italy)*, 2017, § 194, стосовно Італії) і в принципі, така система *prima facie* була б достатньою для задоволення стандартів Конвенції (там само). Водночас, у справі *«Федотова та інші проти Росії» (Fedotova and Others v. Russia)* [ВП], 2023, § 190, Суд постановив, що важливо, щоб захист, який надається Державами-учасницями одностатевим парам, був належним, маючи на увазі, зокрема, матеріальні аспекти (утримання, оподаткування або спадкування) або моральні аспекти (права та обов'язки з точки зору взаємодопомоги), які є невід'ємною частиною спільного життя подружжя і для яких буде краще, якщо їх буде врегульовано в межах правового поля, доступного для одностатевих пар.

5. Питання батьківства⁹

87. Відповідно до практики Суду, особа, яка пройшла операцію зі зміни статі (з жінки на чоловіка) і проживала з жінкою, яка народила дитину шляхом штучного запліднення донором — процедури, на яку пара подала спільну заяву, — становила сімейне життя (*«X, Y і Z проти Сполученого Королівства» (X, Y and Z v. the United Kingdom)*, 1997, § 37). Однак, у 1997 році Суд вважав, що, оскільки «транссексуальність» піднімає складні наукові, правові, моральні та соціальні питання, щодо яких на той час не існувало спільного підходу серед Договірних Держав, стаття 8 не може в цьому контексті тлумачитися як така, що зобов'язує Державу-відповідача формально визнати батьком дитини особу, яка не є її біологічним батьком. З огляду на це, той факт, що законодавство Сполученого Королівства не дозволяло спеціального юридичного визнання стосунків між чоловіком після операції, який виступав у ролі батька дитини, народженої від процедури штучного запліднення його партнеркою, і дитиною, не означав неповаги до сімейного життя у розумінні цього положення.

88. Зв'язок між небіологічним «батьком чи матір'ю» (або «братом чи сестрою») і дитиною зберігається навіть після розриву стосунків між парою і продовжує становити сімейне життя (*«Гоннер проти Франції» (Honner v. France)*, 2020, § 51). Однак рішення про заборону одному з батьків здійснювати право на спілкування, прийняте в найкращих інтересах дитини, може підпадати під широкую свободу розсуду, надану органам влади в таких питаннях, як це було у

⁹ Див. також розділ «Дискримінація» в контексті питань «Усиновлення» і «Особисті та сімейні справи».

справі *«Гоннер проти Франції» (Honner v. France)*, 2020, де Суд дійшов висновку, що Держава-відповідач не порушила свого позитивного зобов'язання гарантувати ефективну повагу до права заявниці на повагу до її сімейного життя.

89. Справа *«К.Е. та інші проти Франції» (C.E. and Others v. France)*, 2022, стосувалася двох заяв, які стосувалися неможливості отримати юридичне визнання стосунків між дитиною та колишнім партнером біологічної матері. В обох випадках, після розлучення пари і попри відсутність юридичного визнання зв'язку між дітьми та колишнім партнером їхньої біологічної матері, зацікавлені особи вели сімейне життя, порівнянне з тим, яке веде більшість сімей після розлучення батьків. Вони не згадували про будь-які труднощі у веденні сімейного життя, а Держава-відповідач запровадила правові механізми, що дозволяють захищати зв'язки між ними. Більше того, якщо б виникли якісь проблеми, їх можна було б вирішити на основі чинного цивільного законодавства. Таким чином, Держава-відповідач не порушила свого зобов'язання гарантувати заявникам ефективну повагу до їхнього сімейного життя. Стосовно їхнього приватного життя, Суд відрізняв цю справу від тих, де дитина була народжена в результаті сурогатного материнства. Він наголосив на важливості найкращих інтересів дитини і зазначив, що французьке законодавство надало заявникам різні можливості для захисту їхніх стосунків, що дорівнює певному ступеню юридичного визнання. Що стосується деяких заявників, законодавчі поправки також дозволили встановити між ними законні відносини батьків і дітей, хоча і через кілька років після подачі їхніх заяв. За цих обставин, враховуючи свободу розсуду Держави-відповідача, яка є вужчою, коли йдеться про найкращі інтереси дітей, Суд дійшов висновку, що було досягнуто справедливого балансу між відповідними інтересами, і що не було порушено право заявників на повагу до приватного життя.

90. У справі *«А.М. та інші проти Росії» (A.M. and Others v. Russia)*, 2021, § 75, заявниця (трансгендерна особа, яка змінила стать з чоловічої на жіночу) зазнала обмеження її батьківських прав щодо своїх дітей, яке, на думку національних судів, було обґрунтованим з огляду на соціальні та індивідуальні обставини зміни статі та висновки експертів. Однак Суд встановив, що національні суди не здійснили збалансованої та обґрунтованої оцінки відповідних інтересів на основі поглибленого вивчення всієї сімейної ситуації та інших відповідних факторів. Таким чином, Суд дійшов висновку, що обмеження батьківських прав заявниці та її спілкування з дітьми не було «необхідним у демократичному суспільстві», а отже, порушувало статтю 8. Суд також встановив порушення статті 14 у поєднанні зі останнім положенням¹⁰.

91. У справі *«Савіновських та інші проти Росії» (Savinovskikh and Others v. Russia)**, 2024, національні органи влади вирішили припинити опіку та розірвати договір про влаштування двох неповнолітніх осіб у прийомну сім'ю, у якій один із прийомних батьків є трансгендерною особою, на підставі його «трансгендерності» та зміни гендерної ідентичності. Суд зазначив, що це рішення не було підкріплене жодним індивідуальним експертним обстеженням заявника та дітей або будь-яким науковим дослідженням щодо впливу зміни гендерної ідентичності на психологічне здоров'я та розвиток дітей (§ 73). Оскільки аргументація національних судів спиралася насамперед на юридичну неможливість прийняття одностатевих пар як прийомних батьків, а також на традиції і менталітет російського суспільства, Суд встановив, що національні органи влади не виконали свій обов'язок провести поглиблене вивчення всієї сімейної ситуації і збалансовано та розумно оцінити відповідні інтереси кожної особи з постійним прагненням визначити, яке рішення буде найкращим для дітей, і дійшов висновку, що мало місце порушення статті 8 (§§ 76 і 78).

¹⁰ Див. стосовно цього питання розділ «Дискримінація» у контексті питання «Особисті та сімейні справи» з подальшими посиланнями.

6. Сурогатне материнство¹¹

92. У справі *«Вальдіс Фьольнісдоттір та інші проти Ісландії» (Valdís Fjölnisdóttir and Others v. Iceland)*, 2021, §§ 71-76, одностатева пара, яка проживає в Ісландії, були юридичними батьками третього заявника, дитини, народженої шляхом гестаційного сурогатного материнства в Сполучених Штатах, яка не мала з ними жодного біологічного зв'язку. Перший і другий заявники були зареєстровані в Каліфорнії як батьки хлопчика, і дитині було видано відповідне свідоцтво про народження, а також паспорт США. Влада Ісландії спочатку відмовилася зареєструвати дитину в національному реєстрі та взяла її під свою опіку, а потім передала її на виховання в прийомну сім'ю перших двох заявників. Після набуття чинності нового законодавства третій заявник був внесений до національного реєстру, але перші два заявники не були зареєстровані як його батьки. Беручи до уваги, зокрема, відсутність ознак фактичних, практичних перешкод у здійсненні сімейного життя, а також кроки, вжиті Державою-відповідачем для врегулювання та забезпечення зв'язку між заявниками, Суд встановив, що невизнання формального батьківського зв'язку, підтвержене національним судом, забезпечило справедливий баланс між правом заявників на повагу до сімейного життя та загальними інтересами, які Держава прагнула захистити заборонаю на сурогатне материнство. Таким чином, Держава діяла в межах наданої їй свободи розсуду в таких питаннях, і тому не було порушення статті 8 щодо права на повагу до приватного і сімейного життя всіх трьох заявників.

93. Справа *«Д.Б. та інші проти Швейцарії» (D.B. and Others v. Switzerland)*, 2022, також стосувалася ситуації гомосексуальної пари (зареєстрованих партнерів), яка народила третього заявника шляхом гестаційного сурогатного материнства в США, причому другий заявник був донором-чоловіком у цьому процесі. Рішенням суду в США перший і другий заявники були визнані його законними батьками, і в США було видано відповідне свідоцтво про народження. Після повернення до Швейцарії у 2011 році вони ініціювали відповідні процедури для визнання цього рішення, і у 2015 році воно було визнано лише в частині, що стосується законних батьківських відносин між дитиною і її генетичним батьком (другим заявником), але не в частині відносин між дитиною і першим заявником (юридичним батьком). У 2018 році, після зміни законодавства, перший заявник усиновив третього заявника (як дитину свого зареєстрованого партнера). Суд встановив порушення статті 8 щодо приватного життя третього заявника, оскільки йому знадобилося майже сім років і вісім місяців, щоб домогтися остаточного визнання законного зв'язку між батьками і дитиною (з першим заявником, юридичним батьком)¹². Такі часові рамки були несумісні, *inter alia*, з найкращими інтересами дитини, оскільки вони могли поставити дитину в ситуацію правової невизначеності щодо її ідентичності в суспільстві та позбавити її можливості жити і розвиватися в стабільному середовищі (§§ 89-90). Однак, водночас, практичні перешкоди у здійсненні сімейного життя для першого та другого заявників не були такими, щоб становити порушення їхнього права на сімейне життя за статтею 8 (§§ 93-94).

94. На відміну від проблемних часових рамок у справі *«Д.Б. та інші проти Швейцарії» (D.B. and Others v. Switzerland)*, 2022, у справі *«С.В. та інші проти Австрії» (S.W. and Others v. Austria)* (ухв.), 2022, знадобилося лише два місяці, щоб відносини між батьками та дітьми було визнано на законодавчому рівні після усиновлення дитини зареєстрованого партнера. Заявницями у справі *«С.В. та інші проти Австрії» (S.W. and Others v. Austria)* (ухв.), 2022 були лесбійська пара

¹¹ Детальні загальні принципи та їх застосування див. у [Посібнику зі статті 8 — Право на повагу до приватного і сімейного життя, житла і кореспонденції](#), зокрема, у главі «Законні стосунки між батьками і дітьми та сурогатне материнство».

¹² Порівняйте висновки у цій справі з висновками у справі *«С.-Г. проти Польщі» (S.-H. v. Poland)* (ухв.), 2021, що стосується відмови у визнанні в Польщі біологічного зв'язку між батьком і дітьми, народженими в результаті сурогатного материнства, в той час як заявники проживали в Ізраїлі.

(перша та третя заявниці) та біологічна дитина (друга заявниця) першої заявниці, яку усиновила її партнерка, третя заявниця. Їхня скарга за статтею 8 полягала в тому, що статус третьої заявниці як усиновительки був очевидним зі свідоцтва про народження дитини, де її ім'я було зазначено в графі «батько / один з батьків». Однак Суд постановив, що спосіб, у який було складено свідоцтво про народження, не становив втручання в їхнє право на повагу до приватного і сімейного життя. Він вважав, що свідоцтва про народження зазвичай відображають поточні правовідносини на момент видачі, а не біологічне батьківство, а у випадку одностатевих батьків завжди було відомо, що принаймні один з них не був генетично пов'язаний з дитиною і, якщо він зазначений у свідоцтві про народження дитини як один з батьків, то повинен був усиновити дитину. На підставі свідоцтва про народження не можна було зробити жодних припущень, оскільки в цій справі третя заявниця фактично також могла бути генетичною матір'ю, наприклад, у випадку попереднього донорства яйцеклітин жінці, яка народила дитину, або обидві матері могли бути прийомними матерями. Крім того, не було зобов'язання вносити ім'я біологічної матері в графу «мати / один з батьків», і заявники також могли вимагати видачі свідоцтва про народження, в якому не згадувалися б дані про особистий цивільний стан батьків.

95. У справі *«Г. проти Сполученого Королівства» (H. v. the United Kingdom)* (ухв.), 2022, заявницею була дитина, народжена за допомогою сурогатного материнства, яке у Сполученому Королівстві регулюється законом. До її народження відбувся розрив відносин між, з одного боку, юридичними батьками (одностатєва пара), один з яких також був генетичним батьком, і, з іншого боку, сурогатною матір'ю та її чоловіком (обидва не мали генетичного зв'язку із заявницею, яка народилася за допомогою донорських яйцеклітин). Хоча національні суди визнали батьківську відповідальність усіх чотирьох осіб, а опікунство — за юридичними батьками, за законом чоловік сурогатної матері був записаний як «батько» у свідоцтві про народження заявниці. Хоча існував механізм внесення змін до свідоцтва про народження, він вимагав згоди сурогатної матері та її чоловіка. Заявниця не оскаржувала вимогу про «згоду» в національних судах. До Суду вона скаржилася лише на те, що її біологічний батько не був точно записаний у її свідоцтві про народження на момент її народження. Зокрема, вона стверджувала, що повинна існувати «нормативна презумпція», що при реєстрації народження дитини буде точно записана особа біологічного батька, якщо була надана згода на зачаття та ідентифікацію в ролі батька. Суд визнав заяву неприйнятною як явно необґрунтовану, встановивши, що його практика не підтверджує існування такої презумпції. До цього часу він не вважав, що потенційні батьки повинні бути негайно й автоматично визнані такими за законом, і, на його думку, Держава повинна мати широку свободу розсуду в цьому питанні (§§ 44-58).

III. Свобода вираження поглядів і свобода об'єднання

Стаття 8 Конвенції

«1. Кожен має право на повагу до свого приватного та сімейного життя, до свого житла та кореспонденції.

2. Органи державної влади не можуть втручатись у здійснення цього права, за винятком випадків, коли втручання здійснюється згідно із законом і є необхідним у демократичному суспільстві в інтересах національної та громадської безпеки чи економічного добробуту країни, для запобігання заворушенням чи злочинам, для захисту здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб».

Стаття 10 Конвенції

«1. Кожен має право на свободу вираження поглядів. Це право включає свободу дотримуватися своїх поглядів, одержувати та передавати інформацію та ідеї без втручання органів державної влади та незалежно від кордонів. Ця стаття не перешкоджає державам вимагати ліцензування діяльності радіомовних, телевізійних або кінематографічних підприємств.

2. Здійснення цих свобод, оскільки воно пов'язане з обов'язками та відповідальністю, може підлягати таким формальностям, умовам, обмеженням або санкціям, що встановлені законом і є необхідними в демократичному суспільстві в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадської безпеки, для запобігання заворушенням чи злочинам, для захисту здоров'я чи моралі, для захисту репутації чи прав інших осіб, для запобігання розголошенню конфіденційної інформації або для підтримання авторитету і безсторонності суду».

Стаття 11 Конвенції

«1. Кожен має право на свободу мирних зібрань і свободу об'єднання з іншими особами, включаючи право створювати профспілки та вступати до них для захисту своїх інтересів.

2. Здійснення цих прав не підлягає жодним обмеженням, за винятком тих, що встановлені законом і є необхідними в демократичному суспільстві в інтересах національної або громадської безпеки, для запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб. Ця стаття не перешкоджає запровадженню законних обмежень на здійснення цих прав особами, що входять до складу збройних сил, поліції або адміністративних органів держави».

A. Свобода вираження поглядів¹³

1. Посягання на приватне життя, імідж, честь і репутацію

96. У контексті свободи вираження поглядів Суд оцінює пропорційність будь-якого втручання з огляду на необхідність захисту репутації чи прав інших осіб або з огляду на будь-які права інших осіб, передбачених статтею 8. В останньому випадку, для того, щоб стаття 8 застосовувалася у справах про дифамацію, посягання на репутацію особи має досягти певного рівня серйозності та бути вчиненим у такий спосіб, щоб завдати шкоди особистому здійсненню права на повагу до приватного життя. У таких справах результат не повинен змінюватись залежно від того, чи було подано заяву відповідно до статті 8 особою, якої стосувалося висловлювання, чи відповідно до статті 10 особою, яка його зробила, оскільки передбачені цими статтями права загалом заслуговують на однакову повагу.

¹³ Загальні принципи див. у [Посібник зі статті 10 — Свобода вираження поглядів](#).

97. У справах, де інтерес, що конкурує зі свободою вираження поглядів, захищається статтею 8, підхід Суду полягав у тому, щоб збалансувати право заявника на «повагу до його приватного життя» із суспільним інтересом у захисті свободи вираження поглядів, беручи до уваги, що між правами, гарантованими цими двома статтями, не існує ієрархічного зв'язку (*«Союза Гуча проти Португалії» (Sousa Goucha v. Portugal)*, 2016, § 42). У випадках, коли державні органи влади встановлюють баланс цих двох прав відповідно до критеріїв, викладених у прецедентній практиці, Суду потрібні вагомі підстави для того, щоб замінити власну точку зору на думку державних судів (*там само*, § 45). Якщо не йдеться про питання, що становлять суспільний інтерес, зобов'язання Держави за статтею 8 щодо захисту репутації заявника може виникнути, коли висловлювання виходять за межі того, що вважається прийнятним відповідно до статті 10 (*там само*, §§ 51-52)¹⁴.

98. У справі *«Союза Гуча проти Португалії» (Sousa Goucha v. Portugal)*, 2016, заявник, відомий чоловік, який сам публічно визнав свою гомосексуальність, скаржився за статтею 8 Конвенції на відмову національних органів влади порушити кримінальне провадження щодо жарту, який описував його як жінку під час телевізійного комедійного шоу. Суд, по-перше, постановив, що стаття 8 підлягає застосуванню, перш ніж визнати, що порушення цього положення не було. Суд вважає, що, оскільки сексуальна орієнтація є невід'ємною частиною ідентичності людини, а гендер та сексуальна орієнтація є двома відмінними та інтимними характеристиками, будь-яка плутанина між ними буде замахом на чийсь репутацію, здатним досягти достатнього рівня серйозності для застосування статті 8 (*там само*, § 27). Однак національні суди взяли до уваги відсутність у відповідачів наміру нападати на репутацію заявника та оцінили те, як розумний глядач комедійного шоу сприйняв би оскаржуваний жарт (який зображував заявника, відомого гомосексуала, як жінку), а не лише те, що заявник відчував або думав про цей жарт. За таких обставин Суд постановив, що обмеження свободи вираження поглядів заради репутації заявника було б непропорційним відповідно до статті 10, а отже, не було порушення прав заявника за статтею 8 Конвенції.

99. У справі *«Младіна д.д. Любляна проти Словенії» (Mladina d.d. Ljubljana v. Slovenia)*, 2014, §§ 37-49 компанія-заявник скаржилася за статтею 10 на те, що її зобов'язали відшкодувати збитки за статтю, яка містила різку критику висловлювань депутата парламенту (С.П.) та його поведінки під час парламентських дебатів щодо правового регулювання одностатевих відносин. Суд постановив, що хоча термінологія статті була радикальною, вона була оціночним судженням, яке мало достатнє фактичне підґрунтя. Більше того, стаття спростовувала власні висловлювання С.П., що можуть розцінюватись як висміювання та просування негативних стереотипів. Нарешті, стаття відповідала не лише провокаційним коментарям С.П., але й стилю, в якому він їх висловлював. Беручи до уваги контекст, в якому було зроблено оскаржувану заяву, і стиль, використаний у статті, Суд дійшов висновку, що це не було безпідставним особистим нападом. Таким чином, національні суди не встановили переконливої суспільної необхідності ставити захист репутації С.П. вище за право компанії-заявника на свободу вираження поглядів. Відповідно, відбулося порушення статті 10 Конвенції.

100. У справі *«К8 (Канал 8) проти Франції» (C8 (Canal 8) v. France)*, 2023, компанія-заявник (телекомпанія) скаржилася за статтею 10 на два штрафи, накладені на неї у зв'язку зі змістом телевізійного шоу *«Touche pas à mon poste»*. Суд погодився з національними судами, що два сюжети, про які йшлося, завдавали шкоди іміджу жінок та, ймовірно, стигматизували гомосексуалів і впливали на приватне життя, відповідно. У цьому контексті та з огляду на їхній вплив, особливо на молодих глядачів, а також той факт, що ці сюжети не стосувалися жодного питання, що становить суспільний інтерес, і що заявник мав адекватні процесуальні гарантії, Суд постановив, що штрафи, накладені на компанію-заявника, не порушили статтю 10 Конвенції.

¹⁴ Детальні загальні принципи див. у Посібнику зі статті 8 — Право на повагу до приватного і сімейного життя, житла і кореспонденції; і у Посібнику зі статті 10 — Свобода вираження поглядів.

2. Мова ворожнечі

101. Суд надає особливого значення плюралізму, толерантності та широті поглядів. Він часто підкреслював, що плюралізм і демократія побудовані на справжньому визнанні та повазі до різноманітності. Гармонійна взаємодія осіб і груп з різними ідентичностями має важливе значення для досягнення соціальної згуртованості (*«Бейзарас і Левіцкас проти Литви» (Beizaras and Levickas v. Lithuania)*, 2020, §§ 106-7, та згадані в ньому органи влади). Висловлювання, що поширюють, підбурюють, заохочують або виправдовують насильство, ненависть або нетерпимість щодо особи чи групи осіб («мова ворожнечі»), загрожують соціальній згуртованості та становлять ризик насильства і порушення прав інших осіб. Такі висловлювання можуть створювати середовище, сприятливе для злочинів на ґрунті ненависті та розпалювати широкомасштабні конфлікти.

102. «Мова ворожнечі» розглядається Судом у двох аспектах. Перший полягає у визнанні того, що «мова ворожнечі», про яку йдеться, підпадає під дію статті 17 і, таким чином, повністю виключається з-під захисту статті 10 Конвенції¹⁵. Перше застосування цього підходу в контексті гомофобних висловлювань відбулося у справі *«Леніс проти Греції» (Lenis v. Greece)* (ухв.), 2023, що стосувалася засудження високопоставленого чиновника Грецької православної церкви за статтю, опубліковану в його особистому блозі. Суд постановив, що за своїм змістом, тоном і контекстом висловлювання, використані в оскаржуваній статті, становили мову ворожнечі та підбурювання до насильства проти групи людей за ознакою їхньої сексуальної орієнтації. Цей висновок підкріпили три додаткові фактори: по-перше, заявник, будучи високопоставленим церковним чиновником, мав можливість впливати на багатьох людей; по-друге, погляди, висловлені в статті, були поширені на широку аудиторію через інтернет; по-третє, захист гідності та людської цінності осіб, незалежно від їхньої сексуальної орієнтації, має велике значення в сучасному європейському суспільстві. Отже, Суд застосував статтю 17, щоб встановити, що заявник не може претендувати на захист, передбачений статтею 10 Конвенції (§§ 46-57).

103. Другий аспект полягає в тому, щоб встановити, що «мова ворожнечі» підпадає під сферу дії статті 10 і підлягає звичайним перевіркам відповідно до неї (*«Вейделанд та інші проти Швеції» (Vejdeland and Others v. Sweden)*, 2012, §§ 47-60; *«Бейзарас і Левіцкас проти Литви» (Beizaras and Levickas v. Lithuania)*, 2020, § 125; *«Лілльєндаль проти Ісландії» (Lilliendahl v. Iceland)* (ухв.), 2020, § 39). Суд застосував другий підхід не лише до висловлювань, які прямо закликають до насильства або інших злочинних дій, але й до нападів на осіб, вчинених шляхом образи, висміювання або наклепу на певні групи населення (див., завжди в контексті цього Посібника, справи *«Бейзарас і Левіцкас проти Литви» (Beizaras and Levickas v. Lithuania)*, 2020, § 125; *«Вейделанд та інші проти Швеції» (Vejdeland and Others v. Sweden)*, 2012, § 55).

104. У справі *«Вейделанд та інші проти Швеції» (Vejdeland and Others v. Sweden)*, 2012, §§ 54-60 заявники були засуджені за те, що залишили гомофобні листівки в учнівських шафках у гімназії. З огляду на вищезгаданий принцип — що розпалювання ненависті не обов'язково тягне за собою заклики до насильства або злочинних дій — Суд постановив, що формулювання листівок (про те, що гомосексуалізм — це «девіантна сексуальна схильність», яка має «морально руйнівний вплив на сутність суспільства», а також про те, що гомосексуалізм — одна з головних причин поширення ВІЛ / СНІДу і що «гомосексуальний рух» намагається применшити значення педофілії) містили серйозні та упереджувальні твердження. Суд наголосив, що листівки поширювалися в школах, їх залишали в шафках молодих людей у вразливому і чутливому віці. Крім того, засудження та покарання заявників не були непропорційними переслідуваній законній меті, а Верховний Суд навів відповідні та достатні підстави для свого рішення. Таким чином, втручання могло обґрунтовано розглядатися національними органами влади як

¹⁵ Див. [Посібник зі статті 17 Конвенції — Заборона зловживання правами](#).

необхідне в демократичному суспільстві для захисту репутації та прав інших осіб. Відповідно, порушення статті 10 Конвенції не мало місце.

105. У справі *«Ліллєндаль проти Ісландії» (Lilliendahl v. Iceland)* (ухв.), 2020, заявник був засуджений за висловлювання, зроблені в інтернеті в контексті публічної дискусії після рішення муніципальної ради про сприяння освітнім заходам й консультування в початкових і середніх школах з питань, що стосуються тих, хто ідентифікує себе як ЛГБТ. Суд постановив, що ці висловлювання були «серйозними, такими, що завдають серйозної шкоди та упередженими». Використання термінів, що стосуються сексуальної девіації/ девіантів, для опису гомосексуальних осіб, особливо у поєднанні з чітким вираженням відрази, зробило коментарі заявника такими, що сприяють «нетерпимості та відрази до гомосексуальних осіб». Суд також встановив, що Верховний Суд навів відповідні й достатні підстави для засудження заявника, а штраф у розмірі 800 євро не був надмірним. Таким чином, національний суд належним чином збалансував особисті інтереси заявника з більш загальним суспільним інтересом у справі, що охоплює права гендерних і сексуальних меншин. Отже, скарга заявника за статтю 10 була явно необґрунтованою¹⁶.

3. Необхідність мовчати та правові заборони щодо гомосексуальності

106. Суд не виключає, що необхідність замовчувати свою сексуальну орієнтацію, разом з обумовленою цим постійною потребою бути пильним, обережним і уберігати цю таємницю від своїх колег, друзів і знайомих як наслідок стримувального впливу існуючої політики, може становити втручання у свободу вираження поглядів. Однак, у справі *«Сміт і Грейді проти Сполученого Королівства» (Smith and Grady v. the United Kingdom)*, 1999, § 127, яка стосувалася категоричної політики проти гомосексуалів у збройних силах, Суд вирішив, що основний аспект скарги заявника стосувався його сексуальної орієнтації, а отже, його приватного життя, за статтю 8, і тому не було необхідності розглядати його скаргу за статтю 10. У справі *«Баєв та інші проти Росії» (Bayev and Others v. Russia)*, 2017, § 62, розглянутій за статтю 10, Суд не вважав за необхідне вирішувати, чи було закріплення на законодавчому рівні заборони на пропаганду нетрадиційних сексуальних відносин серед неповнолітніх (яка, можливо, посягала на діяльність, якою вони особисто хотіли б займатися, особливо як ЛГБТ-активісти) саме по собі втручанням, оскільки в результаті цієї заборони на заявників фактично було накладено адміністративне стягнення. Таким чином, у будь-якому випадку мало місце втручання в їхню свободу вираження поглядів.

107. Однак, на думку Суду, законодавча заборона на пропаганду нетрадиційних сексуальних відносин серед неповнолітніх — це приклад упередженого ставлення гетеросексуальної більшості до гомосексуальної меншини, що саме по собі не може виправдовувати втручання (*«Баєв та інші проти Росії» (Bayev and Others v. Russia)*, 2017, § 69). На думку Суду, здійснення передбачених Конвенцією прав групою меншин не має залежати від того, чи визнає їх більшість, оскільки це є несумісним з основоположними цінностями Конвенції. Якби це було так, то права групи меншин на свободу релігії, вираження поглядів і зібрань існували б лише в теорії, а не на практиці, і вони не були б ефективними, як того вимагає Конвенція (*«Баєв та інші проти Росії» (Bayev and Others v. Russia)*, 2017, § 70, в контексті статті 10; *«Алексєєв проти Росії» (Alekseyev v. Russia)*, 2010, § 81 і *«Жданов та інші проти Росії» (Zhdanov and Others v. Russia)*, 2019, § 158, в контексті статті 11).

108. Нагадуючи, що Конвенція не гарантує право не стикатися з думками, що суперечать власним переконанням, у справі *«Баєв та інші проти Росії» (Bayev and Others v. Russia)*, 2017, § 81, Суд встановив, що відповідні правові положення не слугували досягненню законної мети захисту моралі, і що такі заходи, ймовірно, будуть контрпродуктивними в досягненні

¹⁶ Див. також *«Бейзарас і Левіцкас проти Литви» (Beizaras and Levickas v. Lithuania)*, 2020, що розглядається в розділі про «Дискримінація» в контексті «Позитивні зобов'язання за статтю 14».

задекларованих законних цілей охорони здоров'я та захисту прав інших осіб. З огляду на нечіткість використовуваної термінології та потенційно необмежену сферу застосування, ці положення були відкриті для зловживань в окремих випадках. Перш за все, приймаючи такі закони, влада посилює стигму й упередження і заохочує гомофобію, що є несумісним з поняттями рівності, плюралізму та толерантності, притаманними демократичному суспільству. Відповідно, мало місце порушення статті 10 Конвенції.

109. У справі *«Макате проти Литви» (Macatė v. Lithuania)* [ВП], 2023, Велика Палата повністю підтримала ці висновки і спиралася на них. Заявниця була дитячою письменницею і гомосексуалкою. Вона написала книжку казок, призначену для дітей віком від дев'яти до десяти років, прагнучи заохотити толерантність і прийняття різних маргіналізованих соціальних груп. Деякі асоціації та члени парламенту висловили занепокоєння з приводу двох казок, в яких змальовувалися шлюби між особами однієї статі. Розповсюдження книжки було призупинено на рік. Коли воно відновилося, книжка була позначена попереджувальною етикеткою про те, що її зміст може бути шкідливим для дітей віком до 14 років. Суд не може погодитися з аргументом Уряду про те, що метою заходів, вжитих проти книжки заявниці, був захист дітей від відверто сексуального контенту або контенту, який «пропагує» одностатеві стосунки як вищі за різностатеві шляхом «образи», «приниження» або «применшення» останніх (у тексті книжки не було жодних підстав для такого висновку). На думку Суду, оскаржувані заходи фактично мали на меті обмежити доступ дітей до інформації, яка представляє одностатеві стосунки як по суті рівноцінні різностатевим. Однак така мета не може бути визнана законною згідно з пунктом 2 статті 10, що призвело до того, що Суд визнав порушення цього положення.

110. Заборони на практиці можуть впливати і з більш загального законодавства. Наприклад, у справі *«Каос ГЛ проти Туреччини» (Kaos GL v. Turkey)*, 2016, всі примірники журналу, виданого заявником — асоціацією, що підтримує права ЛГБТ-спільноти, — конфісковувалися протягом більше п'яти років. Цей журнал містив статті та інтерв'ю про порнографію, пов'язану з гомосексуалізмом, проілюстровані іноді відвертими зображеннями, і був визнаний національними органами влади таким, що суперечить суспільній моралі. Суд визнав, що переслідуваною метою був захист суспільної моралі (*там само*, § 55): однак, не маючи конкретних деталей, він не міг погодитися з тим, що таке широке поняття виправдовує конфіскацію всіх примірників видання. Розглядаючи саму публікацію, Суд встановив, що з огляду на її зміст і специфічні зображення, її слід розглядати як спеціалізоване видання, спрямоване на певну частину суспільства. Таким чином, заходи, вжиті для блокування доступу певних груп осіб, особливо неповнолітніх, до цієї публікації, могли бути відповіддю на нагальну суспільну потребу (*там само*, § 60). Однак, хоча необхідність захисту почуттів певної частини населення, зокрема неповнолітніх, була прийнятною для цілей захисту суспільної моралі, не було жодного виправдання для блокування доступу широкої громадськості до оскаржуваного журналу. У зв'язку з цим національні органи влади не намагалися застосувати будь-який інший запобіжний захід, менш радикальний, ніж вилучення всіх примірників видання. Суд вважає, що навіть якщо припустити, що вилучені журнали, що супроводжувалися попередженням для осіб, які не досягли вісімнадцятирічного віку, могли бути розповсюджені після повернення конфіскованих примірників, затримка в розповсюдженні видання на п'ять років і сім місяців не може вважатися пропорційною переслідуваній меті. Таким чином, мало місце порушення статті 10 Конвенції щодо асоціації-заявника.

В. Свобода зібрань та об'єднання¹⁷

1. Реєстрації

111. Можливість громадян створювати юридичну особу з метою діяти колективно у сфері своїх взаємних інтересів є одним з найважливіших аспектів свободи об'єднання, без якого це право було б позбавлене будь-якого сенсу. Цей принцип особливо актуальний для осіб або організацій, які бажають боротися за права ЛГБТІ.

112. У справі *«Жданов та інші проти Росії» (Zhdanov and Others v. Russia)*, 2019, §§ 144-164, Суд встановив, що внаслідок рішень російських судів про відмову в реєстрації не міг бути створений «Рух шлюбної рівності» (некомерційна організація), а «Дім веселки» та «Дім гордості Сочі» (громадські об'єднання) не могли набути статусу юридичної особи та пов'язаних з цим прав. Таким чином, ці рішення втручалися у свободу об'єднання як організацій-заявників, так і окремих заявників, які були їхніми засновниками або президентами. Суд не погодився з тим, що, відмовляючи в реєстрації організаціям-заявникам (метою яких було підтримка прав ЛГБТ), національні органи влади намагалися захистити моральні цінності суспільства та інститути сім'ї і шлюбу; він також не погодився з метою захисту суверенітету, безпеки і територіальної цілісності Росії, якій, на думку Уряду, загрожувало зменшення чисельності населення, викликане діяльністю ЛГБТ-об'єднань. Суд також відхилив аргумент Уряду про те, що цей захід спрямований на захист прав і свобод інших осіб (а саме, права більшості населення Росії не стикатися з будь-якими проявами одностатевих відносин або підтримкою прав ЛГБТ). Однак він визнав, що намір влади запобігти соціальній або релігійній ненависті та ворожнечі, які, на їхню думку, можуть бути розпалені діяльністю ЛГБТ-об'єднань, відповідає законній меті запобігання заворушенням, на підставі чого Суд продовжив оцінку пропорційності. Суд встановив, що обов'язком російської влади було вжити розумних і належних заходів для того, щоб дозволити організаціям-заявникам здійснювати свою діяльність, не побоюючись, що вони будуть піддані фізичному насильству з боку своїх опонентів, але вони не розглядали можливість вжиття будь-яких таких заходів. Натомість вони вирішили усунути причину напруженості та запобігти ризику заворушень, обмеживши свободу об'єднання заявників. За таких обставин Суд дійшов висновку, що відмова в реєстрації організацій-заявників не була «необхідною в демократичному суспільстві».

2. Демонстрації

і. Негативні зобов'язання

113. Втручання у право на свободу зібрань включає в себе прямі заборони, юридичні або фактичні, але також може складатися з інших заходів, вжитих владою. Термін «обмеження» у пункті 2 статті 11 потрібно тлумачити як такий, що включає заходи, вжиті до або під час зібрання, і заходи, вжиті після нього, такі як каральні. Наприклад, попередня заборона може мати стримувальний вплив на осіб, які мають намір взяти участь у мітингу, і, відповідно, прирівнюється до втручання, навіть якщо мітинг зрештою відбувається без перешкод з боку органів влади. Відмова надати дозвіл особі подорожувати з метою відвідати зустріч також прирівнюється до втручання. Заходи, вжиті владою під час мітингу, такі як розгін мітингу або арешт учасників, а також покарання, накладені за участь у мітингу, також можуть становити втручання (*«Лашмакін та інші проти Росії» (Lashmankin and Others v. Russia)*, 2017, § 404, з подальшими посиланнями; *«Беркман проти Росії» (Berkman v. Russia)*, 2020, § 59). Наприклад, встановлення заборони на проведення Маршу рівності та пікетування, а також примусове

¹⁷ Загальні принципи, які стосуються статті 11, див. у [Посібник зі статті 11 — Свобода зібрань і свобода об'єднань](#). У цьому розділі розглядаються справи за статтею 11, які найбільше стосуються прав осіб, що належать до ЛГБТІ-спільноти.

виконання заборони шляхом розгону несанкціонованих заходів і визнання учасників (які порушили заборону) винними в адміністративному правопорушенні становили втручання у здійснення свободи мирних зібрань, гарантованої статтею 11 («*Алексеев проти Росії*» (*Alekseyev v. Russia*), 2010, § 68). На думку Суду, такі заборони становлять втручання, навіть якщо зібрання зрештою відбулися у заплановані дати, а рішення про відмову були скасовані *ex post facto*, оскільки заявники, все ж таки, зазнали негативного впливу через відмову у наданні дозволу («*Банчковський та інші проти Польщі*» (*Bączkowski and Others v. Poland*), 2007, § 68, де Суд встановив порушення, оскільки заходи не були законними).

114. У випадках, де час і місце проведення зібрань мають важливе значення для учасників, наказ про зміну часу чи місця також може становити втручання у їхню свободу зібрань, як і заборона промов, гасел чи плакатів («*Лашмакін та інші проти Росії*» (*Lashmankin and Others v. Russia*), 2017, § 407).

115. Будь-яке таке втручання становитиме порушення статті 11, окрім випадків, коли це «передбачено законом», переслідує одну законну мету або більше згідно з пунктом 2 і є «необхідним в демократичному суспільстві» для досягнення зазначеної цілі або цілей. Національне законодавство має відповідати вимогам Конвенції щодо «якості закону». Це не стосується випадків, коли факти справи свідчать про відсутність належних та ефективних правових гарантій проти свавільного та дискримінаційного використання широких дискреційних повноважень, наданих виконавчій владі («*Лашмакін та інші проти Росії*» (*Lashmankin and Others v. Russia*), 2017, § 430; порівняйте також §§ 441-442).

116. Наприклад, у справі «*Лашмакін та інші проти Росії*» (*Lashmankin and Others v. Russia*), 2017, Суд встановив, що органи влади не надали відповідних і достатніх підстав для своїх пропозицій щодо зміни місця, часу або способу проведення публічних заходів заявників. Пропозиції ґрунтувалися на законодавчих положеннях, які не передбачали належних та ефективних правових гарантій проти свавільного і дискримінаційного використання широких дискреційних повноважень, наданих виконавчій владі, а отже, не відповідали вимогам Конвенції щодо якості закону. Автоматичне і негнучке застосування строків для повідомлення про публічні заходи без урахування державних свят або спонтанного характеру заходу не було виправданим. Крім того, органи влади не виконали свого обов'язку забезпечити, щоб офіційне рішення, прийняте у відповідь на повідомлення, надійшло до заявників задовго до запланованого заходу, таким чином, щоб гарантувати право на свободу зібрань, яке було б практичним та ефективним, а не теоретичним чи ілюзорним. Розганяючи публічні заходи заявників і заарештовуючи їх учасників, органи влади не продемонстрували необхідного рівня толерантності до мирних, хоча і незаконних зібрань, що є порушенням вимог пункту 2 статті 11 Конвенції.

117. Загалом, якщо є серйозна загроза насильницької контрдемонстрації, Суд надає національним органам влади широке право вибору засобів для уможливлення проведення зібрань без порушень. Проте саме існування ризику є недостатнім для заборони заходу: при здійсненні оцінювання органи влади повинні провести конкретні підрахунки потенційного масштабу порушень, щоб оцінити ресурси, необхідні для нейтралізації загрози жорстоких сутичок. Саме органи влади повинні звертатися до потенційних контрпротестувальників — чи то шляхом публічної заяви, чи то шляхом індивідуальної відповіді на їхні клопотання — з тим, щоб нагадати їм про необхідність залишатися в межах закону при проведенні будь-якої акції протесту («*Алексеев проти Росії*» (*Alekseyev v. Russia*), 2010, § 75). Наприклад, у справі «*Алексеев проти Росії*» (*Alekseyev v. Russia*), 2010, § 77, Суд не прийняв аргумент Уряду про те, що загроза була настільки великою, що вимагала такого радикального підходу, як повна заборона заходу, не кажучи вже про те, щоб вдаватися до цього неодноразово протягом трирічного періоду. Крім того, якщо ризики для безпеки і відігравали якусь роль у рішенні влади про заборону, то в будь-якому випадку вони були вторинними у порівнянні з міркуваннями суспільної моралі. Ба більше, рішення влади про заборону заходів, про які йде мова, не ґрунтувалися на прийнятній оцінці

відповідних фактів. Таким чином, заборона заходів не відповідає нагальній суспільній потребі, а отже, не була необхідною в демократичному суспільстві. Відповідно, мало місце порушення Статті 11 Конвенції.

118. Цікаво відзначити, що у справі *«Алексєєв проти Росії» (Alekseyev v. Russia)*, 2010, хоча демонстрації були заборонені з міркувань громадського порядку, Суд зазначив, що мер Москви неодноразово висловлював рішучість не допустити проведення гей-парадів і подібних заходів, очевидно, тому, що вважав їх недоречними. Ця думка знайшла відлуння в заявах Держави-відповідача (*там само*, § 78), яка також стверджувала про широку свободу розсуду при наданні громадянських прав особам, які ідентифікують себе як геї або лесбійки. Відхиливши вимогу Уряду про таку свободу розсуду, Суд підкреслив, що надання матеріальних прав гомосексуальним особам принципово відрізняється від визнання їхнього права на проведення кампаній за такі права. Не було жодної двозначності щодо визнання іншими Державами-членами права осіб відкрито ідентифікувати себе як геїв, лесбійок або представників будь-якої іншої сексуальної меншини, а також просувати свої права і свободи, зокрема, шляхом здійснення свободи мирних зібрань (*там само*, § 84).

ii. Позитивні зобов'язання

119. Суд неодноразово зазначав, що Держава повинна діяти як найвищий гарант принципів плюралізму, толерантності та широти поглядів. Таким чином, справжня, ефективна свобода мирних зібрань не може бути зведена до простого обов'язку Держави не втручатися: суто негативна концепція була б несумісна з об'єктом і метою статті 11 Конвенції. Це положення іноді вимагає вжиття позитивних заходів, навіть у сфері відносин між приватними особами. Цей позитивний обов'язок має особливе значення для осіб, які дотримуються непопулярних поглядів або належать до меншин, оскільки вони є більш вразливими до віктимізації (*«Беркман проти Росії» (Berkman v. Russia)*, 2020, § 46; *«Банчковський та інші проти Польщі» (Bączkowski and Others v. Poland)*, 2007, § 64; *«Жданов та інші проти Росії» (Zhdanov and Others v. Russia)*, 2019, §§ 162-163; *«Романов та інші проти Росії» (Romanov and others v. Russia)*, 2023, § 71). Відповідно до практики Суду, свобода зібрань, закріплена в статті 11, захищає демонстрацію, яка може дратувати або ображати осіб, які протистоять ідеям чи вимогам, котрі вона намагається просувати. Однак, учасники повинні мати можливість проводити демонстрацію, не побоюючись, що вони зазнають фізичного насильства з боку своїх опонентів (*«Беркман проти Росії» (Berkman v. Russia)*, 2020, § 54; *«Асоціація «ЕКСЕРТ» та інші проти Румунії» (Association ACCEPT and Others v. Romania)*, 2021, § 140). Тобто обов'язком Договірних Держав є вжиття обґрунтованих і доцільних заходів для уможливлення мирного проведення законних демонстрацій. Дійсно, нездатність захистити демонстрантів від гомофобного насильства також є порушенням позитивних зобов'язань Держави за статтею 14 Конвенції¹⁸.

120. Наприклад, у справі *«Беркман проти Росії» (Berkman v. Russia)*, 2020, незважаючи на те, що влада дозволила проведення публічного зібрання на підтримку ЛГБТІ-спільноти та направила значну кількість поліцейських на місце проведення демонстрації, Суд залишився незадоволеним підходом, який був застосований під час демонстрації. Пасивна поведінка поліцейських на початковому етапі, очевидна відсутність будь-яких попередніх заходів (таких як офіційні публічні заяви на підтримку толерантності, моніторинг діяльності гомофобних груп або організація каналу зв'язку з організаторами заходу) і подальші арешти за підозрою в адміністративних правопорушеннях продемонстрували, що поліцейські були стурбовані лише охороною громадського порядку під час заходу і не вважали за потрібне сприяти проведенню зібрання. Національні суди дотримувалися такого ж вузького погляду на позитивні зобов'язання Держави за Конвенцією. Ці зобов'язання мали першорядне значення у цій справі, оскільки заявник, як і інші учасники «Маршу рівності», належали до меншини. Однак органи влади не

¹⁸ Див. також нижче «Дискримінація» у контексті «Позитивні зобов'язання за статтею 14».

змогли належним чином сприяти проведенню запланованого заходу, стримуючи гомофобні словесні напади та фізичний тиск з боку учасників контрдемонстрації. У результаті пасивної позиції правоохоронних органів учасники заходу, які боролися проти дискримінації за ознакою сексуальної орієнтації, самі стали жертвами гомофобних нападів, яким влада не змогла запобігти або належним чином відреагувати. Тож було визнано порушення статті 11, взятої окремо та у поєднанні зі статтею 14 Конвенції.

121. У справах *«Ідентоба та інші проти Грузії» (Identoba and Others v. Georgia)*, 2015, § 100, та *Association «Асоціація «ЕКСЕПТ» та інші проти Румунії» (ACCEPT and Others v. Romania)*, 2021, § 146, Суд також встановив, що національні органи влади не змогли забезпечити мирне проведення заходу, організованого одним із заявників, на якому були присутні інші заявники, шляхом достатнього стримування гомофобно налаштованих та агресивно налаштованих учасників контрдемонстрації. З огляду на ці упущення, органи влади не виконали своїх позитивних зобов'язань за статтею 11 у поєднанні зі статтею 14 Конвенції. Такого ж висновку Суд дійшов у справі *«Група підтримки жіночих ініціатив та інші проти Грузії» (Women's Initiatives Supporting Group and Others v. Georgia)*, 2021, § 83, де він постановив, що органи влади ніколи не вважали своїм пріоритетом вжиття ефективних заходів для захисту заявників, які брали участь у мітингу. Вони не оцінили необхідні ресурси на етапі планування заходу та обмежили свою роль розробкою плану розгону.

IV. Дискримінація¹⁹

Стаття 14 Конвенції

«Користування правами та свободами, визнаними в цій Конвенції, має бути забезпечене без дискримінації за будь-якою ознакою — статі, раси, кольору шкіри, мови, релігії, політичних чи інших переконань, національного чи соціального походження, належності до національних меншин, майнового стану, народження, або за іншою ознакою».

A. Загальні міркування

122. Багато справ, порушених членами ЛГБТІ-спільноти в Суді, стосувалися прямої дискримінації, яка полягає у «різниці в ставленні до осіб, що перебувають в аналогічних або схожих ситуаціях» та «на підставі ознаки, яку можна ідентифікувати, або “статусу”», що захищається статтею 14 Конвенції. Суд неодноразово включав сексуальну орієнтацію та гендерну ідентичність до «інших ознак», захищених статтею 14 (*«Салгейро да Сілва Мута проти Португалії» (Salgueiro da Silva Mouta v. Portugal)*, 1999, § 28; *«Фретте проти Франції» (Fretté v. France)*, 2002, § 32; *«А.М. та інші проти Росії» (A.M. and Others v. Russia)*, 2021, § 73). Після встановлення різниці в поведженні Суд розглядає, чи переслідувала вона законну мету, і якщо так, то чи мала вона об'єктивне і розумне обґрунтування.

123. Різниця у ставленні може бути зумовлена як чинним законодавством, як це часто буває, так і оцінкою національних судів. За відсутності будь-яких переконливих доказів неможливо припустити, чи мала сексуальна орієнтація заявника якийсь вплив на рішення національних судів (*«Союза Гуча проти Португалії» (Sousa Goucha v. Portugal)*, 2016, § 65; порівняйте зі справою *«Сантос Коуту проти Португалії» (Santos Couto v. Portugal)*, 2010, § 43; див. також, хоча і в

¹⁹ Відповідні принципи за статтею 14 див. у [Посібнику зі статті 14 та статті 1 Протоколу № 12 — Заборона дискримінації](#). У цьому розділі, однак, розглядаються певні принципи, які є особливо актуальними в контексті ЛГБТІ.

контексті лише статті 8 «Ласкі, Джаггард і Браун проти Сполученого Королівства» (*Laskey, Jaggard and Brown v. the United Kingdom*), 1997, § 47 щодо обвинувачення і засудження за садомазохістські практики між гомосексуальними чоловіками). Однак, якщо національні суди засновують свої рішення на загальних припущеннях, які вводять різницю у поводженні за ознакою сексуальної орієнтації або гендерної ідентичності, може виникнути проблема за статтею 14 Конвенції («Салгейро да Сілва Мута проти Португалії» (*Salgueiro da Silva Mouta v. Portugal*), 1999, §§ 34-36; «Ван Кюк проти Німеччини» (*Van Kück v. Germany*), 2003, § 90; «А.М. та інші проти Росії» (*A.M. and Others v. Russia*), 2021, §§ 74-81).

1. Порівнянні ситуації

124. Суд встановив, наприклад, що одностатеві пари так само, як і різностатеві пари, здатні вступати у стабільні, віддані стосунки, і що вони перебувають у ситуації, подібній до ситуації різностатевих пар, стосовно їхньої потреби в юридичному визнанні та захисті їхніх стосунків («Шальк і Копф проти Австрії» (*Schalk and Kopf v. Austria*), 2010, § 99; «Валліанатос та інші проти Греції» (*Vallianatos and Others v. Greece*) [ВП], 2013, §§ 78 і 81). Аналогічно, одинокий гомосексуал, який бажає усиновити дитину, перебуває в порівнянній ситуації з одиноким гетеросексуалом, який бажає усиновити дитину («Е.Б. проти Франції» (*E.B. v. France*) [ВП], 2008, § 94) а одностатева пара перебуває в порівнянній ситуації з неодруженою різностатевою парою, в якій один партнер бажає усиновити дитину іншого партнера («Х та інші проти Австрії» (*X and Others v. Austria*) [ВП], 2013, § 112).

125. З іншого боку, Суд встановив, наприклад, що:

- Ситуація трансгендерної жінки, одруженої з жінкою, якій було відмовлено у видачі жіночого ідентифікаційного номера, яка порівнювала своє становище зі становищем циссексуалів, не була достатньо схожою, щоб їх можна було порівнювати між собою («Гемелейнен проти Фінляндії» (*Hämäläinen v. Finland*) [ВП], 2014, § 112).
- Трансгендерна особа, яка не могла отримати повне свідоцтво про народження без довідки про зміну статі (в той час як в короткому витязі з нього і нових документах, що посвідчують особу, зазначалася лише змінена стать), не була в порівнянній ситуації з усиновленими дітьми, яким видавалося нове свідоцтво про народження в разі повного усиновлення («У проти Польщі» (*U v. Poland*), 2022, § 88).
- Різностатева пара, для якої був доступний інститут шлюбу, але якій було заборонено укладати зареєстроване партнерство, не перебувала у подібній або порівнянній ситуації з одностатевими парами, які, згідно з чинним законодавством, не мали права на шлюб і потребували зареєстрованого партнерства як засобу отримання юридичного визнання їхніх стосунків («Раценбюк та Сейдл проти Австрії» (*Ratzenböck and Seydl v. Austria*), 2017, § 42).
- *de facto* одностатеві пари, які не змогли досягти юридичного визнання до легалізації одностатевих шлюбів, не були в порівнянній ситуації з неодруженими гетеросексуальними парами, які не змогли одружитися до легалізації розлучення («Альдегер Томас проти Іспанії» (*Aldeguer Tomás v. Spain*), 2016, § 87).
- Двоє заявників, які проживали разом як одностатева пара, і син одного із заявників, не перебували в ситуації, подібній до ситуації подружньої пари щодо усиновлення другим з батьків («Гас та Дюбуа проти Франції» (*Gas and Dubois v. France*), 2012, § 68; «Х та інші проти Австрії» (*X and Others v. Austria*) [ВП], 2013, § 109).
- Заявники, які проживали разом у зареєстрованому одностатевому цивільному партнерстві, коли другий заявник народив дитину, не перебували в ситуації, подібній до ситуації подружньої різностатевої пари, в якій дружина народила дитину, з точки зору записів у свідоцтві про народження на момент народження («Бьокель і Гесснер-Бьокель проти Німеччини» (*Boeckel and Gessner-Boeckel v. Germany*) (ухв.), 2013).

2. Законні цілі та обґрунтування

126. Як і відмінності за ознакою статі, відмінності за ознакою сексуальної орієнтації вимагають особливо серйозних причин для обґрунтування («*Карнер проти Австрії*» (*Karner v. Austria*), 2003, § 37; «*Л. та в. проти Австрії*» (*L. and v. v. Austria*), 2003, § 45; «*Валліанатос та інші проти Греції*» (*Vallianatos and Others v. Greece*) [ВП], 2013, § 77; «*А.К. проти Росії*» (*A.K. v. Russia*), 2024, § 34).

127. Ставлення або стереотипи, що переважають протягом певного періоду часу серед більшості членів суспільства, не можуть слугувати виправданою підставою для дискримінації осіб виключно за ознакою їхньої сексуальної орієнтації або, наприклад, для обмеження права на захист приватного життя («*Бейзарас і Левіцкас проти Литви*» (*Beizaras and Levickas v. Lithuania*), 2020, § 125). Суд послідовно відмовляється схвалювати політику і рішення, які втілюють упереджене ставлення гетеросексуальної більшості до гомосексуальної меншини, а також упереджене ставлення гетеросексуальної більшості до гомосексуальної меншини. Суд постановив, що таке негативне ставлення, посилення на традиції або загальні припущення в конкретній країні самі по собі не можуть розглядатися Судом як достатнє виправдання для диференційованого поведіння, так само як і аналогічне негативне ставлення до осіб іншої раси, походження або кольору шкіри («*Сміт і Грейді проти Сполученого Королівства*» (*Smith and Grady v. the United Kingdom*), 1999, § 97; «*Салгейро да Сілва Мута проти Португалії*» (*Salgueiro da Silva Mouta v. Portugal*), 1999, §§ 34-36; «*Л. та в. проти Австрії*» (*L. and v. v. Austria*), 2003, §§ 51-52).

128. Що стосується, зокрема, мети підтримки та заохочення «традиційної» сімейної структури, то у своїй попередній практиці Суд вважав цю мету само по собі законною («*Маркс проти Бельгії*» (*Marckx v. Belgium*), 1979, § 40) і, по суті, вагомою та законною підставою, яка може виправдовувати різницю у поведінці («*Карнер проти Австрії*» (*Karner v. Austria*), 2003, § 40); такий підхід дещо змінився у нещодавніх справах, де Конвенцію тлумачили в сучасних умовах. Як наслідок, хоча вона все ще може вважатися законною («*Х та інші проти Австрії*» (*X and Others v. Austria*) [ВП], 2013, § 138), мета захисту сім'ї в традиційному розумінні може бути переконливим і вагомим обґрунтуванням лише за певних обставин («*Таддеуччі та Макколл проти Італії*» (*Taddeucci and McCall v. Italy*), 2016, § 93). Крім того, мета захисту сім'ї в традиційному розумінні є досить абстрактною, і для її реалізації може використовуватися широкий спектр конкретних заходів. Держава, обираючи засоби, спрямовані на захист сім'ї та забезпечення поваги до сімейного життя, повинна обов'язково враховувати розвиток суспільства та зміни у сприйнятті соціальних і цивільно-правових питань і відносин, у тому числі той факт, що не існує єдиного шляху або єдиного вибору, коли йдеться про ведення сімейного чи приватного життя («*Х та інші проти Австрії*» (*X and Others v. Austria*) [ВП], 2013, § 139; «*Валліанатос та інші проти Греції*» (*Vallianatos and Others v. Greece*) [ВП], 2013, § 84; «*Бейзарас і Левіцкас проти Литви*» (*Beizaras and Levickas v. Lithuania*), 2020, § 122).

129. Само собою зрозуміло, що захист інтересів дитини є законною метою («*Х та інші проти Австрії*» (*X and Others v. Austria*), [ВП], 2013, § 138; «*Валліанатос та інші проти Греції*» (*Vallianatos and Others v. Greece*) [ВП], 2013, § 83; «*Фретте проти Франції*» (*Fretté v. France*), 2002, § 38).

3. Свобода розсуду

130. Якщо різниця у поведінці ґрунтується на статі або сексуальній орієнтації, свобода розсуду Держави є вузькою («*Карнер проти Австрії*» (*Karner v. Austria*), 2003, § 41; «*Козак проти Польщі*» (*Kozak v. Poland*), 2010, § 92). Відмінності, засновані виключно на міркуваннях сексуальної орієнтації, є неприйнятними відповідно до Конвенції («*Салгейро да Сілва Мута проти Португалії*» (*Salgueiro da Silva Mouta v. Portugal*), 1999, § 36; «*Е.Б. проти Франції*» (*E.B. v. France*) [ВП], 2008, §§ 93 і 96; «*Х та інші проти Австрії*» (*X and Others v. Austria*), [ВП], 2013,

§ 99; «Паїч проти Хорватії» (*Pajić v. Croatia*), 2016, § 84; «Бейзарас і Левіцкас проти Литви» (*Beizaras and Levickas v. Lithuania*), 2020, § 114; «Маймулахін та Марків проти України» (*Maymulakhin and Markiv v. Ukraine*), 2023, § 62; «А.К. проти Росії» (*A.K. v. Russia*), 2024, § 34).

131. У випадках, коли свобода розсуду, надана Державам, є вузькою (як, наприклад, у випадку, коли існує різниця у поводженні за ознакою статі або сексуальної орієнтації), принцип пропорційності вимагає не лише того, щоб обраний захід був в принципі придатним для досягнення поставленої мети. Необхідно також довести, що для досягнення цієї мети потрібно було виключити певні категорії осіб зі сфери дії відповідних положень («Карнер проти Австрії» (*Karner v. Austria*), 2003, § 41; «Козак проти Польщі» (*Kozak v. Poland*), 2010, § 99; «Валліанатос та інші проти Греції» (*Vallianatos and Others v. Greece*) [ВП], 2013, § 85). Це стосується і імміграційних справ, навіть якщо в інших випадках Державам дозволено широка свобода розсуду («Паїч проти Хорватії» (*Pajić v. Croatia*), 2016, § 82). Відповідно до практики Суду, тягар доведення у цьому відношенні лежить на Уряді-відповідачі (там само; «Х та інші проти Австрії» (*X and Others v. Austria*) [ВП], 2013, § 141)²⁰.

В. Приклади із судової практики

1. Інтимні стосунки

132. За відсутності будь-якого об'єктивного й розумного обґрунтування, встановлення більш високого віку згоди на гомосексуальні стосунки (на відміну від гетеросексуальних) було визнано порушенням статті 14 у поєднанні зі статтею 8 Конвенції («Л. та В. проти Австрії» (*L. and V. v. Austria*), 2003, § 54; «С.Л. проти Австрії» (*S.L. v. Austria*), 2003, § 46).

2. Цивільні партнерства і шлюб

133. У справі «Шальк і Копф проти Австрії» (*Schalk and Kopf v. Austria*), 2010, §§ 105-106 і 109, Суд встановив, що Державу-відповідача не можна звинувачувати в тому, що вона не прийняла Закон про зареєстроване партнерство (тобто альтернативний засіб юридичного визнання одностатевого партнерства) раніше, ніж це було зроблено в 2010 році. За відсутності більшості Держав, що передбачають юридичне визнання одностатевих пар, дана сфера все ще повинна розглядатися як одна з тих, що розвиваються і не мають усталеного консенсусу, де Держави також повинні користуватися свободою розсуду у виборі часу для внесення законодавчих змін. Суд також встановив, що Держава-відповідач не перевищила свою свободу розсуду у своєму виборі прав та обов'язків, які надає зареєстроване партнерство, на відміну від шлюбу. Таким чином, порушення статті 14 Конвенції у поєднанні зі статтею 8 не було.

134. У пізніших рішеннях у справах «Оліарі та інші проти Італії» (*Oliari and Others v. Italy*), 2015, «Федотова та інші проти Росії» (*Fedotova and Others v. Russia*) [ВП], 2023, і «Койлова та Бабулкова проти Болгарії» (*Koilova and Babulkova v. Bulgaria*), 2023, Суд, встановивши порушення статті 8²¹, не вважав за потрібне розглядати статтю 14 Конвенції. З іншого боку, у справі «Маймулахін та Марків проти України» (*Maymulakhin and Markiv v. Ukraine*), 2023, §§ 66-81, щодо відсутності будь-якої форми юридичного визнання та захисту для одностатевої пари, Суд встановив порушення статті 14 у поєднанні зі статтею 8 Конвенції.

135. У справі «Валліанатос та інші проти Греції» (*Vallianatos and Others v. Greece*) [ВП], 2013, § 92, Суд встановив, що грецька Держава порушила статтю 14 у поєднанні зі статтею 8, коли прийняла закон, що запроваджував поряд з інститутом шлюбу нову схему зареєстрованого партнерства для неодружених пар, яка була обмежена різностатевими парами і, таким чином,

²⁰ Див. також розділ «Особисті та сімейні справи» в контексті питань «Свобода розсуду і консенсус» вище.

²¹ Див. розділ «Особисті та сімейні справи» в контексті питань «Цивільні партнерства і шлюб» вище.

виключала одностатеві пари (які також не могли вступати в шлюб). І навпаки, Суд не встановив порушення статті 14 у поєднанні зі статтею 8 у справі *«Раценбюк та Сейдл проти Австрії» (Ratzenböck and Seydl v. Austria)*, 2017, § 41, де різностатевій парі було відмовлено в доступі до зареєстрованого партнерства, яке було зарезервоване виключно для одностатевих пар. Це сталося тому, що заявники, як різностатєва пара, мали доступ до шлюбу, який задовольняв їхню основну потребу в юридичному визнанні.

136. У справі *«Шапін і Шарпентьє проти Франції» (Chapin and Charpentier v. France)*, 2016, Суд не виявив порушення статті 14 у поєднанні зі статтею 8, оскільки заявники (одностатєва пара, яка скаржилася на відсутність доступу до шлюбу) мали можливість отримати правовий статус, рівний або подібний до шлюбу в багатьох аспектах, через цивільне партнерство (*pacte civil de solidarité*). Ба більше, на момент розгляду справи Судом у Франції було запроваджено одностатєві шлюби. Суд не встановив порушення статті 14 у поєднанні зі статтею 12 (там само, § 39-40). Попри поступову еволюцію Держав у цьому питанні, ні стаття 12 сама по собі, ні стаття 12 у поєднанні зі статтею 14 не накладають зобов'язання надати одностатевій парі доступ до шлюбу (там само, §§ 37-38; *«Оліарі та інші проти Італії» (Oliari and Others v. Italy)*, 2015, §§ 192-194).

3. Усиновлення

137. Заборона дискримінації, що закріплена в статті 14, виходить за межі здійснення прав і свобод, які Конвенція та Протоколи до неї вимагають гарантувати від кожної Держави. Вона стосується також тих додаткових прав, що підпадають під загальну дію будь-якої статті Конвенції, які Держава добровільно вирішила забезпечувати. Хоча стаття 8 не гарантує право на усиновлення, Держава, яка створює право, що виходить за межі її зобов'язань за статтею 8, не може застосовувати це право у спосіб, який є дискримінаційним у розумінні статті 14 (*«Х та інші проти Австрії» (X and Others v. Austria)* [ВП], 2013, § 135; *«Е.Б. проти Франції» (E.B. v. France)* [ВП], 2008, § 49; *«Маненк проти Франції» (Manenc c. France)* (ухв.), 2010). Таким чином, хоча право на усиновлення за Конвенцією не передбачено, якщо національне законодавство дозволяє одній особі усиновити дитину, в цьому не може бути відмовлено на дискримінаційних підставах, таких як сексуальна орієнтація особи (*«Е.Б. проти Франції» (E.B. v. France)* [ВП], 2008). Аналогічно, стаття 8 Конвенції не зобов'язує поширювати право на усиновлення другим з батьків на неодружені пари (*«Гас та Дюбуа проти Франції» (Gas and Dubois v. France)*, 2012, §§ 66-69; *«Емонет та інші проти Швейцарії» (Emonet and Others v. Switzerland)*, 2007, § 92): однак, якщо таке право існує, воно не може застосовуватися у дискримінаційний спосіб (*«Х та інші проти Австрії» (X and Others v. Austria)* [ВП], 2013, §§ 136 і далі).

138. У контексті усиновлення гомосексуалами можна виділити різні типи ситуацій. По-перше, особа може захотіти усиновити дитину самостійно (індивідуальне усиновлення) (*«Фретте проти Франції» (Fretté v. France)*, 2002; *«Е.Б. проти Франції» (E.B. v. France)* [ВП], 2008). По-друге, один з партнерів одностатєвої пари може захотіти усиновити дитину іншого партнера з метою надання їм обом юридично визнаного батьківського статусу (усиновлення другим з батьків) (*«Гас та Дюбуа проти Франції» (Gas and Dubois v. France)*, 2012). По-третє, одностатєва пара може захотіти усиновити дитину (спільне усиновлення).

139. У справі *«Фретте проти Франції» (Fretté v. France)*, 2002, французька влада відмовила заявнику (гомосексуалу) у наданні дозволу на усиновлення, вирішивши, що через свій «спосіб життя» (мається на увазі гомосексуальність) заявник не забезпечив необхідних гарантій для усиновлення дитини. Суд зазначив, що французьке законодавство дозволяє будь-якій неодруженій особі, чоловікові або жінці, подати заяву про усиновлення, і що французька влада відмовила заявнику в попередньому дозволі на підставі — хоча і неявній — його сексуальної орієнтації. Таким чином, мала місце різниця у поводженні на підставі сексуальної орієнтації (там само, § 32). Однак, щодо конкуруючих інтересів заявника та дітей, які мали право на усиновлення, Суд зазначив, що на той час наукове співтовариство було розділене щодо

можливих наслідків виховання дітей одним або кількома гомосексуальними батьками, беручи до уваги, зокрема, обмежену кількість наукових досліджень на цю тему, опублікованих на той час. У підсумку Суд постановив, що відмова у наданні дозволу на усиновлення не порушила принцип пропорційності і що, відповідно, різниця в поведженні, на яку скаржилися заявники, не була дискримінаційною в розумінні статті 14 у поєднанні зі статтею 8 Конвенції ([там само](#), §§ 37-43).

140. Однак, через шість років, у справі *«Е.Б. проти Франції» (E.B. v. France)* [ВП], 2008, Суд змінив позицію, яку він зайняв у справі *«Фретте проти Франції» (Fretté v. France)*, 2002. Він детально проаналізував причини, наведені французькою владою для відмови заявниці (лесбійці), яка жила з іншою жінкою в стабільних одностатевих стосунках, у дозволі на усиновлення. Суд зазначив, що національні органи влади обґрунтовували свої рішення двома основними причинами: відсутністю «батьківського референта» в сім'ї заявниці або в найближчому оточенні сім'ї та друзів, а також відсутністю зобов'язань з боку її партнерки. Суд додав, що ці дві підстави були частиною загальної оцінки ситуації заявниці, в результаті чого незаконність однієї з них вплинула на все рішення. Хоча друга підстава не була необґрунтованою, перша підстава була непрямо пов'язана з гомосексуальністю заявниці, і посилання на неї з боку органів влади було надмірним у контексті прохання однієї особи про надання дозволу на усиновлення. Таким чином, сексуальна орієнтація заявниці постійно перебувала в центрі обговорення її справи і була вирішальною для прийняття рішення про відмову в наданні їй дозволу на усиновлення (*«Е.Б. проти Франції» (E.B. v. France)* [ВП], 2008, §§ 72-89). Проаналізувавши причини, висунуті французькою владою, Суд дійшов висновку, що, відмовляючи заявниці в дозволі на усиновлення, влада провела розмежування на підставі її сексуальної орієнтації, що є неприйнятним відповідно до Конвенції. Суд встановив порушення положень статті 14 у поєднанні зі статтею 8 Конвенції ([там само](#), §§ 94-98).

141. Справа *«Гас та Дюбуа проти Франції» (Gas and Dubois v. France)*, 2012, стосувалася іншого сценарію, а саме, двох жінок, які утворили одностатеву пару, що уклала цивільне партнерство (*pacte civil de solidarité* — PACS) відповідно до французького законодавства. Одна із заявниць була матір'ю дитини, зачатої за допомогою допоміжних репродуктивних технологій. За французьким законодавством вона вважалася єдиною з батьків дитини. Заявники скаржилися на те, що одна з партнерок не може усиновити дитину іншої. Зокрема, вони хотіли отримати наказ про просте усиновлення (*adoption simple*) за французьким законодавством, щоб створити відносини батьків і дитини між дитиною і партнеркою її матері, з можливістю розподілу батьківської відповідальності. Національні суди відхилили запит на усиновлення на тій підставі, що це призвело б до передачі батьківських прав від матері дитини до її партнерки, що не відповідало інтересам дитини ([там само](#), § 62). Суд розглянув ситуацію заявниць у порівнянні з ситуацією подружньої пари. Він зазначив, що у випадках простого усиновлення французьке законодавство дозволяло розділяти батьківські права лише подружнім парам. Оскільки Договірні Держави не зобов'язані надавати одностатевим парам доступ до шлюбу, а також з огляду на особливий статус, який надає шлюб, правове становище заявниць не можна порівняти зі становищем подружньої пари ([там само](#), § 68). Що стосується ситуації неодружених різностатевих пар, які живуть разом — як і заявниці — у цивільному партнерстві, Суд зазначив, що для них також не було відкрито можливість усиновлення другим з батьків ([там само](#), § 69). Таким чином, жодної різниці у поведженні за ознакою сексуальної орієнтації не було, а отже, не було порушення статті 14 у поєднанні зі статтею 8 Конвенції.

142. У справі *«X та інші проти Австрії» (X and Others v. Austria)* [ВП], 2013, ситуація була подібною до вищезазначеної, і Суд також встановив відсутність порушення статті 14 Конвенції у поєднанні зі статтею 8, коли ситуацію заявників порівнювали з ситуацією подружньої пари, в якій один з подружжя бажав усиновити дитину іншого з огляду на особливий правовий статус, що впливає зі шлюбу (який не був доступний для одностатевих пар). Однак, на відміну від справи *«Гас та Дюбуа проти Франції» (Gas and Dubois v. France)*, 2012, Суд визнав порушення статті 14

Конвенції у поєднанні зі статтею 8, коли ситуацію заявників порівнювали із ситуацією неодруженої різностатевої пари, в якій один з партнерів бажав усиновити дитину іншого партнера. Це було пов'язано з тим, що австрійське законодавство (на відміну від французького) дозволяло усиновлення другим з батьків для неодруженої різностатевої пари, але не для одностатевих пар. Таким чином, потрібно було дослідити причини такої різниці у ставленні. Суд визнав, що австрійське законодавство не було послідовним: хоча воно дозволяло усиновлення самотнім гомосексуалом за згодою його партнера, визнаючи, що це не завдасть шкоди дитині, воно, тим не менш, наполягало на тому, що дитина не повинна мати двох матерів або двох батьків. Суд зазначив, що усиновлення другим з батьків надає права по відношенню до дитини партнеру одного з батьків дитини, і підкреслив важливість юридичного визнання *de facto* сімейного життя. Існування *de facto* сімейного життя між заявниками; важливість можливості його юридичного визнання; відсутність доказів, наданих Урядом, які б свідчили про те, що виховання дитини в одностатевій парі або наявність двох матерів і двох батьків з юридичної точки зору може завдати шкоди дитині; і особливо визнання Урядом того, що одностатеві пари можуть бути такими ж придатними для усиновлення дитини другим з батьків, як і різностатеві пари, ставлять під значний сумнів пропорційність абсолютної заборони на усиновлення другим з батьків в одностатевих парах. У висновку Суд встановив, що Уряд не навів особливо вагомих і переконливих причин, які б свідчили про те, що виключення усиновлення другим з батьків в одностатевій парі, в той час як надання такої можливості різностатевій парі, яка не перебуває у шлюбі, було необхідним для захисту сім'ї в традиційному розумінні або для захисту інтересів дитини. Таким чином, ця відмінність порушувала статтю 14 у поєднанні зі статтею 8 Конвенції (там само, § 153).

143. У справі «*C.B. та інші проти Австрії*» (*S.W. and Others v. Austria*) (ухв.), 2022, третя заявниця, яка перебувала в зареєстрованому партнерстві з першою заявницею, успішно усиновила дитину своєї партнерки, другу заявницю. Однак заявниці скаржилися на те, що вони зазнали дискримінації через те, що батьки були одностатевою парою, у зв'язку зі свідоцтвом про народження третьої заявниці після усиновлення другим із батьків: у свідоцтві про народження було зазначено, хто з них виступає усиновлювачем. Однак Суд зазначив, що зі свідоцтва про народження дитини не видно, чи мало місце усиновлення другим з батьків у цьому випадку, чи ні. Це стосується дітей як одностатевої, так і різностатевої пари. Важливо також, що у 2015 році термін «усиновлювач» було вилучено зі свідоцтв. Оскільки запис одностатевої пари як «батьків» означає, що принаймні один з них повинен бути усиновлювачем, цю ситуацію не можна було порівняти з ситуацією протилежної статі. Таким чином, Суд дійшов висновку, що в цій справі не було ознак дискримінації.

4. Опіка над дітьми, доступ до дітей та інші питання, пов'язані з дітьми

144. Надання батьківських прав та/або прав опіки одному з батьків, за винятком іншого, виключно або вирішальним чином на підставі міркувань щодо сексуальної орієнтації є неприйнятним відповідно до Конвенції та призвело до порушення статті 14 у поєднанні зі статтею 8 у справах «*Салгейро да Сілва Мута проти Португалії*» (*Salgueiro da Silva Mouta v. Portugal*), 1999, § 36, та «*X проти Польщі*» (*X v. Poland*), 2021, §§ 92-93.

145. Аналогічне порушення було встановлено у справі «*A.M. та інші проти Росії*» (*A.M. and Others v. Russia*), 2021, § 74-81, де вплив гендерної ідентичності заявниці став вирішальним фактором, що призвів до рішення про обмеження її спілкування з дітьми. Зокрема, національні суди не дослідили можливу небезпеку для дітей заявниці, характер і суворість обмеження батьківських прав, наслідки, які воно може мати для здоров'я та розвитку дитини, або будь-які інші відповідні обставини. Так, Суд встановив, що, обмежуючи батьківські права заявниці та її спілкування з дітьми без належної оцінки можливої шкоди для дітей заявниці, національні суди поклалися на її гендерний перехід, виокремили її на підставі її статусу трансгендерної особи та провели розмежування, яке не було виправданим з огляду на існуючі стандарти Конвенції

(там само, §§ 74-80). Однак, у справі *«П.В. проти Іспанії» (P.V. v. Spain)*, 2010, §§ 34-37, у якій було враховано найкращі інтереси дитини, що змусило національні суди обрати менш суворе обмеження спілкування, яке дозволило б дитині поступово звикнути до зміни статі батька, Суд не знайшов підстав для дискримінації, а отже, не виявив порушення статті 14 у поєднанні зі статтею 8 Конвенції. Заходи щодо спілкування впроваджувалися поступово з можливістю перегляду, відповідно до рекомендацій експертів, і транссексуальність заявника не була вирішальним фактором для прийняття цих рішень²².

146. Вимога до розлученого батька-нерезидента, який перебував в одностатевих стосунках, сплачувати аліменти на утримання дітей у більшому розмірі, ніж у випадку, якби він перебував у різностатевих стосунках, була визнана невиправданою різницею у ставленні, що порушує статтю 14 у поєднанні зі статтею 1 Першого протоколу у справі *«Дж.М. проти Сполученого Королівства» (J.M. v. the United Kingdom)*, 2010, §§ 56-58.

147. Що стосується записів у свідоцтві про народження, Суд встановив, що заявниці (дві жінки, які проживали разом у зареєстрованому одностатевому цивільному партнерстві, коли друга заявниця народила дитину) не перебували в ситуації, подібній до ситуації подружньої різностатєвої пари, в якій дружина народила дитину, з точки зору записів у свідоцтві про народження на момент народження (*«Бюкель і Гесснер-Бюкель проти Німеччини» (Boeckel and Gessner-Boeckel v. Germany)* (ухв.), 2013). Суд зазначив, що неспростовна презумпція того, що чоловік, який перебував у шлюбі з матір'ю дитини на момент народження дитини, дійсно є її біологічним батьком, не ставиться під сумнів тим фактом, що вона не завжди може відображати справжнє походження. Однак, у випадку, коли один з партнерів одностатєвого партнерства народжує дитину, на біологічних підставах можна виключити, що дитина походить від іншого партнера. Тому скарга першої заявниці на те, що вона зазнала дискримінації через відмову вписати її ім'я у свідоцтво про народження дитини, була явно необґрунтованою.

148. І навпаки, жінка, яка перебуває в одностатєвих стосунках і буде піклуватися про дитину своєї одностатєвої партнерки, в такому контексті перебуває в ситуації, подібній до ситуації біологічного батька, який перебуває в гетеросексуальних стосунках. У справі *«Галльє та інші проти Франції» (Hallier and Others v. France)* (ухвала Комітету), 2017, § 29, Суд встановив, що заявниця в такій ситуації постраждала від різного ставлення, оскільки, на відміну від батька, їй не була надана відпустка для догляду за дитиною. Однак Суд вважав, що мета відпустки батьку для догляду за дитиною (paternity leave) не була дискримінаційною ні за ознакою статі, ні за ознакою сексуальної орієнтації, оскільки вона ґрунтувалася на біологічному зв'язку — виборі, який на той час, як видається, перебував у межах свободи розсуду Держави. Ба більше, законодавство вже змінилося і надавало особам у ситуації заявниці відпустку для догляду за дитиною, яка була прирівняна до такого ж виду відпустки батьку. Таким чином, скарга заявниці за статтею 14 у поєднанні зі статтею 8 була відхилена як явно необґрунтована

5. Соціальні права

149. Загальне виключення осіб, які живуть у гомосексуальних стосунках, з права на спадкування житла або страхового покриття не було визнано Судом необхідним для захисту сім'ї в її традиційному розумінні за відсутності переконливих причин, що виправдовують таке розмежування. За таких обставин Суд встановив порушення статті 14 у поєднанні зі статтею 8 (*«Карнер проти Австрії» (Karner v. Austria)*, 2003, § 41; *«Козак проти Польщі» (Kozak v. Poland)*,

²² У справі *«Бонно та Лекко проти Франції» (Bonnaud and Lecoq v. France)* (ухвала Комітету), 2018, §§ 43-45, Суд також не знайшов нічого дискримінаційного у відмові національних судів дозволити взаємне делегування здійснення батьківських повноважень у конкретній справі, враховуючи, що закон не робив відмінностей за ознакою сексуальної орієнтації. Рішення у їхній справі ґрунтувалося на фактичних обставинах справи та оцінці національних судів, які дійшли висновку, що умови для взаємного делегування батьківських прав не були дотримані.

2010, § 99; *«П.Б. та Й.С. проти Австрії» (P.B. and J.S. v. Austria)*, 2010, § 42; див., навпаки, в контексті пенсії у зв'язку з втратою годувальника, попередню ухвалу Суду у справі *«Мата Естебез проти Іспанії» (Mata Estevez v. Spain)* (ухв.), 2001). Однак стаття 14 Конвенції гарантує лише право на рівне ставлення до осіб, які перебувають у відносно схожих ситуаціях, але не гарантує доступ до конкретних виплат. Таким чином, формулювання умови доступу до страхового покриття щодо виховання дітей у спільному домогосподарстві в нейтральній формі, коли закон не передбачає, що гомосексуали усуваються від догляду за дітьми, не є дискримінаційним (*«П.Б. та Й.С. проти Австрії» (P.B. and J.S. v. Austria)*, 2010, §§ 47 і 50).

150. Водночас Суд також встановив, що особа, яка пережила свого партнера в одностатевому союзі, якій було відмовлено у призначенні пенсії у зв'язку з втратою годувальника або у звільненні від сплати податків через те, що вона не перебувала у шлюбі зі своїм партнером (у той час, коли ні шлюб, ні цивільне партнерство не були доступними), не перебуває у ситуації, яку можна порівняти з ситуацією, в якій перебуває законна дружина чи законний чоловік (вдова / вдівець) (*«М.В. проти Сполученого Королівства» (M.W. v. the United Kingdom)*, (ухв.), 2009; *«Куртен проти Сполученого Королівства» (Courten v. the United Kingdom)* (ухв.), 2008). Це стосується і випадку, коли одностатевий союз був офіційно оформлений у вигляді цивільного партнерства (*«Маненк проти Франції» (Manenc c. France)* (ухв.), 2010). В останньому випадку зазначалося, що у Франції цивільне партнерство, на відміну від шлюбу, не має однакових прав і обов'язків щодо фінансової підтримки в разі смерті. Той факт, що заявник не мав можливості укласти шлюб, не змінює цього висновку. Ба більше, будь-яка особа, яка вступила в цивільне партнерство, була виключена з цього правонаступництва, незалежно від її сексуальної орієнтації. Таким чином, вибір законодавця обмежити таку пільгу подружніми парами не був явно безпідставним, а скарга заявника була визнана явно необґрунтованою.

151. У справі *«Альдегер Томас проти Іспанії» (Aldeguer Tomás v. Spain)*, 2016, § 87, Суд також постановив, що особа, яка залишилася в живих у *de facto* одностатевому союзі, якій було відмовлено в пенсії у зв'язку з втратою годувальника, оскільки ця особа не перебувала у шлюбі зі своїм партнером (у той час, коли одностатеві шлюби були заборонені), не зазнала дискримінації порівняно з неодруженими гетеросексуальними парами, які не мали можливості одружитися до легалізації розлучення. Це пояснюється тим, що юридичні перешкоди для укладення шлюбу мали іншу природу, а тому ситуації не можна порівнювати. Дійсно, статтю 8 не можна тлумачити як таку, що гарантує право на конкретну соціальну допомогу, таку як пенсія у зв'язку з втратою годувальника (у зв'язку зі смертю одностатевого партнера), особливо якщо заявник не міг розраховувати на таку пенсію згідно з національним законодавством у відповідний час (*«Занола проти Італії» (Zanola v. Italy)* (ухв.), 2023, § 26).

6. Працевлаштування

152. У справі *«А.К. проти Росії» (A.K. v. Russia)*, 2024, звільнення вчительки за публікацію в соціальних мережах фотографій, що демонструють почуття до інтимних партнерів, було визнано Судом непропорційним втручанням у її права, передбачені статтею 8 Конвенції. По-перше, Суд постановив, що звільнення вчительки з відповідною кваліфікацією, доброю репутацією серед учнів та батьків і без попередньої історії скарг не могло бути необхідною, єдиною і негайною санкцією за зображення, незалежно від того, чи залишилися вони приватними, чи стали публічними (§ 40). До того ж звільнення становило різницю у ставленні, засновану виключно на підставі сексуальної орієнтації, без особливо переконливих і вагомих причин (§ 45). Позиція шкільної адміністрації та судові рішення прямо посилалися на «лесбійські сцени» та «лесбійський контент», «неетично близькі одностатеві стосунки» та «нетрадиційну сексуальну орієнтацію» (§ 43). Суд повторив, що сексуальна орієнтація особи не може бути ізольована від приватних і публічних проявів, які, очевидно, є захищеними елементами приватного життя людини. Розміщення фотографій з подорожей та вечірок, що демонструють почуття до інтимних партнерів, є звичайною практикою в соціальних мережах. Отже, негативна реакція органів влади

була безсумнівно зумовлена неприйняттям сексуальної орієнтації заявниці, а отже, була явно дискримінаційною (§ 44). Відповідно, Суд встановив порушення статті 14 у поєднанні зі статтею 8 Конвенції.

7. Дозволи на проживання

153. Хоча стаття 8 не передбачає права на поселення в певній країні або права на отримання дозволу на проживання, Держава, однак, повинна здійснювати свою імміграційну політику таким чином, щоб вона була сумісною з правами людини іноземця, зокрема, з правом на повагу до його приватного і сімейного життя і правом не піддаватися дискримінації (*«Новрук та інші проти Росії» (Novruk and Others v. Russia)*, 2016, § 83).

154. Суд постановив, що обмежувальне тлумачення поняття «член сім'ї» (яке виключає гомосексуальних партнерів, які не можуть взяти шлюб або укласти цивільне партнерство відповідно до законодавства Держави, що приймає) призводить до того, що гомосексуальні пари стикаються з непереборною перешкодою для отримання дозволу на проживання за сімейними обставинами (*«Таддеуччі та Макколл проти Італії» (Taddeucci and McCall v. Italy)*, 2016, § 83). Зокрема, на думку Суду, гомосексуальна пара, яка не може отримати юридичне визнання свого союзу (оскільки це не передбачено законодавством Держави, що приймає), не перебуває в аналогічній ситуації з неодруженою гетеросексуальною парою, яка вирішила не узаконювати свій союз. Таким чином, незастосування різного ставлення до таких гомосексуальних пар може порушувати статтю 14 Конвенції (там само, § 98).

155. У зв'язку з цим стаття 14 іноді може вимагати позитивних дій. Згідно з усталеною практикою Суду, стаття 14 не забороняє Державі-члену ставитися до груп по-різному, щоб виправити «фактичну нерівність» між ними; дійсно, за певних обставин неспроможність виправити таку нерівність за допомогою різного ставлення сама по собі може призвести до порушення статті 14. Так було у справі *«Таддеуччі та Макколл проти Італії» (Taddeucci and McCall v. Italy)*, 2016, §§ 95-98, де Суд встановив, що той факт, що до них не ставилися інакше, ніж до неодружених гетеросексуальних пар, які єдині мали доступ до певної форми легалізації свого партнерства, не мав об'єктивного та розумного виправдання. Таким чином, Держава порушила право заявників не зазнавати дискримінації за ознакою сексуальної орієнтації при здійсненні ними своїх прав, передбачених статтею 8 Конвенції.

156. Однак, якщо національне законодавство визнає позашлюбні стосунки як різностатевих пар, так і одностатевих пар, ситуація є більш простою. У такому випадку партнер в одностатевих стосунках, який подав заяву на отримання дозволу на проживання з метою возз'єднання сім'ї, щоб мати можливість продовжувати сімейне життя в цій Державі, перебуває в порівнянній ситуації з партнером у різностатевих позашлюбних стосунках, оскільки має такий самий намір зробити можливим своє сімейне життя (*«Паїч проти Хорватії» (Pajić v. Croatia)*, 2016, § 73). У такій ситуації, за відсутності переконливих і вагомих причин для виправдання такої різниці у ставленні, Суд постановив, що беззастережне виключення осіб, які живуть в одностатевих стосунках, з можливості отримати возз'єднання сім'ї, було несумісним зі стандартами Конвенції (там само, § 84).

8. Позитивні зобов'язання за статтею 14

157. Як зазначалося раніше, Держави мають позитивний обов'язок забезпечувати ефективне користування правами і свободами, передбаченими Конвенцією. Це зобов'язання має особливе значення для осіб з непопулярними поглядами або з числа меншин, оскільки вони вразливіші до віктимізації (*«Бейзарас і Левіцкас проти Литви» (Beizaras and Levickas v. Lithuania)*, 2020, § 108). Зокрема, обов'язок органів влади запобігати вчиненню насильства на ґрунті ненависті (чи то фізичні напади або словесні образи) та розслідувати наявність будь-яких можливих дискримінаційних мотивів такого насильства може підпадати під позитивні зобов'язання,

закріплені в тій чи іншій статті Конвенції, але також може розглядатися як частина позитивних зобов'язань органів влади за статтею 14 Конвенції щодо забезпечення основоположних цінностей, захищених іншими статтями, без дискримінації²³.

158. Наприклад, справа *«Стоянова-Цакова проти Болгарії» (Stoyanova-Tsakova v. Bulgaria)*, 2022, стосувалася обов'язку за статтями 2 і 14 Конвенції розслідувати та карати насильницькі напади (що призвели до смерті) з боку приватних осіб, мотивовані ворожістю до дійсної або передбачуваної сексуальної орієнтації жертви, і, зокрема, того, чи дозволило болгарське кримінальне законодавство та його застосування болгарськими судами у цій справі належним чином відреагувати на гомофобські мотиви нападу. Суд встановив порушення статті 14 у поєднанні зі статтею 2 Конвенції, оскільки, згідно з Кримінальним кодексом Болгарії, вбивство, мотивоване ворожістю до жертви через її дійсну або передбачувану сексуальну орієнтацію, не вважається «обтяжуючим» або іншим чином не розглядається як більш тяжкий злочин через особливий дискримінаційний мотив, який лежить в його основі. На практиці, хоча болгарські суди чітко встановили, що напад на сина заявника був мотивований ворожістю нападників до людей, яких вони сприймали як гомосексуалів, вони не пов'язали цей висновок з будь-якими відчутними правовими наслідками.

159. Суд також вирішував деякі з цих справ у контексті статті 8 разом зі статтею 14 Конвенції. У цьому контексті слід нагадати, що відповідно до практики Суду право на ефективну повагу до приватного життя, передбачене статтею 8, покладає на Державу позитивні зобов'язання; ці зобов'язання можуть передбачати вжиття заходів навіть у сфері взаємовідносин фізичних осіб між собою. Хоча вибір засобів для забезпечення дотримання статті 8 у сфері захисту від дій, вчинених фізичними особами, в принципі, належить до свободи розсуду Держави, ефективне стримування від тяжких діянь, коли питання стосується суттєвих аспектів приватного життя, вимагає ефективних положень кримінального права (*«Бейзарас і Левіцкас проти Литви» (Beizaras and Levickas v. Lithuania)*, 2020, §§ 106-116).

160. У справі *«Бейзарас і Левіцкас проти Литви» (Beizaras and Levickas v. Lithuania)*, 2020, заявники, двоє чоловіків, розмістили фотографію пари, яка цілується, у соціальній мережі «Facebook» (у «публічному» режимі); це мало супроводжувати оголошення про їхні стосунки та спровокувати дебати про права ЛГБТ у литовському суспільстві. Цей онлайн-пост швидко став популярним й отримав сотні гомофобних коментарів (що містили, наприклад, заклики «каструвати», «вбити» і «спалити» заявників). Заявники скаржилися до Суду на відмову влади переслідувати авторів серйозних гомофобних коментарів у Facebook без попереднього ефективного розслідування. Суд встановив, що ненависницькі коментарі, включаючи неприховані заклики до насильства з боку приватних осіб, спрямовані проти заявників і гомосексуальної спільноти в цілому, були спровоковані фанатичним ставленням до цієї спільноти. Більше того, Суд також встановив, що цей дискримінаційний настрій лежав в основі невиконання відповідними державними органами своїх позитивних зобов'язань щодо ефективного розслідування того, чи були коментарі щодо сексуальної орієнтації заявників, розміщені у Facebook, підбурюванням до ненависті та насильства. Применшуючи небезпеку таких коментарів, органи влади, принаймні, толерували такі коментарі. Таким чином, Суд вважає встановленим, що заявники зазнали дискримінації за ознакою сексуальної орієнтації, отже, мало місце порушення статті 14 у поєднанні зі статтею 8 (*там само*, § 129). Суд також встановив порушення статті 13, оскільки загалом ефективні засоби правового захисту не діяли ефективно через дискримінаційне ставлення, що негативно впливало на застосування національного законодавства (*там само*, § 156).

²³ Такі скарги у зв'язку зі статтею 3 Конвенції обговорювалися вище в розділі «Зобов'язання в контексті жорстокого поводження» цього Посібника, а інші у зв'язку зі статтею 11 обговорювалися вище в розділі «Свобода вираження поглядів і свобода об'єднання».

161. Після рішення у справ *«Бейзарас і Левіцкас проти Литви» (Beizaras and Levickas v. Lithuania)*, у справі *«Валайтис проти Литви» (Valaitis v. Lithuania)*, 2023, яка також стосувалася мови ворожнечі, спрямованої на заявника та осіб гомосексуальної орієнтації, Суд встановив, що національні органи влади зробили «необхідні висновки» з рішення у справі *«Бейзарас і Левіцкас»* і, застосувавши національне законодавство у світлі принципів, сформульованих Судом у цьому рішенні, «усунули причину порушення Конвенції». Прийняті національними органами влади керівні принципи та рекомендації, а також комплексний підхід до боротьби зі злочинами на ґрунті ненависті, включаючи низку рішень прокуратури та судів, продемонстрували, що дискримінаційне ставлення влади, виявлене Судом у справі *«Бейзарас і Левіцкас»*, більше не є очевидним і що ефективні засоби правового захисту щодо запобігання, виявлення та переслідування злочинів на ґрунті ненависті також можуть бути впроваджені у національній практиці. Таким чином, порушення статті 13 не було, оскільки заявник мав ефективний засіб правового захисту за своєю скаргою відповідно до статті 14 у поєднанні зі статтею 8 Конвенції.

162. Справа *«Непомнящій та інші проти Росії» (Nepomnyashchiy and Others v. Russia)*, 2023, стосувалася гомофобних висловлювань, зроблених державними посадовими особами проти членів ЛГБТІ-спільноти. Суд встановив, що, навіть якщо припустити, що існуюча національна правова база теоретично здатна забезпечити захист від заяв, котрі стигматизують, ці правові положення не були застосовані у справі заявників, оскільки національні суди не змогли досягти справедливого балансу між конкуруючими правами, передбаченими статтями 8 і 10, у кримінальному провадженні, і навіть не здійснили такого балансу в цивільному провадженні. Таким чином, вони не виконали свій обов'язок адекватно реагувати на дискримінаційні заяви та забезпечити повагу до приватного життя заявників у порушення статті 14 у поєднанні зі статтею 8 Конвенції (§§ 80-85).

163. Справа *«Асоціація «ЕКСЕПТ» та інші проти Румунії» (Association ACCEPT and Others v. Romania)*, 2021, стосувалася інциденту під час показу фільму про одностатеву сім'ю в кінотеатрі, організованого організацією-заявником, яка просувала інтереси ЛГБТІ-спільноти в Румунії. Суд також розглянув справу за статтею 8 разом зі статтею 14 Конвенції. Він встановив, що співробітники поліції не запобігли знущанням і образам з боку зловмисників щодо окремих заявників. На думку Суду, позиція влади та її рішення залишитися осторонь, попри те, що вона знала про зміст образ, які лунали на адресу окремих заявників, свідчили про певну упередженість щодо гомосексуалів. Таким чином, влада не змогла забезпечити належний захист гідності окремих заявників (і, ширше, їхнього приватного життя). Крім того, національні органи влади зіткнулися з явними ознаками словесних образ, мотивованих сексуальною орієнтацією заявників або, принаймні, спричинених цією орієнтацією. Відповідно до практики Суду, це вимагало ефективного застосування національних кримінально-правових механізмів, здатних з'ясувати можливий мотив ненависті з гомофобним підтекстом, що стоїть за насильницьким інцидентом, а також виявити і, за необхідності, адекватно покарати винних осіб. Утім, влада не змогла ефективно розслідувати справжню природу гомофобного насильства, спрямованого проти них. Тож було визнано порушення статті 14 у поєднанні зі статтею 8 Конвенції.

164. У справі *«Гендердок-М та М.Д. проти Республіки Молдова» (Genderdoc-M and M.D. v. the Republic of Moldova)*, 2021, §§ 23-26, асоціація-заявник (що представляє інтереси ЛГБТІ) скаржилася за статтями 10 і 14 на відсутність захисту з боку державних органів від мови ворожнечі, висловленої проти її членів. Суд, будучи майстром у наданні правової кваліфікації фактам справи, перекаваліфікував її на справу за статтями 8 і 14. Він дійшов висновку, що організація-заявник не може вважатися прямою або непрямою жертвою стверджуваного порушення, яке зачіпає права і свободи її окремих членів, які можуть подавати скарги до Суду від свого імені.

165. У справі *«Семеня проти Швейцарії» (Semenya v. Switzerland)**, 2023, Суд розглядав скаргу, подану професійною спортсменкою, від якої вимагали за недержавними положеннями знизити

природний рівень тестостерону, щоб отримати допуск до міжнародних змагань у жіночій категорії. Суд встановив порушення статті 14 у поєднанні зі статтею 8 через обмежений інституційний та судовий перегляд, зокрема, ознак, на які посилалися для виправдання оскаржуваних положень або побічних ефектів гормонального лікування для заявниці (§§ 163-202).

9. Зібрання, об'єднання та вираження поглядів

166. Як зазначалося вище (розділ про «Демонстрації»), нездатність захистити демонстрантів від гомофобного насильства також є порушенням позитивних зобов'язань Держави за статтею 14. Скарги на дискримінацію у зв'язку зі статтями 10 та 11 не обмежуються позитивними зобов'язаннями: наприклад, у справі *«Жданов та інші проти Росії» (Zhdanov and Others v. Russia)*, 2019, § 182, Суд встановив, що відмова у реєстрації організацій-заявників на підставі того, що вони просували права ЛГБТ, не може вважатися розумно або об'єктивно виправданим втручанням.

167. У справі *«Баєв та інші проти Росії» (Bayev and Others v. Russia)*, 2017, яка стосувалася законодавчої заборони на пропаганду нетрадиційних сексуальних відносин серед неповнолітніх, що, на думку Суду, є прикладом упередженого ставлення, Суд встановив порушення статті 14 у поєднанні зі статтею 10, оскільки законодавство стверджувало неповноцінність одностатевих стосунків у порівнянні з різностатевими стосунками, не маючи переконливих і вагомих підстав, що виправдовують таке ставлення (*там само*, § 91).

168. У справі *«Банчковський та інші проти Польщі» (Bączkowski and Others v. Poland)*, 2007, рішення про відмову заявникам у дозволі на проведення демонстрацій проти гомофобії були прийняті муніципальною владою від імені мера міста після того, як він вже оприлюднив свою думку з цього питання. Суд встановив, що його думки могли вплинути на процес прийняття рішень, а отже, дискримінаційним чином порушити право заявників на свободу зібрань (*там само*, § 100).

169. На практиці, коли основною причиною заборони прайду або демонстрації було несхвалення владою демонстрацій, які, на їхню думку, пропагували гомосексуалізм, Суд визнав, що заявники зазнали дискримінації за ознакою сексуальної орієнтації в порушення статті 14 у поєднанні зі статтею 11 Конвенції (*«Алексєєв проти Росії» (Alekseyev v. Russia)*, 2010, § 109; *«Гендердок-М проти Молдови» (Genderdoc-M v. Moldova)*, 2012, § 53-54).

Перелік цитованих справ

Цитована в цьому Посібнику судова практика включає винесені Судом рішення або ухвали, а також рішення або доповіді Європейської комісії з прав людини (надалі — «Комісія»).

Якщо не вказано інше, усі посилання стосуються рішень по суті справи, що були постановлені Палатою Суду. Скорочення «(ухв.)» вказує на те, що наводиться цитата з ухвали Суду, а аббревіатура «[ВП]» — на те, що справа розглядалася Великою Палатою.

Рішення Палати, які не є остаточними за змістом статті 44 Конвенції, позначені зірочкою у наведеному нижче переліку. У пункті 2 статті 44 Конвенції зазначено: «Рішення Палати стає остаточним: (а) якщо сторони заявляють, що вони не звертатимуться з клопотанням про передання справи на розгляд Великої Палати; або (б) через три місяці від дати постановлення рішення, якщо клопотання про передання справи на розгляд Великої Палати не було заявлено; або (с) якщо колегія Великої Палати відхиляє клопотання про передання справи на розгляд Великої Палати згідно зі статтею 43». У випадках, коли клопотання про передання справи приймається колегією Великої Палати, рішення Палати не стає остаточним і, отже, не має законної сили; остаточним стає подальше рішення Великої Палати.

Гіперпосилання на цитовані справи в електронній версії Посібника ведуть до бази даних HUDOC (<http://hudoc.echr.coe.int>), яка забезпечує доступ до практики Суду (Великої Палати, рішень та ухвал Палати та Комітету, комунікованих справ, консультативних висновків і правових оглядів з Інформаційного бюлетеня про судову практику) і Комісії (рішення і доповіді), а також резолюцій Комітету міністрів.

Суд постановлює свої рішення та ухвали англійською та/або французькою мовою — двома офіційними мовами Суду. База даних HUDOC також містить переклади багатьох важливих справ на більш ніж тридцять неофіційних мов, а також посилання на близько сотню онлайн-зібрань судової практики, підготовлених третіми сторонами. Усі мовні версії, що доступні для наведених справ, доступні через вкладку «Мовні версії» у базі даних HUDOC, яку можна знайти після натискання на гіперпосилання на справу.

—А—

«*А.Г. та інші проти Німеччини*» (*A.H. and Others v. Germany*), № 7246/20, 04 квітня 2023 року

«*А.Д. та інші проти Грузії*» (*A.D. and Others v. Georgia*), №№ 57864/17 та 2 інших, 01 грудня 2022 року

«*А.Д.Т. проти Сполученого Королівства*» (*A.D.T. v. the United Kingdom*), № 35765/97, ЄСПЛ 2000-IX

«*А.Е. проти Фінляндії*» (*A.E. v. Finland*) (ухв.), № 30953/11, 22 вересня 2015 року

«*А.К. проти Росії*» (*A.K. v. Russia*), № 49014/16, 07 травня 2024 року

«*А.М. та інші проти Росії*» (*A.M. and Others v. Russia*), № 47220/19, 06 липня 2021 року

«*А.Н. проти Франції*» (*A.N. v. France*) (ухв.), № 12956/15, 19 квітня 2016 року

«*А.П., Гарсон і Ніко проти Франції*» (*A.P., Garçon and Nicot v. France*), №№ 79885/12 та 2 інших, 06 квітня 2017 року

«*А.С.Б. проти Нідерландів*» (*A.S.B. v. the Netherlands*) (ухв.), № 4854/12, 10 липня 2012 року

«*А.Т. проти Швеції*» (*A.T. v. Sweden*) (ухв.), № 78701/14, 25 квітня 2017 року

«*Агдгомелашвілі та Джапарідзе проти Грузії*» (*Aghdgomelashvili and Japaridze v. Georgia*), № 7224/11, 08 жовтня 2020 року

«*Алексеев проти Росії*» (*Alekseyev v. Russia*), №№ 4916/07 та 2 інших, 21 жовтня 2010 року

«Альдегер Томас проти Іспанії» (*Aldeguer Tomás v. Spain*), № 35214/09, 14 червня 2016 року
«Асоціація «ЕКСЕПТ» та інші проти Румунії» (*Association ACCEPT and Others v. Romania*),
№ 19237/16, 01 червня 2021 року

—Б—

«Б і К проти Швейцарії» (*B and C v. Switzerland*), №№ 889/19 та 43987/16, 17 листопада
2020 року
«Б. проти Франції» (*B. v. France*), 25 березня 1992 року, Серія А № 232-С
«Баєв та інші проти Росії» (*Bayev and Others v. Russia*), №№ 67667/09 та 2 інших, 20 червня
2017 року
«Банчковський та інші проти Польщі» (*Bączkowski and Others v. Poland*), № 1543/06, 03 травня
2007 року
«Бейзарас і Левіцкас проти Литви» (*Beizaras and Levickas v. Lithuania*), № 41288/15, 14 січня
2020 року
«Беркман проти Росії» (*Berkman v. Russia*), № 46712/15, 01 грудня 2020 року
«Бонно та Лекко проти Франції» (*Bonnaud and Lecoq v. France*) (ухв.), № 6190/11, 6 лютого
2018 року
«Босфорус Гава Йолларі Туризм і Тіджарет Анонім Шіркети проти Ірландії» (*Bosphorus Hava
Yolları Turizm ve Ticaret Anonim Şirketi v. Ireland*) [ВП], № 45036/98, ЄСПЛ 2005-VI
«Бугучану та інші проти Румунії» (*Buhuceanu and Others v. Romania*), №№ 20081/19 та 20 інших,
23 травня 2023 року

—В—

«В.В. проти Польщі» (*W.W. v. Poland*), № 31842/20, 11 липня 2024 року
«Валайтис проти Литви» (*Valaitis v. Lithuania*), № 39375/19, 17 січня 2023 року
«Валліанатос та інші проти Греції» (*Vallianatos and Others v. Greece*) [ВП], №№ 29381/09 і
32684/09, ЄСПЛ 2013 (витяги)
«Вальдіс Фьольнісдоттір та інші проти Ісландії» (*Valdís Fjölнисdóttir and Others v. Iceland*),
№ 71552/17, 18 травня 2021 року
«Ван Кюк проти Німеччини» (*Van Kück v. Germany*), № 35968/97, ЄСПЛ 2003-VII
«Вейделанд та інші проти Швеції» (*Vejdeland and Others v. Sweden*), № 1813/07, 09 лютого
2012 року

—Г—

«Г. проти Сполученого Королівства» (*H. v. the United Kingdom*) (ухв.), № 32185/20, 31 травня
2022 року
«Галльє та інші проти Франції» (*Hallier and Others v. France*) (ухв.), № 46386/10, 12 грудня
2017 року
«Гановс проти Латвії» (*Hanovs v. Latvia*)*, № 40861/22, 18 липня 2024 року
«Гас та Дюбуа проти Франції» (*Gas and Dubois v. France*) (ухв.), № 25951/07, 31 серпня
2010 року
«Гас та Дюбуа проти Франції» (*Gas and Dubois v. France*), № 25951/07, ЄСПЛ 2012
«Гемелейнен проти Фінляндії» (*Hämäläinen v. Finland*) [ВП], № 37359/09, ЄСПЛ 2014
«Гендердок-М проти Молдови» (*Genderdoc-M v. Moldova*), № 9106/06, 12 червня 2012 року
«Гендердок-М та М.Д. проти Республіки Молдова» (*Genderdoc-M and M.D. v. the Republic of
Moldova*), № 23914/15, 14 грудня 2021 року

«Гоннер проти Франції» (*Honner v. France*), № 19511/16, 12 листопада 2020 року
«Група підтримки жіночих ініціатив та інші проти Грузії» (*Women’s Initiatives Supporting Group and Others v. Georgia*), №№ 73204/13 і 74959/13, 16 грудня 2021 року

—Г—

«Грант проти Сполученого Королівства» (*Grant v. the United Kingdom*), № 32570/03, ЄСПЛ 2006-VII

—Д—

«Д.Б. та інші проти Швейцарії» (*D.B. and Others v. Switzerland*), №№ 58817/15 та 58252/15, 22 листопада 2022 року
«Даджеон проти Сполученого Королівства» (*Dudgeon v. the United Kingdom*), 22 жовтня 1981 року, Серія А № 45
«Дж.К. та інші проти Швеції» (*J.K. and Others v. Sweden* [ВП], № 59166/12, 23 серпня 2016 року
«Дж.М. проти Сполученого Королівства» (*J.M. v. the United Kingdom*), № 37060/06, 28 вересня 2010 року

—Е—

«Е.Б. проти Франції» (*E.B. v. France*) [ВП], № 43546/02, 22 січня 2008 року
«Е.С. проти Іспанії» (*E.S. v. Spain*) (ухв.), № 13273/16, 26 вересня 2017 року
«Евейда та інші проти Сполученого Королівства» (*Eweida and Others v. the United Kingdom*), №№ 48420/10 та 3 інших, ЄСПЛ 2013 (витяги)
«Емоне та інші проти Швейцарії» (*Emonet and Others v. Switzerland*), № 39051/03, 13 грудня 2007 року

—Є—

«Єронович проти Латвії» (*Jeronovičs v. Latvia*) [ВП], № 44898/10, 05 липня 2016 року

—Ж—

«Жданов та інші проти Росії» (*Zhdanov and Others v. Russia*), №№ 12200/08 та 2 інших, 16 липня 2019 року

—З—

«Занола проти Італії» (*Zanola v. Italy*) (ухв.), № 59963/21, 21 листопада 2023 року

—І—

«І. проти Сполученого Королівства» (*I. v. the United Kingdom*) [ВП], № 25680/94, 11 липня 2002 року

«*I.I.N. проти Нідерландів*» (*I.I.N. v. the Netherlands*) (ухв.), № 2035/04, 09 грудня 2004 року
«*I.K. проти Швейцарії*» (*I.K. v. Switzerland*) (ухв.), № 21417/17, 19 грудня 2017 року
«*Ідентоба та інші проти Грузії*» (*Identoba and Others v. Georgia*), № 73235/12, 12 травня 2015 року

—Й—

«*Й.Й. проти Туреччини*» (*Y.Y. v. Turkey*), № 14793/08, ЄСПЛ 2015 (витяги)
«*Й.Т. проти Болгарії*» (*Y.T. v. Bulgaria*), № 41701/16, 09 липня 2020 року

—К—

«*К.Е. та інші проти Франції*» (*C.E. and Others v. France*), №№ 29775/18 та 29693/19, 24 березня 2022 року
«*К8 (Канал 8) проти Франції*» (*C8 (Canal 8) v. France*), №№ 58951/18 та 1308/19, 09 лютого 2023 року
«*Каос ГЛ проти Туреччини*» (*Kaos GL v. Turkey*), № 4982/07, 22 листопада 2016 року
«*Карнер проти Австрії*» (*Karner v. Austria*), № 40016/98, ЄСПЛ 2003-IX
«*Картер проти України*» (*Karter v. Ukraine*), № 18179/17, 11 квітня 2024 року
«*Козак проти Польщі*» (*Kozak v. Poland*), № 13102/02, 02 березня 2010 року
«*Константін Маркін проти Росії*» (*Konstantin Markin v. Russia*) [ВП], № 30078/06, ЄСПЛ 2012 (витяги)
«*Коссі проти Сполученого Королівства*» (*Cossey v. the United Kingdom*), 27 вересня 1990 року, серія А № 184
«*Крістін Гудвін проти Сполученого Королівства*» (*Christine Goodwin v. the United Kingdom*) [ВП], № 28957/95, ЄСПЛ 2002-VI
«*Куртен проти Сполученого Королівства*» (*Courten v. the United Kingdom*) (ухв.), № 4479/06, 04 листопада 2006 року

—Л—

«*Л. проти Литви*» (*L. v. Lithuania*), № 27527/03, ЄСПЛ 2007-IV
«*Л. та в. проти Австрії*» (*L. and v. v. Austria*), №№ 39392/98 та 39829/98, ЄСПЛ 2003-I
«*Ламбдаїстанбул ЛГБТІ — Асоціація Солідарності проти Туреччини*» (*Lambdaistanbul LGBTI - Association de solidarité c. Turquie*) (ухв.), № 53335/08, 19 січня 2021 року
«*Лапунов проти Росії*» (*Lapunov v. Russia*), № 28834/19; 12 вересня 2023 року
«*Ласкі, Джаггард і Браун проти Сполученого Королівства*» (*Laskey, Jaggard and Brown v. the United Kingdom*), 19 лютого 1997 року, *Збірник рішень та ухвал 1997-I*
«*Лашманкін та інші проти Росії*» (*Lashmankin and Others v. Russia*), №№ 57818/09 та 14 інших, 07 лютого 2017 року
«*Леніс проти Греції*» (*Lenis v. Greece*) (ухв.), № 47833/20, 27 червня 2023 року
«*Ліллендаль проти Ісландії*» (*Lilliendahl v. Iceland*) (ухв.), № 29297/18, 12 травня 2020 року
«*Лустіг-Прін і Беккетт проти Сполученого Королівства*» (*Lustig-Prean and Beckett v. the United Kingdom*), №№ 31417/96 і 32377/96, 27 вересня 1999 року

—М—

«*М. проти Франції*» (*M. v. France*), (ухв.), № 42821/18, 24 квітня 2022 року

- «*М.В. проти Сполученого Королівства*» (*M.W. v. the United Kingdom*) (ухв.), № 11313/02, 23 червня 2009 року
- «*М.Е. проти Швеції*» (*M.E. v. Sweden*) (вилучення з реєстру) [ВП], № 71398/12, 08 квітня 2015 року
- «*М.К. проти Болгарії*» (*M.C. v. Bulgaria*), № 39272/98, ЄСПЛ 2003-XII
- «*М.К. та А.К. проти Румунії*» (*M.C. and A.C. v. Romania*), № 12060/12, 12 квітня 2016 року
- «*М.К.Н. проти Швеції*» (*M.K.N. v. Sweden*), № 72413/10, 27 червня 2013 року
- «*Маймулахін та Марків проти України*» (*Maymulakhin and Markiv v. Ukraine*), № 75135/14, 01 червня 2023 року
- «*Макате проти Литви*» (*Macatė v. Lithuania*) [ВП], № 61435/19, 23 січня 2023 року
- «*Маненк проти Франції*» (*Manenc c. France*) (ухв.), № 66686/09, 21 вересня 2010 року
- «*Маркс проти Бельгії*» (*Marckx v. Belgium*), 13 червня 1979 року, серія А № 31
- «*Мата Естебез проти Іспанії*» (*Mata Estevez v. Spain*) (ухв.), № 56501/00, ЄСПЛ 2001-VI
- «*Младіна д.д. Любляна проти Словенії*» (*Mladina d.d. Ljubljana v. Slovenia*), № 20981/10, 17 квітня 2014 року
- «*Модінос проти Кіпру*» (*Modinos v. Cyprus*), 22 квітня 1993 року, серія А № 259

—Н—

- «*Н.Д. та Н.Т. проти Іспанії*» (*N.D. and N.T. v. Spain*) [ВП], №№ 8675/15 і 8697/15, 13 лютого 2020 року
- «*Непомнящій та інші проти Росії*» (*Nepomnyashchiy and Others v. Russia*), №№ 39954/09 і 3465/17, 30 травня 2023 року
- «*Новрук та інші проти Росії*» (*Novruk and Others v. Russia*), №№ 31039/11 та 4 інших, 15 березня 2016 року
- «*Норріс проти Ірландії*» (*Norris v. Ireland*), 26 жовтня 1988 року, серія А № 142
- «*Нурматов (Алі Феруз) проти Росії*» (*Nurmatov (Ali Feruz) v. Russia*) (ухв.), № 56368/17, 02 жовтня 2018 року

—О—

- «*О.Г. та Г.Г. проти Німеччини*» (*O.H. and G.H. v. Germany*), №№ 53568/18 і 54741/18, 04 квітня 2023 року
- «*О.М. проти Угорщини*» (*O.M. v. Hungary*), № 9912/15, 05 липня 2016 року
- «*Оганезова проти Вірменії*» (*Oganezova v. Armenia*), №№ 71367/12 і 72961/12, 17 травня 2022 року
- «*Оліарі та інші проти Італії*» (*Oliari and Others v. Italy*), №№ 18766/11 і 36030/11, 21 липня 2015 року
- «*Орланді та інші проти Італії*» (*Orlandi and Others v. Italy*), №№ 26431/12 і 3 інші, 14 грудня 2017 року

—П—

- «*П. проти України*» (*P. v. Ukraine*) (ухв.), № 40296/16, 11 червня 2019 року
- «*П.Б. та Й.С. проти Австрії*» (*P.B. and J.S. v. Austria*), № 18984/02, 22 липня 2010 року
- «*П.В. проти Іспанії*» (*P.V. v. Spain*), № 35159/09, 30 листопада 2010 року
- «*Паїч проти Хорватії*» (*Rajić v. Croatia*), № 68453/13, 23 лютого 2016 року
- «*Перрі проти Сполученого Королівства*» (*Parry v. the United Kingdom*) (ухв.), № 42971/05, ЄСПЛ 2006-XV

«Пжибижевська та інші проти Польщі» (*Przybyszewska and others v. Poland*), № 11454/17,
12 грудня 2023 року
«Премініні проти Росії» (*Premininny v. Russia*), № 44973/04, 10 лютого 2011 року

—Р—

«Р. і Ф. проти Сполученого Королівства» (*R. and F. v. the United Kingdom*) (ухв.), № 35748/05,
28 листопада 2006 року
«Р.К. проти Угорщини» (*R.K. v. Hungary*), № 54006/20, 22 червня 2023 року
«Рана проти Угорщини» (*Rana v. Hungary*), № 40888/17, 16 липня 2020 року
«Раценбюк та Сейдл проти Австрії» (*Ratzenböck and Seydl v. Austria*), № 28475/12, 26 жовтня
2017 року
«Різ проти Сполученого Королівства» (*Rees v. the United Kingdom*), 17 жовтня 1986 року, серія А
№ 106
«Романов та інші проти Росії» (*Romanov and others v. Russia*), № 58358/14 і 5 інших, 12 вересня
2023 року

—С—

«С.А.К. проти Сполученого Королівства» (*S.A.C. v. the United Kingdom*) (ухв.), № 31428/18,
12 листопада 2019 року
«С.В. проти Італії» (*S.V. v. Italy*), № 55216/08, 11 жовтня 2018 року
«С.В. та інші проти Австрії» (*S.W. and Others v. Austria*) (ухв.), № 1928/19, 06 вересня 2022
року
«С.-Г. проти Польщі» (*S.-H. v. Poland*) (ухв.), №№ 56846/15 і 56849/15, 16 листопада 2021 року
«С.Л. проти Австрії» (*S.L. v. Austria*), № 45330/99, ЄСПЛ 2003-I (витяги)
«Сабаліч проти Хорватії» (*Sabalić v. Croatia*), № 50231/13, 14 січня 2021 року
«Савіновських та інші проти Росії» (*Savinovskikh and Others v. Russia*)*, № 16296/19, 9 липня
2024 року
«Салгейро да Сілва Мута проти Португалії» (*Salgueiro da Silva Mouta v. Portugal*), № 33290/96,
ЄСПЛ 1999-IX
«Сантос Коуто проти Португалії» (*Santos Couto v. Portugal*), № 31874/07, 21 вересня 2010 року
«Семеня проти Швейцарії» (*Semenya v. Switzerland*)*, № 10934/21, 11 липня 2023 року
«Сміт і Грейді проти Сполученого Королівства» (*Smith and Grady v. the United Kingdom*), №№
33985/96 та 33986/96, ЄСПЛ 1999-VI
«Соуза Гуча проти Португалії» (*Sousa Goucha v. Portugal*), № 70434/12, 22 березня 2016 року
«Стасі проти Франції» (*Stasi v. France*), № 25001/07, 20 жовтня 2011 року
«Стоянова-Цакова проти Болгарії» (*Stoyanova-Tsakova v. Bulgaria*), № 56070/18, 14 червня 2022
року

—Т—

«Таддеуччі та Макколл проти Італії» (*Taddeucci and McCall v. Italy*), № 51362/09, 30 червня
2016 року

—У—

«У проти Польщі» (*U v. Poland*), № 74131/14, 17 лютого 2022 року

«*У проти Франції*» (*U v. France*), № 76888/17, 31 січня 2023 року

—Ф—

«*Ф. проти Сполученого Королівства*» (*F. v. the United Kingdom*) (ухв.), № 17341/03, 22 червня 2004 року

«*Федотова та інші проти Росії*» (*Fedotova and Others v. Russia*) [ВП], №№ 40792/10 та 2 інших, 17 січня 2023 року

«*Фретте проти Франції*» (*Fretté v. France*), № 36515/97, ЄСПЛ 2002-I

—Х—

«*Х проти Польщі*» (*X v. Poland*), № 20741/10, 16 вересня 2021 року

«*Х проти Туреччини*» (*X v. Turkey*), № 24626/09, 09 жовтня 2012 року

«*Х проти Франції*» (*X v. France*) (ухв.), № 18367/06, 27 травня 2008 року

«*Х та Y проти Нідерландів*» (*X and Y v. the Netherlands*), 26 березня 1985 року, Серія А № 91

«*Х та Y проти Румунії*» (*X and Y v. Romania*), № 2145/16, 19 січня 2021 року

«*Х та інші проти Австрії*» (*X and Others v. Austria*) [ВП], № 19010/07, ЄСПЛ 2013

«*Х та інші проти Австрії*» (*X and Others v. Austria*) [ВП], № 19010/07, ЄСПЛ 2013

«*Х, Y та Z проти Сполученого Королівства*» (*X, Y and Z v. the United Kingdom*), 22 квітня 1997 року, *Збірник рішень та ухвал 1997-II*

—Ш—

«*Шальк і Копф проти Австрії*» (*Schalk and Kopf v. Austria*), № 30141/04, ЄСПЛ 2010

«*Шапін і Шарпентьє проти Франції*» (*Charpin and Charpentier v. France*), № 40183/07, 09 червня 2016 року

«*Шеффілд та Хоршем проти Сполученого Королівства*» (*Sheffield and Horsham v. the United Kingdom*), 30 липня 1998 року, *Збірник рішень та ухвал 1998-V*

«*Шлумпф проти Швейцарії*» (*Schlumpf v. Switzerland*), № 29002/06, 8 січня 2009 року